

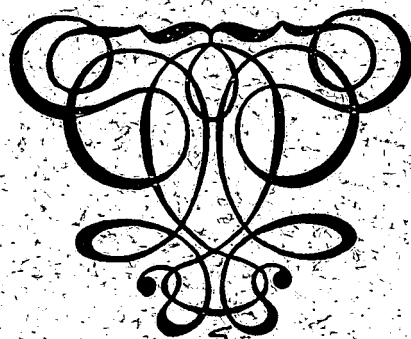
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN



ÅRG. 55

1952

HÄFTE 2

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3.50

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

kommer att under år 1952 liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i statsvetenskap — »politik» i ordets äldre och mera omfattande bemärkelse —, statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhåves, under överinseende av Fahlbeckska stiftelsens kollegium (professorerna N. NILSSON-STJERNQUIST, E. FAHLBECK, C.-E. QUENSEL, J. ÅKERMAN, G. CARLSSON, S. BÖLIN och E. GJERSTAD), närmast av professor E. FAHLBECK, Lund, som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor C. A. HESSLER, Uppsala (litteraturgranskningar) och docent E. THERMENIUS, Stockholm (översikter och meddelanden).

Tidskriften utkommer som hittills i 3 häften om året. Prenumerationspriset är 15 kr. pr år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund», postgiro nr. 279565, (ej hos redaktionen).

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjödes.

Lund i januari 1952.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL:

UPPSATSER:

ELVANDER, NILS, Danmarks Retsförbund. Idéer och historia	81
WINBERG, ISAK P., Officiell svensk jordbruksstatistik under 150 år	111

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN:

Portvaktsstrejken och hälsovårdsstadgan. Av HALVAR G. F. SUNDBERG	131
Sveriges rättsförbund. Av NILS ELVANDER	137
1951 års brittiska underhusval. Av HANS VON FRIESEN	142
Pakistans konstitution. Av LARS BENNICH	150
Ämneskonferens i statskunskap. Av HEMMING STEN IR	154

LITTERATURGRANSKNINGAR:

Gunnar Fougstedt, Finlands svenska befolkning åren 1936—1945. Anm. av C.-E. QUENSEL	160
Johan Åkerman, Nationalekonomiens utveckling. Anm. av ULRICH HERZ	164
Axel Brusewitz, Kungamakt, herremakt, fölmakt. Anm. av OLLE NYMAN	169
Tidskriftsöversikt. Av H. MEIJER	185

SAMHÄLLSUTVECKLINGEN OCH STATSKUNSKAPENS ARBETSFÄLT

Av Professor NILS NILSSON-STJERNQUIST, Lund

I nom alla vetenskaper försiggår en utveckling, och den fråga, som jag i dag skall söka något belysa, är spørgsmålet, hur statskunskapens arbetsfält har ändrats, utbyggt och förskjutits under intryck av samhällsutvecklingen. Det är alltså icke min mening att ta upp den gamla tvistefrågan »Vad menas med statskunskap?». Ej heller avser jag att beröra den närliggande frågan om statskunskapens inverkan på samhällsutvecklingen. Beträffande detta spørgsmål vill jag blott tillägga, att de praktiskt-tekniska utredningar och de begreppsanalyser, som presteras från statsvetenskapligt håll, helt visst äro av värde i detta avseende, men att man bör akta sig för att överbetona betydelsen av dem. Politik och vetenskap äro skilda ting. Detta utsluter givetvis icke, vilket också samtiden kan ge belägg för, att en och samma person kan vara både politiker och statsvetenskapsman. Det väsentliga är, att gränslinjen hålles klar. I gamla tider var det icke så noga härmed, och åtskilligt skulle kunna sägas och skrivas om politik och vetenskap i den politiska vetenskapen.

Med de minuter, som stå till mitt förfogande, tror jag, att det är lämpligt, att jag i huvudsak begränsar framställningen till att avse svenska förhållanden och vidare att jag väljer ut olika tidpunkter och för var och en av dem söker skildra samhällsstrukturen och den statsvetenskapliga litteratur, som samtiden hade eller har att uppvisa. För att få den erforderliga kontrasten skall jag först något dröja vid 1700-talets mitt — statskunskapen fanns redan då som begrepp fast icke som eget undervisningsämne. Det kanske mest utmärkande draget i samhällsstrukturen vid denna tid låg i att det ej var individen som stod i centrum utan sammanslutningar av individer såsom kollektiv och korporationer av olika slag. Och dessa voro reglerade, privilegierade och beskyddade av staten. En framträdande om också nå-

Installationsföreläsning vid tillträdet av professorsämbetet i statskunskap vid Lunds universitet den 8 mars 1952.

got särartad plats i detta sammanhang intogo stånden, som även utgjorde grundvalen för representationen. Karakteristiskt för sammanslutningarna var en tendens att bevaka sina privilegier och att slå vakt om sin renhet, med andra ord att hålla obehöriga på avstånd.

Men staten ville icke blott reglera sammanslutningarna utan hela det ekonomiska livet. Den tidens förhärskande ekonomiska doktrin, som går under namn av merkantilismen, påminner på många sätt slående om den förhärskande ekonomiska doktrinen av i dag.¹ Den fulla sysselsättningen var *en* riktpunkt för den ekonomiska politiken, om än metoderna voro hårdhäntare och socialvärden av annat slag än nu. Från statens sida hävdades, och det icke utan genklang, att alla och envar, även näringsidkare och företagare, stodo i det allmännas tjänst,² och kontrollapparaten hade betydande dimensioner.

Privilegiesamhället blir av naturliga själ statiskt. Men den statiska karaktären i 1700-talets svenska samhälle förstärktes av ytterligare två omständigheter, som min företrädare, prof. Fredrik Lagerroth analyserat bl. a. i sin installationsföreläsning »Medeltid och nutid i den svenska statshushållningens historia»,³ nämligen de finansiella och därav betingade förvaltningsorganisatoriska förhållandena. Utgångspunkten i båda fallen utgjordes av naturahushållningen och de från modern synpunkt dåliga kommunikationerna. För att kunna bemästra de svårigheter, som därigenom uppstodo, decentraliserade man det hela så, att bestämda inkomster anslogos till bestämda utgifter. Bl. a. anvisades kronoegendomar till lön och boställen åt statsanställda. Förvaltningsorganisationen skötte därigenom så att säga sig själv.

De författningpolitiska förhållandena åter, som även de inverkade på samhällsstrukturen, med den frihetstida parlamentarismen som det dominerande inslaget, äro icke minst på grund av Lagerroths forskningar på området så välkända, att de ej här behöva någon närmare presentation. Endast en konsekvens av dem, som är av direkt betydelse för den dåvarande forskningen, skall här antydast, nämligen den allmänna optimism och lust att deltaga i den offentliga diskussionen, som utmärkte det dåtida visserligen tunna bildade skiktet. Svårigheterna neddimensionerades gärna.

Att skildra 1700-talets invecklade privilegie- och regleringssamhälle erbjöd och erbjuder stora svårigheter, och den tidens litteratur

¹ Se t. ex. E. Heckscher, »Sveriges ekonomiska historia», II: 2, s. 882.

² Herlitz, »Grunddragen av det svenska statsskickets historia», 4 uppl. s. 62.

³ Tr. i Scandia 1932, s. 1 ff.

på området blev också i stor utsträckning rent deskriptiv, nästan encyklopedisk och handboksartad. Den inskränkte sig gärna till uppräkningsartad, varvid skillnad icke alltid gjordes mellan statlig och privat verksamhet. I mångt och mycket sammanföll statskunskapen vid denna tid med den dåvarande statistiken. Det räcker här med att hänvisa till Sven Lagerbrings »Swea rikes stats-kunskap», som utkom i flera upplagor och som utgör första delen av Lagerbrings »Sammandrag af Swea rikes historia».⁴ Denna bok innehåller, har det sagts, en för sin tid överlägsen skildring av den svenska statens organisation och förvaltning, dess folkmängdsförhållanden, jordbruk, industri m. m., varigenom samtiden fick en välbehövlig handbok i svensk statskunskap.⁵

Den mera statsrättsligt betonade litteraturen under 1700-talet åter präglas genomgående av en positiv, en stundom propagandistisk inställning till statsskicket.⁶ Detta harmonierade väl med statsmakternas av inbjudningsskriften till denna installation dokumenterade nitälskan att lära svenska folket i allmänhet och den studerande ungdomen i synnerhet att rätt värdesätta statsskicket.

Förflytta vi oss så fram i tiden ungefär hundra år, till tiden för representationsreformens genomförande, finna vi, att samhällsstrukturen i åtskilliga avseenden är radikalt ändrad. Uppfattningen att samhället bestod av enheter av kollektiv och korporationer hade fått ge vika. Med liberalismen kom i stället individen i centrum. På det ekonomiska området, där skiftesreformen och näringsfrihetsförordningen utgöra viktiga milstolpar i utvecklingen, innebar liberalismen, att den enskilde individen i sitt handlande skulle ha största möjliga frihet både gentemot staten och gentemot andra individer. Därigenom skulle, menade man, största möjliga välförhållanden nås. Staten borde inskränka sin verksamhet till rättsordningens upprätthållande och realisera sin egendom. Resultatet blev den liberala »nattväktarstaten». Om gammalliberalismen på så sätt innebar individens frigörelse och sköt fram friheten som den bärande principen, så var den däremot inte intresserad av jämlikheten, av principen om jämlikhet individerna emellan. Penningen blev värdemätaren och röst-

⁴ 1 uppl. utkom 1778.

⁵ S. E. Br ing, »Bibliografisk handbok till Sveriges historia», s. 195.

⁶ Se t. ex. N. von Oelreich, »En Ärlig Svensk» (1755) och I. Faggot, »Swea rikes styrelse efter grundlagarna» (1768). Jfr Lagerroth, »En frihetstida lärobok i gällande svensk statsrätt», Statsv. tidskr. 1937, s. 185 ff.

rätten inskränktes eller graderades efter denna måttstock. Det var i själva verket medelklassen, som gjorde sitt intåg i svensk politik. En väsentligt bidragande faktor härtill var de ändrade ekonomiska förhållandena. En annan är att söka i den obligatoriska folkundervisningen, som höjde självkänslan på många håll, där man tidigare varit van att stå med hatten i hand och buga. Nu blir det inte lätt att vara adelsman längre, skall en patronatsrättsinnehavare i en församling ha sagt, när kyrkoherden där mot hans vilja genomdrivit anläggandet av en folkskola.⁷ Men socialt ökades klyftan mellan samhällsklasserna. I fara att proletariseras voro landsbygdens underklasser, som fingo mottaga huvudparten av det årliga stora befolkningsöverskottet. Det skulle ännu dröja något, innan emigrationen och industrialismen på allvar kunde börja suga upp landsbygdens arbetskraftsöverskott.

På det politiska området markeras liberalismens genombrott av ståndsriksdagens ersättande med tvåkammarriksdagen. I övrigt rådde maktindelning mellan första och andra statsmakten, och det visade sig ofta svårt att nå ett positivt resultat i de fall, då det fordrades sammanstående beslut av Kungl. Maj:t och riksdagen.

Genom att statsverksamheten på så sätt förenklades och inskränktes, minskades också statskunskapens arbetsfält och kom huvudsakligen att omfatta de högsta statsorganen. Då den politiska striden vid denna tid i betydande utsträckning fördes i form av tolknings tvister om statsmakternas ömsesidiga kompetens, kom den statsvetenskapliga litteraturen att i inte ringa grad lägga vikt vid statsrätten. Banbrytande var i detta avseende Christian Naumann, professor i stats- och processrätt här i Lund 1852—60. Naumann utgav dels en grundlagskommentar, dels en stor lärobok, »Sveriges statsförfattningsrätt».⁸ Kring sekelskiftet hade också denna statsrättsvetenskap sin höjdpunkt ute i Europa, icke minst tack vare det stabila författningspolitiska läget. Det dominerande namnet var tysken Paul Laband. Svensk statsvetenskap slog emellertid nu även in på en annan linje, den författningshistoriska. Även här gick Naumann i spetsen med sitt välkända arbete »Svenska statsförfattningens historiska utveckling».⁹ Men mycket av det gamla, av statistik i äldre bemärkelse,

⁷ Yttrandet tillskrives ryttmästaren Michael Fredrik Ehrenborg på Hässleholmsholmsgården och skall ha haft sin udd riktad mot kyrkoherden i Stoby och Norra Sandby församlingar Petter Jönsson.

⁸ Naumann, »Sveriges grundlag», 1 uppl. 1859, 3 och sista uppl. 1866; Naumann, »Sveriges statsförfattningsrätt», 1—4, 1 uppl. 1844—71, 2 uppl. 1879—84.

⁹ Naumann, »Svenska statsförfattningens historiska utveckling», 1864, 1866, 1875.

levde ännu kvar. Det är också betecknande, att statskunskapen och statistiken här i Lund voro sammankopplade i en och samma professur ända fram till in på 1920-talet. Vill man ha en inblick i vad statskunskapen vid 1800-talets mitt sysslade med, kan man gå till Thams elementära lärobok »Grunddrag till svensk statskunskap», som utkom 1868. Boken börjar med en historisk översikt, därefter behandlas statsförfattningen och statsförvaltningen, och det hela avslutas med ett kapitel, som helt enkelt kallas »statistik».

Vända vi oss slutligen till vår egen tid, till 1950-talet, faller det först och främst i ögonen, att de författningspolitiska förhållandena äro andra än för 100 år sedan. Den gamla motsatsen och maktindelningen mellan regering och riksdag har försvunnit, och regeringen har blivit ett verkställande utskott till riksdagen, inom vilken motståndningarna framtråda genom partiväsendet. En annan och väsentlig skiljaktighet är, att rösträtten blivit allmän och lika. Parlamentarisomens och demokratiens genombrott ligger emellertid nu mer än 30 år tillbaka i tiden. Under dessa år har utvecklingen gått vidare. Makten och inflytandet äro inte längre koncentrerade till regering och riksdag. Man skulle kunna säga, att det uppstått en ny maktindelning. Den nya motvikten är organisationsväsendet.

Vi äro därmed över på själva samhällsstrukturen och förändringarna i densamma. Den allmänna rösträttens genombrott kan sägas vara individualismens höjdpunkt. Men i våra dagar har tiden i åtskilliga hänseenden sprungit från individualismen. Med industriarbetarna i spetsen ha olika klasser och yrken, rörelser och riktningar, intressen och företag organiserat sig, bl. a. för att utåt representera medlemmarna och tillvarataga deras intressen. Denna utveckling har försiggått i allt snabbare takt, och samhället kan snart sägas vara genomorganiserat. Men det är icke blott individualismen, som fått maka åt sig. Även den ekonomiska liberalismen i dess gamla gestalt har fått ge vika, och staten har övergivit sin nattväktarattityd. De nya strömningarna ha främst burits upp av socialdemokratien. I någon mån — dels genom de affärsdrivande verken, som delvis äro av ganska gammalt datum, dels i den smidigare bolagsformen — är staten själv företagare. Men det är huvudsakligen på andra vägar, som staten påverkar det ekonomiska livet. Beskattningen är *ett* viktigt medel i detta hänseende. Den statliga budgetpolitiken utgör vidare sedan ett par årtionden ett led i konjunkturpolitiken. Det statliga bidragssystemet spelar, fast mera »i det tysta»,

en betydande roll. Och under intryck av de krav, som förhållandena under andra världskriget medförde, grep staten reglerande in på en rad områden, såsom byggnadsväsendet, hyresmarknaden, prisbildningen och på produktion och konsumtion i allmänhet, bl. a. genom ransoneringssystemet. Av utomordentlig betydelse är också i våra dagar handelspolitiken, som utformas under statlig medverkan.¹⁰ Allt detta har även lett till att förvaltningsorganisationen vuxit och till att vissa ändringar vidtagits i dess arbetsformer.

Men staten ingriper i våra dagar inte blott i det ekonomiska livet; den ingriper även i medborgarnas liv i helt andra situationer än för hundra år sedan. Välfärdsstaten har avlöst nattväktarstaten.

Det brukar ibland heta, att vår tid uppvisar en slående likhet med 1700-talets mitt: samma politiska system, nämligen parlamentarismen, samma ekonomiska politik, samma framhävande av gruppen på individens bekostnad. Iakttagelsen är otvivelaktigt riktig. Men den leder lätt till att olikheterna förbises. Framför allt vill jag understryka, att organisationernas ställning till staten är en annan nu än för 200 år sedan. Organisationerna äro nämligen fria i förhållande till staten, och det är endast i undantagsfall, som staten använder sin tvångsmakt gentemot dem.

Men så till vida är 1900-talets mitt i hög grad lik 1700-talets, som den statsvetenskapliga forskningen ställs inför ungefär samma problem. En given följd av statsverksamhetens utvidgning är, att även statskunskapens arbetsfält har utvidgats. Hur är då våra dagars statsvetenskapliga litteratur beskaffad? Låt mig då först men mera i förbigående framhålla, att den till stor del är historiskt inriktad, d. v. s. inriktad på att utreda förhållandena under en svunnen tid. Man klarlägger t. ex. rösträttsbestämmelserna under 1700-talet, budgetförfarandet under 1800-talet eller parlamentarismens utveckling under 1900-talets första tredjedel. Denna forskning är, det vill jag understryka, utomordentligt värdefull och helt enkelt nödvändig, om man vill få det rätta perspektivet på vår egen tids förhållanden. Men var tid måste mätas efter sitt mått och kräver ofta, beroende på det material, som finnes, särskilda »metoder». De problem, som tränga sig fram i ovan nämnda sammanhang, äro också i varje fall delvis av annat slag än de, som möta den forskning, som inriktar sig på nutiden. Det är denna forskning, som här intresserar oss. Hur är då *den* beskaffad?

¹⁰ Den som mest sysslat med dessa problem är Herlitz. Se t. ex. »Svenskt författningliv. Debattinlägg i brytningstider» (1947).

Utmärkande för den är, att den angriper problemen punktvis, d. v. s. tar upp dem ett efter ett. Så är fallet då det gäller statskunskapens gamla klassiska område från den liberala epoken, nämligen de högsta statsorganen och förhållandet dem emellan. Men statskunskapen av i dag ser icke blott som för 100 år sedan, då — såsom tidigare framhållits — den politiska striden med förkärlek fördes i form av tolkningstvister, huvudsakligen till själva författningstexten. Den undersöker i vida högre grad än då tillämpningen. Detta är en följd av utvecklingen, i det vår skrivna författning i vissa och även fundamentala delar inte svarar mot verkligheten. Jag tänker härvid särskilt på regeringsformens handlingsmönster för besluts fattande inom »regeringen». Formellt följas visserligen regeringsformens föreskrifter, men det är allmänt bekant, att konseljen faktiskt endast är att betrakta som en inregistreringsapparat för redan fattade beslut.¹¹ Svensk statskunskap har därför sedan ganska länge med Pontus Fahlbeck som föregångsman riktat uppmärksamheten på hur det faktiskt går till, med andra ord studerat de sedvaneregler, som utbildat sig vid sidan av den skrivna författningen. Skillnaden mellan den nya och den gamla forskningen är emellertid kanske icke så stor, som det ibland göres gällande. Den ena inriktar sig på de skrivna handlingsmönstren, den andra på de oskrivna.

Andra punkter, på vilka forskningen gripit in, äro partiväsendet¹² och organisationsväsendet.¹³ Även den statliga förvaltningen, vars omfång och verksamhet vidgats, har uppmärksamats.¹⁴ Man har vidare börjat undersöka statens ställning till olika sidor av samhällslivet.¹⁵ Allt detta är följder av utvecklingen. Ett annat resultat av denna är slutligen också den omfattande litteratur, som växt fram om vad man plägar kalla demokratiens problem och där vetenskapsmännens röster blandas med politikernas.¹⁶ Denna litteratur är en återklang av motsättningen ute i världen mellan demokrati och dik-

¹¹ Se G. Heckscher, »Konselj och statsrådsberedning», Statsv. tidskr. 1948, s. 305 ff.

¹² Se t. ex. Thermænius, »Lantmannapartiet» (1928) och Thermænius, »Riksdagspartierna» (Sveriges riksdag, 17, 1935).

¹³ Se t. ex. G. Heckscher, »Staten och organisationerna», 2 uppl. (1951) och Westerståhl, »Svensk fackföreningsrörelse» (1945).

¹⁴ Se G. Heckscher, »Svensk förvaltning som föremål för statsvetenskaplig forskning», Statsv. tidskr. 1950, s. 42 ff. och G. Heckscher, »Svensk statsförvaltning i arbete» (1952).

¹⁵ Se Hessler, »En forskningsuppgift», Svensk tidskr. 1942, s. 168 ff. och Hessler, »Staten och konsten i Sverige» (1942).

¹⁶ Se t. ex. Tingsten, »Demokratiens problem» (1945), Hessler, »Demokrati i västeuropeisk mening och i rysk» (1948) och Wigforss, »Ekonomisk demokrati» (1948).

tatur. Men den är också en återklang av den statliga inblandningen på det ekonomiska området. Från borgerligt håll hävdas, att en statlig ledning av det ekonomiska livet, en planhushållning, icke kan förenas med den frihet och de kritikmöjligheter, som utgöra nödvändiga förutsättningar för en demokrati. Från andra hållet svaras, att även på det ekonomiska området måste makten vara delad, vilket lämpligen sker genom det allmännas inflytande, och att demokratien endast blir ett tomt sken, om den inte tillika är ekonomisk demokrati. I detta sammanhang har statskunskapen också naturligen kommit in på det stora område, som kallas de mänskliga fri- och rättigheterna. Det bör också tillfogas, att denna ideologiskt inriktade forskning i betydande utsträckning dragit linjerna tillbaka i tiden och blivit idéhistorisk.

Den statsvetenskapliga forskning, som arbetat med vår egen tids problem, har sålunda angripit stoffet punktvis. Detta är såvitt jag förstår en riktig väg att gå, till en början. Men det nuvarande statslivet är uppbyggt så, att den ena faktorn griper in i den andra liksom kuggar i varandra. En koordinerande, syntetisk forskning är därför nödvändig. Den kommer till följd av arbetsfältets utvidgning att möta stora svårigheter. Den kommer emellertid att ge oss inte blott helhetsbilden utan även bättre utgångspunkter för bedömandet av detaljerna.

Men denna slutsats för oss omedelbart över till en annan och mera vidsträckt. Den utgår från att de politiska faktorerna inte kunna ses isolerade från andra faktorer i samhällslivet. Och den kan formuleras på så sätt, att statskunskapen måste samarbeta med övriga samhällsvetenskaper. Läget är tvivelsutan likartat inom dessa. Vad rättsvetenskapen beträffar kan jag hänvisa till nästa föreläsning.¹⁷ Ett dylikt samarbete är givetvis nödvändigt icke blott i fråga om helhetsbilden utan även på de otaliga gränsområdena. Utan ett sådant samarbete föreligger risk, att statskunskapen liksom på 1700-talet, då den ställdes inför ungefär samma problem som nu, svämmer över alla bräddar, blir halvt encyklopedisk och renodlat deskriptiv.

För att illustrera det nu sagda kan jag peka på det stora område, som kan betecknas med samspelet mellan ekonomi och politik. Politiken har i betydande utsträckning blivit ekonomisk politik och ekonomin har blivit politisk ekonomi. Det är uppenbart, att detta område behöver belysas både från nationalekonomiskt och statsvetenskapligt håll. Och med hänsyn till nödvändigheten att beakta

¹⁷ Jfr nästföljande uppsats.

individens och gruppernas attityder, reaktioner och opinioner måste statskunskapen samarbeta med t. ex. sociologer och på grund av den dominerande roll som den statistiska metoden härvid spelar även med statistiker. Vidare gäller, att då lagstiftningen i allt mer ökad utsträckning tagits i anspråk som instrument för att realisera bestämda mål av ekonomisk och politisk art, är det angeläget att få rättsvetenskapens medverkan. Utan ett nära samarbete mellan samhällsvetenskaperna, tagna i vid bemärkelse, är det inte möjligt för dem att fylla den uppgift, som tillkommer dem, nämligen att ge tillförlitlig kunskap om det egna samhället.

SAMHÄLLSUTVECKLINGEN OCH RÄTTSVETENSKAPENS ARBETSFÄLT

Av Professor PER NILSSON-STJERNQUIST, Lund

Man kan utan överdrift säga, att det i nutiden förekommer både tvekan och tvivel om rättsvetenskapens ställning som vetenskap, om dess uppgifter och metoder. Ännu mer påfallande är, att dessa tvivelsmål inte endast komma från utomstående. Även inom rättsvetenskapens egna led finnes åtskillig osäkerhet i dessa frågor. Jag tror att de flesta av oss känt eller mött den i någon form.

Nu finns det emellertid en omfattande juridisk litteratur, som kallas vetenskaplig. Det finnes också programförklaringar, som utan att tveka uppställa arbetsmål och metoder, vilka man ser konkret genomförda i den övriga litteraturen.¹ Med hjälp av dessa källor kan man bilda sig en uppfattning om den moderna rättsvetenskapens arbetsfält. Rättsvetenskapen framträder där väsentligen som en vetenskap med *systematiserande* uppgifter. Den har först och främst till uppgift att ordna de otaliga, ofta spridda lagreglerna och rättsprinciperna i system, som göra det möjligt att överskåda, aktualisera och över huvud taget behärska dessa regler. I sammanhang härmed måste den tolka innehållet i reglerna. Men vidare arbetar rättsvetenskapen för att komplettera systemet genom att föreslå nya regler för sådana fall, där lag och praxis inte ge ledning. Med en viss rätt har man sagt, att denna rättsvetenskap endast vill skriva handböcker för domare och tjänstemän samt läroböcker för studerande.²

Den systematiserande inriktningen har medfört, att man drager en skarp gräns mellan rättsvetenskapen och de egentliga samhällsvetenskaperna. Det har sagts, att statsrätt och statskunskap stå varandra föga närmare än civilrätt och kulturhistoria.³ Rättsvetenskapen har

¹ Se exempelvis Undén, »Juridik och politik», 1927, s. 14 ff. samt Olivecrona, »Om lagen och staten», 1940, s. 55 f.

² Ehrlich, »Grundlegung der Soziologie des Rechts», 1913, s. 4 ff., 14.

³ Sundberg i Tidsskrift for Rettsvitenskap, 1930, s. 461.

Installationsföreläsning vid tillträdet av ena professorsämbetet i civilrätt vid Lunds universitet den 8 mars 1952.

till föremål endast rättsreglerna och deras innehåll. Frågor om samhällets struktur eller om reglernas samspel med sociala och ekonomiska faktorer förvisas däremot till andra vetenskaper.⁴ I samband härmed står, att rättsvetenskapens hela material utgöres av tryckta böcker: lagar, lagmotiv och rättsfallssamlingar. I allmänhet tages otryckt myndighetspraxis icke upp till behandling. Man intresserar sig nämligen endast för rättsfall av så auktoritativ karaktär, att de kunna användas för att komplettera rättssystemet.

Om en författare inte håller den systematiserande målsättningen noga i minne, glider han lätt över på andra uppgifter och osäkerhet uppstår. Det finnes också andra anledningar till tvivelsmål. Ej sällan möter man frågan: är det inte orimligt att forskaren från sitt bord på biblioteket skall föreslå regler för olösta fall? Är det inte bättre att lämna denna uppgift till domaren, som står inför det konkreta fallet och upplever de kolliderande intressena? Svaret är, att forskarens försteg framför domaren ligger i att han har en bättre översikt över regelsystemet. Emellertid tror jag inte, att den inledningsvis påpekade osäkerheten beror på sådana orsaker. Dess viktigaste orsak ligger nog djupare.

Denna systematiserande rättsvetenskap har haft mycket stor betydelse under utvecklingens gång. Under 1500- och 1600-talen var lagmaterialet synnerligen oöverskådligt och otillräckligt.⁵ Det var uppplittrat på en mängd små författningar, som tillkommit vid olika tider — ofta för att avklara en just uppkommen situation — och som därför ej sällan uppställde direkt motstridande regler. Det saknades fullständigt enhetliga systematiska hållpunkter, som kunde ge konsekvens och stadga åt lagarbetet. Under sådana förhållanden kan man inte tillräckligt högt skatta värdet av det systematiska arbete, som vid detta universitet utfördes av *Nehrman* i hans olika verk. Med tillkomsten av 1734 års lag blev väl förhållandet något bättre. Men lagen var knapp och kasuistisk och dessutom behövdes snart genomgripande förändringar. Så uppstod vid sidan av 1734 års lag ett legislativt lappverk bestående av spridda författningar, ofta med diffust innehåll och utan systematisk konsekvens.⁶ Fort-

⁴ Detta är en av de mycket få åsikter om vilka juristerna verkligen samlat sig. Rent exempelvis må hänvisas till *Undén*, a. a., s. 14 f., *Herlitz*, »Föreläsningar i förvaltningsrätt», I, 1937, s. 58 f. (där det dock betonas att avståndet ej är allt för stort), *Olivecrona*, a. a., s. 52, 56.

⁵ *Herlitz*, »Om lagstiftning», 1926—1930, s. 81 ff.

⁶ *Marks von Württemberg* i »Minnesskrift ägnad 1734 års lag», I, 1934, s. 144 f.

farande var det rättsvetenskapen som svarade för den systematiska ordningen.

Numera äro förhållandena andra. Inte minst genom det arbete, som under förra århundradet utfördes av lagkommittéerna och lagberedningarna, ha vi nått dithän, att vi fått en mycket förnämlig lagstiftningstradition. De lagar, som nu utfärdas, äro systematiskt genomtänkta och — särskilt om man även ser till lagmotiven — synnerligen detaljerade. Med dessa lagar har rättsvetenskapen inte mycket att beställa. På det hela taget saknas vetenskapliga verk angående sådana lagar som nyttjanderättslagen från 1907, kommissionslagen från 1914, vattenlagen från 1918, giftermålsbalken från 1920 och skuldebrevslagen från 1936, för att inte tala om den nyaste lagstiftningen på strafflagens och rättegångsbalkens område. De nya lagarna spänna över mycket stora områden och de lagstiftande organen taga vid behov upp frågor om deras modernisering.

Allt detta har medfört en stark begränsning av den systematiserande rättsvetenskapens arbetsfält. Det finns forskare — från olika nordiska länder — som äro nog ärliga att öppet erkänna detta.⁷ De medgiva, att de stora problemen äro lösta av den moderna lagstiftningen. De problem, som rättsvetenskapen sysslar med, ha i allmänhet karaktären av tekniska detaljspörsmål — utan avgörande betydelse för samhällets trivsel har någon tillagt. Det är ej underligt, att det kan vara svårt att rekrytera en vetenskap med så blygsam målsättning, med så låg himmel över sitt arbete.

För att inte bli missuppfattad vill jag här framhålla, att det fortfarande finnes betydelsefulla områden för en systematiserande rättsvetenskap, områden där lagstiftning mer eller mindre saknas och där materialet utgöres av obearbetad domstolspraxis. På de senaste åren ha utkommit viktiga kartläggningar av exempelvis arbetsrätten och fastighetsrätten. Men dessa områden minskas efter hand genom ny lagstiftning och vetenskapliga monografier. Redan nu föreligger en viss svårighet att finna lämpliga avhandlingsämnen.

Även en annan utvecklingslinje bör observeras. Under 1800-talet med dess liberalistiska åskådningar såg man i lagstiftningen huvudsakligen ett medel att uppehålla en fast rättsordning och rättssäkerhet för de enskilda.⁸ Vad särskilt angår de civilrättsliga lagarna, fyllde de denna funktion genom att lösa tvister, som kunde upp-

⁷ Ross, »Ejendomsret og ejendomsovergang», 1935, s. 249, Castberg, »Innledning til forvaltningsretten», 1938, s. 11, Ekelöf i Svensk juristtidning 1945, s. 787 f. och i Ekonomisk revy 1950, s. 142.

⁸ Jfr Herlitz, a. a., »Föreläsningar», s. 39 f., 123 f.

komma mellan enskilda i deras ekonomiska mellanhavanden. Det saknar då i många fall betydelse om lösningen utfaller i den ena eller andra riktningen. Huvudsaken är, att det finns en fast regel, efter vilken folk kan inrätta sig. Lagregler av denna typ ligga väl till rätta för den gängse rättsvetenskapen. Både i sin kritik av lagen och i sin uppgift att föreslå nya kompletterande regler kan den låta sina principiella och systematiserande synpunkter bli avgörande utan att verka allt för världsfrämmande.

Numera har det emellertid tillkommit en omfattande lagstiftning av annan karaktär. Dessa lagregler äro instrument för att genomföra statsmaktens politiska mål. De höra vanligen till förvaltningsrätten. Men även i fastighetsrätten, som jag är satt att företräda, är numera väl halva lagmaterialet av denna nya karaktär. Det är lagar, som ge uttryck för statens jordbrukspolitik, skogspolitik, bebyggelsepolitik, vattenkraftpolitik o. s. v. Sådana lagar kunna inte bearbetas på ett fruktbart sätt med de traditionella rättsvetenskapliga metoderna.⁹ De måste bedömas med hänsyn till målsättning och funktioner. Olika experter kunna därför, var på sitt område, ha försteg framför rättsvetenskapsmannen. Någon nämnvärd utvidgning av den systematiserande rättsvetenskapens arbetsfält har denna nytillkomna lagstiftning inte medfört.

Det ser således ut som om den moderna samhällsutvecklingen medför, att rättsvetenskapens betydelse mer och mer avtager. Utvecklingen tycks leda till att de juridiska fakulteterna med tiden endast bli ett slags juristseminarier — som sådana nog så betydelsefulla, eftersom det i juridik är särskilt svårt att utarbete undervisningsmetoder och läroböcker, som äro utvecklande och stimulerande. Men dithän behöver det enligt min mening inte gå. Viktiga forskningsuppgifter vänta på en rättsvetenskap, som kan uppge sin traditionella särställning och inrangera sig som en bland övriga samhällsvetenskaper. Det har redan skett en viss nyorientering inom rättsfilosofi och rättshistoria. Men vad som framför allt saknas är undersökningar av rättsreglernas samspel med övriga sociala och ekonomiska faktorer i samhällslivet. Just den nya, politiskt betonade lagstiftningen

⁹ På detta område, där de systematiska synpunkterna måste träda tillbaka för andra, drabbas rättsvetenskapen av Cairns' anmärkning i »The theory of legal science», (1941), s. 8 f.: »Modern legal study — — — is attempting to be an applied science, although there has been as yet no pure science of law in the sense of a study of the principles governing the relations of law and society. — — — It is the domain which legal research would necessarily explore if it were properly a social science».

gör behovet av sådana undersökningar trängande. Vill man ha ett namn på en rättsvetenskap med denna inriktning, kan man efter amerikanskt mönster kalla den *funktionell* rättsvetenskap.

Rättsreglerna äro *modeller* för faktiska institutioner och organisationer, för mänskligt handlande. Den första uppgiften blir då att jämföra modellen med dess faktiska motsvarigheter. Har man lyckats reglera det sociala livet med hjälp av en rättslig modell? Det finnes kanske fina men ändå viktiga skillnader. Det kan också vara så, att den rättsliga modellen endast berör den faktiska institutionens utanverk. Jag har en gång försökt visa, att det förhåller sig så med aktiebolag och ekonomiska föreningar, vilkas grundläggande struktur man således inte förstår om man endast läser lagen.¹⁰ Därefter följer den vidare uppgiften att undersöka, hur den rättsligt reglerade institutionen fungerar i sin sociala och ekonomiska situation. Den största svårigheten är emellertid, att det oftast föreligger en kombination av vitt skilda regelkomplex. Vill man exempelvis undersöka skogsbrukets organisation, får man att göra med regler om skogsvård, om jorddelning, om fastighetsförvärv, om samfälligheter, om associationer, om beskattning o. s. v. Bakom dessa regler ligga skilda intressen och skilda uppfattningar. Det är därför inte säkert att reglerna samverka, ofta motverka de varandra. Det sammanlagda resultatet kan bli något helt nytt.

Jag skall inte fortsätta denna skiss. Man kommer knappast någon vart med allmänna programförklaringar utan man måste pröva sig fram med konkreta undersökningar. Sådana saknas nästan alldeles i Sverige. Det finns en under Folke Schmidts ledning utförd fältstudie av hur arbetstids- och semesterlagstiftningen efterlevs i en begränsad jordbruksbygd.¹¹ Nämnas måste också Nils Herlitz' utmärkta studier över några juridiska kategorier — exempelvis indelningen i rättsfrågor och förvaltningsärenden —, vari han visar, att dessa motsvaras av vaga allmänföreställningar, uppbyggda av ofta stridiga tankeelement.¹² Detta är allt.

I utlandet är läget detsamma med två undantag: Österrike under de fyra decennierna närmast före 1930 och U. S. A. i nutiden. Den österrikiska litteraturen innehåller åtskilliga rättsfunktionella studier

¹⁰ Stjernquist, »Föreningsfirmans funktion», 1950.

¹¹ Schmidt m. fl., »Arbetstid och semester för jordbrukets utarbetare», 1946.

¹² »Om lagstiftning», s. 440 ff., »Föreläsningar», s. 32 ff., »Allmän domstol och administrativ myndighet» i Svensk juristtidning 1941, s. 162 ff., särskilt s. 184 ff. Vilken metodisk skillnad är det ej mellan dessa studier och de vanliga juridiska begreppsbestämningarna!

över konkreta problem. Man undersökte det sociala tvång, som i olika former förmådde gäldenärerna att frivilligt betala; man undersökte i vad mån lagstiftningen tagit någon hänsyn till arbetarbefolkningens sociala situation.¹³ Den främsta av dessa undersökningar har utförts av Karl Renner, sedermera österrikisk förbundsrepublikan och publicerades 1929 under titeln »Die Rechtsinstitute des Privatrechts und ihre soziale Funktion».¹⁴ Detta uppslagsrika arbete har långt ifrån uppmärksammats så som det förtjänar, väl främst beroende på att juristerna skrämts av dess marxistiska grundsyn. Författaren undersöker äganderättsreglernas funktion i samhället. Dessa regler motsvarades ursprungligen av en egendomsordning med små enheter, som ägaren själv brukade och som utgjorde hans slutna hushåll. Sedermera har det tillkommit stora specialiserade enheter, fabriker och andra. Dessa kan ägaren inte sköta själv, han måste anställa andra i sin tjänst. Därmed får han bestämmanderätt över andra. Även vidare folkgrupper äro ofta beroende av hans sätt att disponera över sin egendom. Äganderättsreglerna skydda alltså ej längre det slutna hushållet utan ägarens maktposition gentemot andra människor. För att neutralisera dessa verkningar har det uppstått ett utbrett organisationsväsende, dessutom har staten gripit in med arbetar- och ekonomilagstiftning. Denna utveckling är ju numera välkänd. Boken innehåller emellertid många värdefulla detaljakttagelser. Men man kan nog säga, att den bygger mera på författarens intuition och erfarenhet än på konkreta belägg — ett för övrigt vanligt fel i juridisk litteratur.

I U. S. A. har »functional jurisprudence» låtit tala om sig mycket. Tyvärr består litteraturen till största delen av programförklaringar. Undersökningar av bestämda problem är det rätt ont om.¹⁵ Emellertid finns det ett sådant arbete, som redan blivit klassiskt, Berle and Means, »The modern corporation and private property», först utkommet år 1932. Detta brister alls inte i fråga om det konkreta underlaget. Framställningen är utförligt belagd med statistiskt och annat kvantitativt material. Boken har också tillkommit genom samarbete mellan en rättsvetenskapsman och en nationalekonom. En genomgång av de 200 största aktiebolagen i U. S. A. ger vid handen,

¹³ Nothnagel, »Execution durch sociale Interessengruppen», 1899, Menger, »Das bürgerliche Recht und die besitzlosen Volksklassen», 1890. Ehrlichs a. a. går i samma riktning men är närmast programmatiskt.

¹⁴ En engelsk edition, »The institutions of private law and their social functions», utgavs år 1949.

¹⁵ Se några exempel hos Friedmann, »Legal theory», 1949, s. 199. Dessutom Mac Cracken, »Strike injunctions in the New South», 1931.

att det ej längre är de egentliga ägarna — aktieägarna —, som bestämma riktlinjerna för bolagets verksamhet. Makten har övergått till små kontrollgrupper, som stödjade sig på frånvaron av samband mellan de många aktieägarna, på röstvärning, på konsortiebildningar m. m. En genomgång av domstolspraxis visar aktieägarnas, styrelsens och andra kontrollgruppers legala position. Resultatet blir, att aktieägarna inte ens domstolsvägen kunna hävda sig mot de andra. Frågan är då, om man skall sätta in rättsligt och socialt tvång för att återföra maktbalansen till den i lagen avsedda. Det bör kanske understrykas, att de sålunda studerade förhållandena inte ha någon full motsvarighet i Sverige.¹⁶

Min översikt är slutförd. Det finns inte många verk att nämna på detta område. De fascinerande problemen, som röra samspelet mellan rättsreglerna och andra faktorer, ha inte lyckats engagera rättsvetenskapen. Det skall också medges, att rättsvetenskapsmannen här möter den svårigheten, att han måste använda material — statistiskt material, arkivmaterial, fältstudier —, som han ej är van att bemästra. Är det därför inte riktigast, frågar man sig, att överlämna dessa problem till de egentliga samhällsvetenskaperna. I själva verket ha dessa senare redan tagit upp problem av detta slag till behandling. Statskunskapen har länge studerat förhållandet mellan lag och praxis på statslivets område. Nu utsträcker den sin forskning till nya områden t. ex. organisationsväsendet.¹⁷ Även kriminologien är ett humanistiskt präglad ämne.

Men man får inte bortse från att även rättsvetenskapen har något att komma med. Den har översikt över lagstiftningen och därmed över samhällslivet i stort, ty lagen återspeglar ju på de flesta områden verkligheten. Den har vidare kännedom om domstolarnas och andra myndigheters arbetsätt. Inte minst bör framhållas, att en mångfald dolda problem, som inte komma fram vid en kvantitativ observation, frampreparerats i lag och praxis. Rättsvetenskapen kan därför, exempelvis vid studiet av organisationsväsendet, bidra med preciserade och grundade frågeställningar. Att rättsvetenskapen har ett viktigt arbetsfält i att studera de rättsliga företeelsernas uppkomst och funktion i samhället har också nyligen fått ett officiellt uttryck av den Bergendalska utredningen.¹⁸

¹⁶ Jfr Rodhe i *Ekonomisk revy*, 1950, s. 291.

¹⁷ T. ex. G. Heckscher, »Staten och organisationerna», 1951, samt Westerståhl, »Svensk fackföreningsrörelse», 1945.

¹⁸ Statens offentliga utredningar 1949, nr 52, s. 10 f.

Min slutsats blir, att samspelet inom samhällslivet måste studeras i samverkan mellan alla samhällsvetenskaper, rättsvetenskapen däri inbegripen. Det är skadligt, när det gäller gränsområden, att försöka uppdraga bestämda gränser mellan vetenskaperna. Forskare från olika fack böra här få mötas för att var från sin utgångspunkt belysa frågorna. Just i ett sådant samarbete ligger enligt min mening den juridiska *forskningens* framtidsuppgift.

ETT ALLMÄNT STATS-VETENSKAPLIGT FORSKNINGS-PROGRAM

Av Docent JÖRGEN WESTERSTÅHL, Stockholm

Vissa kritiska anmärkningar mot den nuvarande statsvetenskapliga forskningen och, mer i förbigående, undervisningen bildar utgångspunkten för det program som i det följande framlägges. Vad forskningen beträffar är det närmast dess inriktning som kritiken gäller och, vad undervisningen beträffar, dess innehåll.

Om man vill diskutera frågan om forskningens inriktning och därvid förordar en viss förändring, bör man redan från början klargöra, att man rör sig på ett plan, där subjektiva preferenser naturligen måste göra sig gällande. Men det finns också utrymme för andra synpunkter. Ty visserligen kan det hävdas, att alla forskningsuppgifter i och för sig är lika legitima och att valet av uppgift måste ankomma på den enskilde forskaren. Samtidigt är det emellertid tydligt, att man med hänsyn till olika praktiska överväganden, bland annat undervisningens behov, kan framställa bestämda önskemål rörande forskningen. Även om det råder olika uppfattningar också om undervisningens innehåll, är dock samstämmigheten här större. Vidare påverkas en vetenskapsmans val av forskningsuppgift självfallet av vad han anser vara centralt och betydelsefullt inom sitt ämne. Han står härvid mer eller mindre under inflytande av sin samtid, av samhällets utveckling, av andra forskare o. s. v., vilket avspeglar sig i att förhärskande strömningar inom forskningen framträder och avlöser varandra. Allt detta gör det möjligt att behandla frågan om forskningens inriktning utan att det enbart behöver bli tal om rent personliga tycken, även om som sagt subjektiva moment inte gärna kan uteslutas.

Undervisningen i svensk statskunskap kan i första hand sägas åsyfta att bibringa de studerande kännedom om det svenska statskicketets faktiska gestaltning — med hänvisning till det följande skulle jag föredraga formuleringen »hur Sverige styrs». Hårtill ansluter sig naturligt ett historiskt perspektiv, avseende det svenska

Föredrag vid ämneskonferensen i statskunskap i Stockholm, april 1952.

statsskickets utveckling, och ett komparativt perspektiv, avseende statsskicket i främmande länder. Det anmärkningsvärda beträffande svensk statskunskap är nu till en början, att den grundläggande kontakten med det svenska statsskicket — för åtminstone ett-betygs-studerande också den dominerande kontakten, i jämförelse med vilken annat närmast framstår som ett slags påbyggnad — fortfarande förmedlas genom ett studium av grundlagen jämte härtill hörande väsentliga statsrättsliga kommentarer. Detta sker trots att statskunskapen sedan årtionden sagts skilja sig från statsrätten just genom sin koncentration på statslivets faktiska sidor och trots att det för alla varit uppenbart att grundlagarnas ram kommit att successivt täcka allt mindre av statslivets realiteter. Om man ser på den tyngdpunktsförskjutning, som ägt rum inom den juridiska disciplinen stats- och förvaltningsrätt, skulle man till och med kunna säga att statskunskapsundervisningen håller på att bli ett reservat för statsrätten.

De flesta torde nu vara ense om att detta förhållande icke är önskvärt. Som förklaring ligger det närmast till hands att hänvisa till det enkla förhållandet, att vi ännu saknar en större sammanfattande lärobok om Sveriges faktiska statsskick. Den engelska och framförallt den amerikanska statsvetenskapliga litteraturen uppvisar en överväldigande rik flora av dylika »textbooks», behandlande det egna landets statsskick. Vi har också i Sverige ett betydande antal specialundersökningar rörande det aktuella statslivet och av ungefär samma typ som motsvarande anglosaxiska. Det kan därför inte möta några oöverstigliga hinder att skriva en svensk »textbook» av detta slag, och det skulle uppenbarligen för undervisningen vara av utomordentligt värde om så skedde.

Man kan emellertid sträcka sina önskemål längre. Granskar man även de bästa av de anglosaxiska förebilderna, är de enligt min åsikt otillfredsställande ur en väsentlig synpunkt. De utgör sammanfattningar av specialundersökningar, av vetande på olika specialområden, men de ger inte en sammanfattande överblick i egentlig mening. En modern amerikansk textbook innehåller exempelvis skilda avdelningar behandlande presidentmakten, kongressen, domstolarna, den federala administrationen, delstaterna, de politiska partierna, »pressure groups», allmän opinion o. s. v. Den fyller med andra ord alla rimliga krav på fullständighet, när det gäller att taga upp till belysning olika sidor av det politiska systemet. Men de skilda avdelningarna står där var för sig, läsaren lär sig mycket av många olika saker men kunskapsstoffet är otillräckligt samordnat, han får ingen

enhetlig bild. Om man betraktar dessa böcker i historiskt perspektiv kan det sägas, att medan från början det väsentliga intresset koncentrerades på det konstitutionella systemet, på samspelet mellan de i författningen uppräknade organen, har man senare i allt större utsträckning uppmärksammat faktorer utanför författningen såsom partier, pressure groups, den allmänna opinionen osv. Men dessa nya element har tillagts som ett slags bihang, de har inte kunnat inordnas i ett systematiskt helt. Så länge författningen stod i centrum, utgjorde specialundersökningar inget egentligt problem, de kunde som enskilda bitar inpassas i det stora pusslet. De nya bitarna däremot hade helt andra dimensioner, de hörde inte hemma i det gamla pusslet och lades därför vid sidan. Resultatet skulle kunna uttryckas så, att statskunskapen — och det gäller inte bara den amerikanska — har desintegrerats.

Ett par äldre statsvetenskapliga arbeten, »The American Commonwealth» av Bryce och »The government of England» av Lowell, har ofta framhållits som förebilder för en samlad framställning av ett lands statsskick och det har samtidigt påpekats att det knappast var någon tillfällighet att dessa skrevs icke om det egna utan om ett främmande land; det var därför lättare för vederbörande författare att behålla den samlade överblicken och ej förlora sig i detaljer. Men man är också berättigad att påstå att exempelvis Bryce knappast, om han skrev nu, skulle kunna göra om sitt mästarprov. Vi vet nu helt enkelt för mycket om olika sidor av amerikanskt samhällsliv för att acceptera så svepande generaliseringar, grundade enbart på en individs intelligens, omdöme och överblick. Givetvis är det därför inte heller läroboksförfattarnas fel att vi saknar tillfredsställande sammanfattande framställningar av statsskicket i olika länder. Orsaken ligger djupare: de forskningsresultat som föreligger är inte av det slag att de låter sig inordnas under ett enhetligt perspektiv, det är med andra ord forskningen som ur denna synpunkt är otillfredsställande.

Nu kanske någon invänder, att detta är en ofrånkomlig följd av att statskunskapen vidgat sitt synfält utöver statsrättens gränser och sökt att omspanna det politiska livets realiteter överhuvud. Det moderna samhället är, säger man kanske, en så komplicerad företeelse att varje försök till syntes måste misslyckas. Såvitt jag förstår är ett sådant resonemang i princip oriktigt. Vi sysslar inom statskunskapen liksom inom andra vetenskaper ständigt med generaliseringar i en eller annan form genom att göra allmänna karakteristiker, fastställa

allmänna utvecklingslinjer, allmänna samband. Frågan gäller alltså inte generaliseringar eller ej utan endast på vilket plan generaliseringarna skall ligga. Man bör ha klart för sig, att det här i viss utsträckning är fråga om ett val. Vad man vinner i allmängiltighet motsvaras av en förlust i detaljrikedom. Ur vetenskapsteoretisk synpunkt förefaller inte valet vara svårt: vetenskapen strävar mot generaliserande omdömen. Hur långt man härvid kan gå utan att begreppsapparaten blir opraktisk eller så abstrakt att den inte kan konfronteras med de politiska fakta man anser oundgängliga att beakta är ett avvägningsspörsmål, till vilket man inte kan taga ställning utan att pröva sig fram. Personligen har jag den bestämda övertygelsen, att man genom ett målmedvetet arbete kan nå vida längre än hittills i denna riktning.

Man bör emellertid inte fördölja, att det här också finns avskräckande erfarenheter. I själva verket har hela denna typ av forskning gång på gång diskrediterats genom att det framträtt någon spekulativ vetenskapsman, som i en enda formel sökt sammanfatta den verklighet han studerat. Varje tanke på att det här endast skulle vara fråga om att applicera ett system av marxistiskt eller freudianskt slag eller vara fråga om en engångs- och enmansuppgift är utesluten. I stället bör man gå fram stegvis från mindre till mer generella hypoteser under ständigt fasthållande av kravet på hypotesernas prövbarhet.

Att en statsvetenskap med starkare koncentration på generella sammanhang framstår som önskvärd ur undervisningens synpunkt, synes obestriddigt. Medan det för forskningen är naturligt att avancera från det enskilda till det allmänna, är snarare den omvända ordningen att föredraga inom undervisningen. För närvarande erhåller de som ägnar sig åt statsvetenskapliga studier kunskaper på olika delområden, och möjligen hoppas man att genom ett fortsatt studium fältet skall inrutas och ett slags helhetssyn framväxa. Vore däremot de allmänna sammanhangen bättre klarlagda, skulle man kunna börja med det centrala och därifrån gå ut på specialområdena. I själva verket sträcker sig betydelsen härav vida utöver den begränsade kretsen av dem som bedriver statsvetenskapliga studier vid universitet och högskolor. Den allmänna skolundervisningen i samhälls- eller medborgarkunskap skulle på ett motsvarande sätt kunna omläggas¹ och statskunskapens bidrag till synen på och debatten

¹ Personligen fick jag nyligen vid medarbetarskap i en lärobok på detta område ett utomordentligt starkt intryck av det otillfredsställande i det traditionella sättet att framställa Sveriges statsskick — utan att därför på centrala punkter själv kunna avvika från traditionen.

om den svenska demokratin skulle få en större slagkraft. Jag delar visserligen inte den uppfattning, som många samhällsforskare givit uttryck åt, nämligen att socialvetenskapsmännen skall bli ett slags samhällets tekniker, åt vilka man kan överlämna uppgiften att lösa de samhällsliga problemen. En annan sak är däremot, att man genom bättre insikter i den svenska demokratiens allmänna sätt att fungera, genom en mer realistisk bild eller en redefinition av demokratin kan rikta uppmärksamheten på väsentliga men obeaktade förhållanden och ge en grundval av fakta, på vilken reformer kan baseras.

En andra huvudanmärkning mot statskunskapen, delvis sammanhängande med den förut nämnda, tar sikte på den bristande metodmedvetenhet, det bristande intresse för metodfrågor i vidsträckt betydelse, som enligt min åsikt ofta avspeglas både i undervisning och forskning. Vid en jämförelse med en del andra socialvetenskaper är kontrasten slående. Medan statistiken tenderar att bli en ren metodvetenskap, nationalekonomien i sin teoretiska del har ett väl utnyttjat övningsfält för metod- och begreppsexercis och den moderna sociologien praktiskt taget vägrar att befatta sig med problem som inte kan behandlas med vissa speciella metoder, framlever statskunskapen på det hela taget ett stilla liv oberörd av dessa bekymmer.

För att undvika missförstånd vill jag redan från början betona, att det icke är fråga om att förorda en total omläggning av de statsvetenskapliga arbetsmetoderna eller plädера för en renodlad politisk sociologi. Samhällsvetenskaperna sysslar i stor utsträckning med spörsmål som ligger inom gemene mans synfält, och här finns en mängd common sense-uppfattningar och en mängd insikter hos personer med sakkunskap på olika områden, vilka en forskare med kritiskt omdöme kan utnyttja, och vilkas riktighet man av praktiska skäl kan anse det lämpligast att avstå från att i egentlig mening pröva. Eftersom vid all forskning åtskilligt förutsättes som givet, gäller det också här ett val av det plan på vilket man vill arbeta. Statskunskapen har valt att acceptera mycket som givet och har därför fått en i hög grad deskriptiv karaktär samtidigt som den öppnar ett stort antal »fakta».

Man skulle kunna belysa skillnaden mellan en statsvetenskapsmans och en sociologs arbetsmetoder med följande exempel. Låt oss antaga att en statsvetenskapsman skildrar utvecklingen från minoritets- till majoritetsparlamentarism i Sverige. Han förklarar därvid bland annat, att som en följd av denna utveckling riksdagen nu i mycket

större utsträckning än tidigare godkänner av Kungl. Maj:t framlagda förslag. Man kan väl tänka sig en situation, där statsvetenskapsmannen nöjer sig med ett dylikt allmänt konstaterande. En modern sociolog skulle knappast göra det. Han skulle upprätta en statistik över hur Kungl. Maj:ts förslag behandlats av riksdagen under olika perioder. Sannolikt skulle en sådan statistik, som registrerade bifallna, ändrade och avslagna propositioner, inte ge alltför markant utslag för den inträdda förskjutningen, då ett stort antal jämförelsevis betydelselösa ändringar i propositioner hela tiden skulle noteras. Det behövs alltså också ett mått på de vidtagna ändringarnas betydelse, och om vår tänkte sociolog uppmärksammade detta, skulle han eventuellt försöka sig på något slags opinionsundersökning bland riksdagsmän för att fastställa, vilka ändringar som var mer eller mindre betydelsefulla. — Jag vill nu inte alls påstå att en dylik sociologisk undersökning skulle vara värdelös, och själva medvetandet om den sociologiska problemställningen kan otvivelaktigt vara av vikt för den statsvetenskapliga författaren; den ger en antydning om de problem, som ligger under ett skenbart enkelt konstaterande. Men det är mycket möjligt att statsvetenskapsmannen skulle anse, att den sociologiska undersökningens resultat — om vilket han menar sig ha en allmän insikt redan i förväg — inte motsvarar det nedlagda arbetet, utan att statsvetenskapsmannen i stället föredrar att sätta in sin energi på andra punkter eller helt enkelt låta framställningen omspanna flera spørsmål. Skulle den statsvetenskapliga studiens huvuduppgift vara att skildra riksdagens behandling av propositioner, låge det nära till hands att också här någon form av statistik förekom. Men sannolikt skulle statsvetenskapsmannen vara vida mer benägen att vid statistikens uppgörande lita till sitt eget omdöme eller att göra vissa aprioristiska antaganden. Han arbetar med andra ord mindre förutsättningslöst än sociologen, och är hans antaganden riktiga, sparas tydligen tid och krafter.

Avsaknaden av en livligare metoddiskussion inom statskunskapen bör väl ses mot bakgrunden av att statskunskapen från andra vetenskaper direkt övertagit vad som traditionellt brukar anges som dess två huvudmetoder, den juridiska och den historiska. Vad den juridiska metoden beträffar är i detta sammanhang inte mycket att säga. Den har fortfarande sitt självklara användningsområde inom statskunskapen, även om detta är begränsat. Den historiska metoden innefattar närmast ett antal konventioner om källmaterialets redovisning m. m. och vissa på praktisk erfarenhet grundade anvisningar om hur

källorna skall behandlas och bedömas. Ofta säges just källkritiken utgöra den historiska metodens essens. Det är nu obestridligt, att denna metod väsentligen har utformats under studium av äldre tidskeden och att karakteristiskt för dessa skeden just är källmaterialets relativa begränsning; i extrema fall kan en hel litteratur uppstå angående bedömningen av några få källor. Det typiska problemet för samtidshistoria är däremot det motsatta, nämligen källmaterialets överväldigande omfattning. Stundom förklaras visserligen, att det moderna historiska källmaterialet tenderar att bli torftigt på grund av att det nu skrives färre brev etc., men detta synes bero på att man söker efter samma slags källor för samtidshistorien som för den äldre historien. Om man håller i minnet den grundläggande skillnad i förutsättningarna för historisk forskning avseende olika skeden, blir det också förklarligt varför den allmänna historievetenskapens företrädare visat en benägenhet att göra halt inför senare tiders historia och varför de, när de likväl givit sig i kast med dylika uppgifter, visat en förkärlek för områden såsom utrikespolitik, där det centrala källmaterialet fortfarande till stor del är av samma art som för tidigare perioder.

Slutsatsen för statskunskapens vidkommande blir att den, i den mån den sysslar med samtidens politiska skeenden, inte kan nöja sig med att utnyttja traditionell historisk metod. En för stark bundenhet härvid kan tvärtom utgöra en fara för att synfältet begränsas till hävdvunnet källmaterial och arbetssätt. Vad det gäller är just att utfinna de nya metoder, varigenom samtidshistorien kan bemästras. Den uppgiften är ingalunda löst, och behovet av en metoddiskussion är utomordentligt påtagligt. Om vad man har att vänta skall här ingenting mera sägas än att, eftersom källorna är så många och ofta så överväldigande rika och eftersom så mycket statistiskt material föreligger, måste kvantitativa metoder komma till användning i en helt annan utsträckning än hittills. Det betyder ingalunda att de kvantitativa metoderna skall bli allena rådande. Fall finns, där kvantitativa metoder kan utnyttjas, men där resultatens värde förefaller tvivelaktigt. Framförallt har emellertid statskunskapen alltid sysslat med många problem, där varje tanke på en kvantifiering är utesluten. Att avstå från dessa mer eller mindre impressionistiska observationer, från att skildra individuella fall som belysande exempel o. s. v. skulle innebära att statskunskapen begränsade sitt synfält till endast en del av den politiska verkligheten. Härmed skulle mycket av statsvetenskapens egenart försvinna och

den praktiska nyttan av ett statsvetenskapligt studium reduceras. En större metodmedvetenhet bör enligt mitt sätt att se därför inte leda till en begränsning av föremålet för statsvetenskapliga undersökningar utan till ett intensifierat studium efter delvis nya linjer.

För att först i allmänna ordalag åskådliggöra vad som härmed avses skulle jag vilja peka på hur det så långt min erfarenhet sträcker sig vanligen brukar gå till, när en statsvetenskaplig forskningsuppgift, låt oss säga en licentiat- eller doktorsavhandling, planeras och utföres. Först fastställs ett »ämne», d. v. s. ett ämnesområde. Sedan får den blivande forskaren taga del av vissa allmänna synpunkter på ämnets behandling — finns tidigare publicerade skrifter att hänvisa till kan han få en ganska bestämd mall att följa —, och vidare erhåller han ofta detaljerade anvisningar om var han skall finna materialet för sin forskning. Under studiet av detta material framväxer slutligen de definitiva frågeställningarna, och den vetenskapliga insatsen visas främst i förmågan att ordna materialet, att »höja sig» över materialet utan att förlora kontakten med det. Det särskilt karakteristiska är just, att de vetenskapliga frågeställningarna dels utvecklas så småningom under arbetets lopp, dels bestämmas av själva det föreliggande materialet, ofta av det mest lätt-tillgängliga materialet.

Den slags forskning, varigenom man skulle söka lösa de uppgifter som i det föregående angivits, måste organiseras och genomföras på ett annat sätt. Vad först själva valet av forskningsuppgifter beträffar, erfordras en högre grad av samordning och planmässighet, varom mera i det följande. Vidare skulle det inte vara fråga om att allmänt ange ett ämnesområde, utan forskningen skulle inriktas på bestämda problem. Förberedelsearbetet kan, om man så vill, sägas bestå i uppställandet av ett antal hypoteser och själva undersökningen i att dessa hypoteser prövas.²

Den förstnämnda, deskriptiva typen av forskning framstår endast skenbart som enkel och oproblematiske. I själva verket innehåller ju varje deskription ett antal outtalade förutsättningar: när man exempelvis företar det nödvändiga urvalet av fakta, bestämmas man av tanken på vad som är relevant eller dylikt och gör därvid, vare sig det utsäges eller ej, vissa antaganden om kausalförhållanden eller

² Vad det här gällt att karakterisera är skillnaden mellan de två forskningsmetoderna, vilka därför beskrivits i renodlad form. I själva verket kan ju en systematiserad och förfinad deskriptiv analys komma att påtagligt närma sig den andra typen av forskning.

korrelationer. Men dessa antaganden preciseras i allmänhet icke, och de brukar sällan prövas enligt så strikta metoder som den andra typen av forskning förutsätter; ofta är antagandenas art av sådant slag att detta är omöjligt. Den deskriptiva forskningen har emellertid en stor förtjänst, nämligen att den genom att bygga på ett extensivt materialstudium kan ge ett betydande mått både av detaljkunskap och allmän kringsyn. Samtidigt ligger den andra forskningstypens svaghet i att man genom en koncentration på teoribildning och metodfrågor riskerar att försumma att i förväg skaffa sig erforderlig information rörande de förhållanden som studeras. Många ganska avskräckande exempel skulle kunna anföras på hur man härigenom kommit att utföra undersökningar, vilka te sig som skäligen ovidkommande eller värdelösa.

Eftersom man för att formulera fruktbara hypoteser behöver insikter om studieobjektet, är det snarare fråga om ett både-och än ett antingen-eller. För statskunskapen skulle det alltså här gälla att använda de många huvudsakligen deskriptiva framställningar, som finns rörande det moderna svenska samhället och som kommer att produceras, såsom underlag för en forskning inriktad på generella sammanhang och med tillämpning av bestämda metoder. På så vis skulle den nya formen av statsvetenskaplig forskning komma att anknyta till den traditionella och statskunskapen även i denna form behålla åtskilligt av sin egenart.

Jag skall nu något närmare diskutera det forskningsprogram, varom en antydning givits under den föregående diskussionen och kritiken av statskunskapen i hittillsvarande gestalt. Målet är alltså att på basis av en metodisk forskning ge en samlad framställning av det aktuella svenska statsskicket. Ett brett upplagt försök att nå detta mål skulle representera något ganska unikt. Egentliga utländska förebilder finns icke, även om man naturligtvis kan lära mycket av vad som i mer begränsat syfte gjorts. När man exempelvis läser vissa av uppsatserna i Unescos stora skrift om statsvetenskapen i olika länder (*Contemporary Political Science*, 1950) finner man tankegångar, vilka i många enstaka punkter överensstämmer med vad som här anförts. Jag tror därför att man kan säga, att detta projekt ligger i linje med tendenser som framträtt på andra håll.

Otvivelaktigt kan allmänna skäl anföras för att göra ett första försök just i Sverige. Landets relativa litenhet och homogenitet är

ägnade att i flera avseenden begränsa svårigheterna; särskilt i förhållande till USA är kontrasten här påtaglig. Den kännedom vi redan äger om det svenska samhället, genom offentlig statistik, offentliga utredningar osv., är betydande. Slutligen är Sverige ett av de få länder utom de anglosaxiska, där en vid universiteten bedriven statsvetenskaplig forskning sedan länge förekommit.

Hur skall då detta program kunna förverkligas? Det mest önskvärda vore enligt min åsikt om programmets genomförande kunde tidsbegränsas på så vis att man från början inriktade sig på att inom en viss period, låt oss säga 1950-talet, producera ett större bokverk om Sveriges styrelse. Givetvis blir en forskning av detta slag aldrig i egentlig mening avslutad, men verket skulle bygga på de äldre och nyare forskningsresultat på området, som vid decenniets utgång förelåg. Uppenbart är dock, att ett dylikt tidsschema för arbetet svårigen kan genomföras, om man inte förfogar över speciella ekonomiska resurser, varigenom den behövliga forskningen kan stimuleras.

Såsom tidigare framhållits kan ett program av detta slag varken planeras eller förverkligas av en person. En första åtgärd, som, om intresse finnes, kan vidtagas oberoende av om det är möjligt att arbeta med ett begränsat tidsschema eller ej, skulle därför vara att samla representanter för den statsvetenskapliga forskningen i landet till en gemensam överläggning om ett forskningsprogram. Man skulle därvid med utgångspunkt från vad vi nu vet peka ut de forskningsuppgifter på olika områden, vilka framstår som mest angelägna med hänsyn till den allmänna målsättningen. Men man borde inte stanna vid att räkna upp ett antal forskningsuppgifter utan samtidigt också diskutera, vilka problemställningar som i första hand skulle uppmärksammas vid de olika undersökningarna.

Sannolikt skulle redan publicerandet av ett dylikt program vara ägnat att stimulera intresset för forskning i angiven riktning. För att kunna räkna med mer påtagliga och snabba resultat, vore det emellertid nödvändigt att befintliga centra för statsvetenskaplig forskning mer direkt engagerade sig i arbetet. Detta skulle naturligtvis ej behöva innebära att forskning utanför programmets ram avstannade men däremot att särskild uppmärksamhet ägnades vissa forskningsområden. Överhuvudtaget vore det troligen bäst om i grova drag en uppdelning av arbetsfältet kunde åstadkommas mellan de olika statsvetenskapliga institutionerna.

Sedan gammalt har vid valet av ämne för kandidatuppsatser liksom för licentiat- och doktorsavhandlingar vanligen rått en nästan

oinskränkt frihet, vilken naturligtvis i någon mån måste begränsas om intresset skall koncentreras på särskilda uppgifter. Jag tror emellertid inte att måttlig dirigering här är särskilt vådlig. Valfriheten har väl ofta i realiteten inte inneburit mycket mer än att tillfälliga omständigheter fått bli bestämmande och begränsningen av valfriheten motvägs av den påtagliga stimulansen av ett samarbete med andra, vilka syssla med närbesläktade uppgifter.

På anförda grunder kan det icke bli fråga om att här söka framlägga ett utformat forskningsprogram. Vad som i det följande presenteras är att betrakta som en skiss, utan varje anspråk på fullständighet eller slutgiltighet. Avsikten är att genom nedanstående punktmässiga uppställning jämte korta kommentarer ge en antydning om vad en framställning av »hur Sverige styrs» enligt min mening bör omfatta och vilka metoder och aspekter som därvid särskilt bör uppmärksammas.

I. *Institutionella förhållanden*

Riksdag — partier — press och radio — val.

Regering — förvaltning.

Organisationer.

Kommunal självstyrelse.

II. *Politiska beslut* (»case studies»)

Intressepolitik: Socialpolitik och lagstiftning, jordbrukspolitik, skatter.

Utrikes- och försvarspolitik.

III. *Särskilda aspekter*

Politiska idéer — propaganda — faktisk politik.

Medborgarna, deras information, opinion och aktivitet.

Elitstudier.

IV. *Sammanfattning*: Svensk demokrati.

Punkt I innehåller en uppräknning av institutioner som självfallet inte på något sätt är originell. Den institutionella aspekten har alltid varit av central betydelse för statsvetenskapen. I föreliggande sammanhang skulle man mer systematiskt än hittills ledas av en huvudsynpunkt, nämligen att utreda den väsentliga maktfördelningen inom

institutionerna och, i den mån de står i direkt kontakt med varandra, deras inbördes maktrelationer. Institutionerna betraktas alltså som de mer eller mindre stabila former, inom vilkas ram de politiska besluten kommer till stånd, och den vikt som tillmätas de olika institutionerna bestämmes enbart av den roll de spelar i den politiska processen. Inte heller detta är särskilt originellt, men det är anmärkningsvärt hur ofta den grundläggande maktaspekten brukat försvinna bland mängden av tekniska eller formella detaljer. Särskilt påtaglig är risken härför, när man på sedvanligt sätt väljer den legala strukturen som utgångspunkt. Det legala systemet kommer här i betraktande endast i den utsträckning det bestämmer de faktiska maktrelationerna.

Statsrättens metod att beskriva de politiska maktförhållandena i form av rättsliga befogenheter eller kompetenser leder oundvikligen till ett statiskt-abstrakt betraktelsesätt. Såsom ett av de viktigaste målen för denna forskning framstår däremot att komma åt det dynamiska och konkreta elementet i politiken, att studera den politiska processen, beslutfattandet på olika stadier, som en helhet («Hur Sverige styres»). Framställningen av institutionerna bör därför genombrytas av »case studies», i vilka man följer en viss politisk frågas utveckling från början till slut genom de skilda instanserna (Punkt II).

»Case studies» har naturligtvis sin svaghet däri, att det finns ett obegränsat antal »cases» som aldrig är helt lika. Vad man här kan göra är att välja ett fåtal fall, som allmänt erkännes vara av största politiska betydelse under den undersökta perioden. Man skulle alltså inrikta forskningen på »strategiskt» viktiga punkter i den politiska utvecklingen. Inte heller härigenom kan man övervinna de brister som är förbundna med »case studies», men något bättre alternativ finns såvitt jag förstår icke. Uppdelningen av »case studies» avseende å ena sidan intressepolitik och å andra sidan utrikes- och försvarspolitik bygger på antagandet, att i varje fall numera de politiska besluten på dessa båda områden skall visa sig komma till stånd på starkt skiljaktiga sätt.

När det gäller att bestämma olika relativa maktpositioner, måste ofta stora svårigheter möta försöken att erhålla ett kvantitativt mått eller t. o. m. en rangordning. En metod, som väl i allmänhet inte heller medger en kvantifiering men som är ägnad att åskådliggöra det aktuella maktläget, är att jämföra samma institutions politiska roll vid olika tidpunkter. De nämnda »case studies» synes därför böra

utsträckas bakåt i tiden; man kan för att taga ett exempel jämföra folkpensioneringsfrågans behandling vid två tillfällen, ett på 1930-talet och ett på 1940-talet. Då man ej har absoluta mått, får studium av utvecklingstrender en särskild betydelse.

Vad punkt III beträffar är den senaste tidens politiska idéhistoria i stort sett oskriven. Här behövs alltså först en analys av de idéer och argument som framförts i den politiska debatten. Denna väsentligen kvalitativa analys skulle enligt min mening behöva kompletteras med undersökningar av de politiska idéernas faktiska roll. Genom ett kvantitativt studium av frekvensen av de politiska idémomenten, sådana de framträder i tidningspress, valtal o. s. v., skulle man få en fullständigare bild av den politiska propagandan. Den idéhistoriska analysen kan annars inte ge svar på den väsentliga frågan, vilken relativ vikt politikerna tillmätta de olika elementen i sin åskådning eller med andra ord vad det är som gemene man får höra och som alltså kan tänkas starkast påverka honom. Vidare bör den politiska propagandan genomgående konfronteras med de faktiska politiska ställningstagandena.

Ett fundamentalt problem, när det gäller att beskriva maktläget i en demokrati, utgör det förhållandet att de politiska organens avgöranden ofta fattas med hänsyn till opinioner inom folket utan att dessa opinioner är registrerade. Man kan i många fall tänkas någorlunda klarlägga det inflytande, som olika politiska institutioner haft vid ett visst besluts tillkomst, men däremot är det svårare att fastställa i vilken mån institutionernas ställningstaganden bestämts av faktiskt kända eller förutsatta åsiktsriktningar bland folket. Eller annorlunda uttryckt, vilken roll är tilldelad folkets stora massa i en demokrati, fungerar den väsentligen som klangbotten eller dirigent för politiken? För att försöka komma åt detta problem måste tydligen medborgarnas information, opinion och aktivitet bli föremål för ett särskilt intensivt studium. Bland de många slag av undersökningar man här kan tänka sig vill jag endast nämna en, nämligen att i detalj följa en politisk frågas uppkomst och utveckling på två plan, dels inom de beslutande organen och dels inom den allmänna opinionen.

Under alla styrelseformer kommer vissa personer att få ett större mått av politiskt inflytande än andra. Inte minst i en demokrati är spörsmålen om denna »elits» rekrytering, struktur och roll av utomordentligt intresse och svaren blir i hög grad ägnade att belysa den faktiska folkstyrelsens natur. Det finns ingen given definition på

eliten, man kan räkna med att den aktiva gruppen är större vid vissa beslut och mindre vid andra. Elitdefinitionen bör anpassas efter det aktuella syftet. Inom sig är eliten strukturerad, den kan beskrivas som en pyramid med en topp och en bas. Många politiska strider torde med stort utbyte kunna framställas som konflikter mellan eliter och politiska förändringar som elitförändringar. Överhuvud taget syns det mig som om laborerandet med »elitmodeller» skulle utgöra en av de mest fruktbara metoderna vid försöken att tolka det politiska skeendet.

Slutligen skall endast påpekas, att genomförandet av ett forskningsprogram av detta slag torde erfordra en viss utveckling av den statsvetenskapliga terminologien. Som enda exempel på ett begrepp som skulle behöva närmare bestämmas skall här nämnas det grundläggande begreppet politisk »makt». Det begagnas för närvarande i de mest skilda betydelser och skulle sannolikt för att bli mer användbart uppdelas i ett flertal närmare angivna och typiska makt-situationer.

EKONOMI OCH POLITIK I VÄSTMAKTS- DIPLOMATIEN 1941—1945

NÅGRA SYNPUNKTER

Av Docent SVEN ULRIC PALME, Uppsala

I början av juni 1919 inträffade en av de schismer, som gjorde fredsarbetet vid konferenserna i Paris och Versailles så dramatiskt laddade. Den skulle komma att bli till sina konsekvenser den mest skickensedigra av alla under dessa förhandlingar, och ändå väckte den nästan intet uppseende alls bland förhandlingströtta eller ännu förhandlingsivriga. Det var the Treasury's representant i den engelska delegationen, den unge ekonomen vid King's college i Cambridge John Maynard Keynes, som till sist förtvivlade om att vinna gehör för sina ekonomiskt teoretiska synpunkter och sina krav på en förnuftig revision av fredsdiktatet.

Han hade begivit sig till Paris med stora förhoppningar om att här äntligen kunna arbeta för en vettig organisation av världen på grundval av en förnuftig fred. I stället hade han fått se den traditionella imperialismen triumfera och sätta frukt i vad han kallade en kartagisk fred. Nu bröt han upp, och han satte sig vid skrivbordet för att revanchera sig för erfarenheterna från förhandlingsbordet. Han skrev den svidande vidräkningen med Versaillesfreden, som kom ut i december 1919 under titeln »*The Economic Consequences of the Peace*». Boken väckte ett utomordentligt uppseende, gick inom kort ut i hundratusentals exemplar på tiotals språk. Man kan fråga sig om någonsin, förr eller senare, ett arbete av väsentligen ekonomiskt teoretiskt innehåll blivit läst av så många.

Men större än bokhandelsframgången var det agitatoriska resultatet. Inom kort hade Keynes' tes om Versaillesfreden som ett brott mot den ekonomiska teoriens elementer blivit införlivad med den allmänna opinionen, särskilt i England och Förenta Staterna. Den blev motiveringen till vad man brukar kalla mea-culpismen,

britternas självanklagelse inför det europeiska kaos, som nu tedde sig, och i Förenta Staterna blev Keynes' skrift en politisk bibel bland isolationisterna. Englands avståndstagande från den franska säkerhetspolitiken på 1920-talet, amerikanernas från all europeisk politik och från ansvaret i Nationernas Förbund kan endast fullt förklaras med utgångspunkt i Keynes' agitatoriska framgång. Och mer än så: här trängde sig allt starkare fram den livliga övertygelsen att den traditionella stormaktsdiplomatiens definitivt hade misslyckats och att tiden nu vore inne att erkänna ekonomiens primat i storpolitiken.

Keynes hade förutsett en ekonomisk kris som en följd av freden. Och denna kris kom verkligen — fast av andra orsaker än dem han tänkt sig. Det stärkte hans inflytande hos allmänna opinionen, särskilt efter 1929 i Förenta Staterna. Då läste ingen längre hans bok om Versaillesfreden, men alla kände till, alla trodde på dess huvudstycken. Först på 1940-talet började ekonomiska doktrinhistoriker närmare granska Keynes' teoretiska rustning från 1919, och fann den bristfällig — den främste kritikern var den i England utbildade franske ekonomen E. Mantoux.¹

Men detta förhållande har endast doktrinhistoriskt intresse. Desto viktigare är det, ur historisk synpunkt, att iakttaga det inflytande, de ekonomiska teorierna numera i något större utsträckning har på stormaktsdiplomatiens. Att träda närmare till frågan, hur detta inflytande verkligen utövas, måste komma att vidga vår kunskap om det storpolitiska skeendets funktion. Följande synpunkter och anteckningar utgör bara ett första försök, och de gäller några få händelser under fem års nästan oavbrutna stormaktsförhandlingar mellan Storbritannien och Förenta Staterna.

Den 14 augusti 1941 offentliggjordes Atlantdeklarationen. Den väckte ett utomordentligt uppseende, långt större än vad dess författare hade avsett. För de underkuvade folken i Europa, för kolonialfolken i Asien och Afrika, för de kämpande folken i västern blev de åtta punkterna en motsvarighet till Woodrow Wilsons 14 punkter från januari 1918.² Två av de åtta punkterna gällde världs-

¹ E. Mantoux, *The Cartaginian Peace or The Economic Consequences of Mr. Keynes* (London 1946).

² För tolkningen av Atlantdeklarationen hänvisas till två grundläggande och viktiga utredningar: J. H. Jackson, *The Atlantic Charter. An outline for study circles* (Workers Educational Association Study Outlines. No. 9. London 1943), o. W. Arnold-Forster, *Charters of the Peace. A Commentary on the Atlantic Charter and the Declarations of Moscow, Cairo and Teheran* (London 1944). Dessa bägge arbeten behåller sitt värde också sedan en rad av källorna om

ekonomien efter kriget, *den femte*, med allmänt hållna uttalanden om ekonomiskt samarbete och om höjd levnadsstandard för alla, och *den fjärde*, som var desto mera sensationell: Där stadgades, att alla stater, stora och små, segrare och besegrade, på lika villkor skulle ha tillgång till världshandeln och till världens råvarutillgångar. Endast en reservation angavs, men den var viktig: Hänsyn skulle tas till staternas redan föreliggande, särskilda förpliktelser.³ Insiktsfulla kommentatorer talade om att här stod man inför en kompromiss. Det var Churchill, det imperialistiska Storbritanniens premiärminister, som med denna reservation hade slagit vakt om imperiets preferenssystem.⁴

Sedan källorna till 1940-talets stormaktsdiplomati nu börjat flyta rikligare, finns det möjlighet att blicka in i statsmännens överväganden. Churchill har själv, i tjugofjärde kapitlet av »*The Grand Alliance*», medgivit faktum: det var han som satte in reservationen, och han gjorde det med tanke på 1932 års Ottawa-avtal och med tanke på preferenssystemets framtid.⁵ Men samtidigt har han häv-

Atlantmötet 1941 offentliggjorts. Till belysning av Atlantdeklarationens inflytande på folkopinionen i underkuvade eller krigförande länder tjänar en rad politiska skrifter, såsom E. H. Carr, *Conditions of Peace* (London 1942), V. Kybal, *The Atlantic Charter* (World Affairs Interpreter, Winter 1942, s. 364—381), L. Curtis, *The Atlantic Charter* (United Empire, March—April 1942, s. 39—42), med diskussion om det agitatoriska momentet i Atlantdeklarationen, Lord Hailey, *The Colonies and the Atlantic Charter* (Anniversary Lecture, Royal Central Asian Society, London 1943), med konservativ och imperialistisk tendens, J. Stone, *The Atlantic Charter and the Problems of South-east Asia and the Pacific* (i *Australia and the Pacific*, utg. av The Australian Institute of International Affairs, Princeton 1944), med ett försök att ange grundlinjerna för australisk politik som en tillämpning av Atlantdeklarationens principer, S. Stronski, *The Atlantic Charter* (London 1944), med de synpunkter på Atlantdeklarationens betydelse som förpliktande politiskt program man anlade i polska flyktingskretsar i London. Symptomatisk betydelse för den amerikanska opinionsbildningen har S. N. Angell o. M. Kreuger, *The Atlantic Charter — Is It dead?* (The University of Chicago Round Table 357, Chicago 1945). — Till själva händelseförloppet två viktiga moderna undersökningar: W. L. Neumann, *Making the Peace 1941—1945* (Foundation for Foreign Affairs, Washington 1950), för Atlantmötet s. 9 ff., H. A. Nötter, *Postwar Foreign Policy Preparation 1939—1945* (Department of State Publication 3580, General Foreign Policy Series 15, Washington 1949), för Atlantmötet s. 48 ff. Mera begränsad till sin syftning men inom denna ram utförligare och med viktiga kritiska synpunkter C. A. Beard, *President Roosevelt and the Coming of the War 1941. A Study in Appearances and Realities* (New Haven 1948), s. 452 ff.

³ Texten i många aktpublikationer, t. ex. i *A Decade of American Foreign Policy. Basic Documents, 1941—49*. Prepared at the request of the Senate Committee on Foreign Relations by the Staff of the Committee and the Department of State (81st Congress, 1st Session. Document No. 123), s. 1 f.

⁴ Så t. ex. Jackson, a. a.

⁵ W. S. Churchill, *The Grand Alliance* (The Second World War 3, London 1950), s. 387, 391.

dat att Atlantdeklarationens första utkast, själva dess huvudinnehåll och dess anda var, som uttrycket lyder, av brittiskt fabrikat, utfört i hans egna ord.⁶ Just det är, menar Churchill, ett bevis mot varje tal om hans reaktionära, gammaldags åskådning och om allt bekymmer den skulle ha förorsakat Roosevelt.⁷ Churchill hade själv, meddelar han, i sitt utkast till Atlantdeklarationen satt in punkten om rättvis och billig fördelning av världens produkter. Det var först när Roosevelt ville tillfoga, att fördelningen skulle ske på lika villkor och utan diskriminering, Churchill blev tvungen att genomdriva reservationen.⁸

En sak är tydlig: här står man inför ett problem. Är det verkligen möjligt att den protektionistiska, brittiska stormaktens ledare, i en förhandling med de programmatiskt frihandelsvänliga amerikanska statsmännen, spontant skulle ha väckt frågan om världshandels frihet från fjättrar och om fördelningen av världens materiella tillgångar? Det blir nödvändigt att se närmare på källornas art. Först Churchills egen berättelse!

Skildringen av mötet på Atlanten är en av de dramatiska höjdpunkterna i vad som hittills kommit av Churchills stora krigskronika. Som alltid i dessa memoarer markeras händelsernas snabba puls. Vid ett av de första samtalen, den första mötesdagen, den 9 augusti, har Roosevelt, berättar Churchill, kastat fram tanken att de bägge statsledarna skulle avge en samfälld förklaring av principiellt, politiskt innehåll. Churchill accepterade genast förslaget, han föresatte sig att fullfölja det och kunde redan dagen därpå till Roosevelt överlämna ett första utkast i fem punkter — bland dem punkten om fördelningen av världens materiella tillgångar. Utkastet diskuterades, ett par av punkterna ändrades, ytterligare några punkter lades till, men i huvudsak bibehöll man Churchills text.⁹ Där saknas verkligen, i Churchills berättelse, ingenting av vad den litterära genren kräver: omedelbar insikt om lägets krav, rask be-

⁶ Ibid., s. 386.

⁷ På denna särskilda punkt har Churchill med all sannolikhet närmast tänkt på den opinion, vars mest typiska, starkt agitatoriska företrädare är E. Roosevelt, *As he saw it* (New York 1946), t. ex. s. 38, i F. D. Roosevelts mun: »A real old Tory, isn't he? A real old Tory, of the old school». Den rätta karaktären av Elliott Roosevelts meddelande på denna punkt har fastslagits redan av Beard, a. a., s. 477 f., anm. 10. Elliott Roosevelts vittnesmål har värde utslutande som material till opinionsbildningen i Förenta Staterna efter kriget, men då ett ganska stort.

⁸ Churchill, a. a., s. 385 f.

⁹ Ibid., s. 385 f., 391 ff.

slutsamhet, säker formuleringskonst, en erinran om de progressiva idéer, som väglett statsmännen, ett skarpt hugg mot de politiska motståndare, som sökt misstänkliggöra deras syften, realpolitisk blick för lägets faktiska möjligheter, trohet mot ingångna förpliktelser. En sannskyldig statsmannaspegel! Men är berättelsen sann?¹⁰

En jämförelse med tre andra berättelser om samma överläggningar är möjlig. Två av dem härstammar från Roosevelts fungerande utrikesminister Sumner Welles. Denne har i tjänsten, rutinmässigt dag för dag under mötet på Atlanten, tecknat ned vad som förekommit vid de överläggningar han varit med om. Det är en källa av högt värde. Den har blivit offentliggjord bland bilagorna till den parlamentariska Pearl-Harbor-kommitténs rapport.¹¹ Sumner Welles' anteckningar stämmer i en rad enskildheter med vad Churchill berättat: Under överläggningarna den 9 augusti på kvällen har Churchill, enligt Sumner Welles, verkligen åtagit sig att den 10 augusti ha ett utkast klart till den samfälliga principdeklarationen. Den 10 augusti har Churchill överlämnat sitt utkast, med artikeln om fördelningen av världens materiella tillgångar.¹² Den 11 augusti har det amerikanska motförslaget diskuterats. Churchill har gjort häftiga invändningar mot att sätta in orden »på lika villkor och utan diskriminering», han har åberopat Ottawa-avtalet och sin skyldighet att konsultera dominierna och som kompromiss har han föreslagit den reservation, som till sist kom att ingå i den färdiga deklarationen.¹³ Så långt Sumner Welles' omedelbara anteckningar i augusti 1941. Och 1946, efter krigets slut och Roosevelts död, har Sumner Welles i ett fragment av sina politiska memoarer upprepat sin berättelse och gjort några tillägg ur minnet, bland annat meddelat att Atlantdeklarationen verkligen var en improvisation, just som Churchill framställer saken: före mötet i Atlanten hade en

¹⁰ Jfr N. Ahnlunds karakteristik, Dokument och vittnesbörd till vår tids historia (Skrifter utg. av Utrikespolitiska Institutet, Stockholm 1950), s. 129: Churchills »sakligt upplysande men» (på grund av »missräkning inför den allmänna politiska utvecklingens faktiska resultat») »starkt dämpade redogörelse för tillkomsten av Atlantdeklarationen i augusti 1941, i allt väsentligt Churchills eget verk».

¹¹ Department of State, Memorandum of Conversation, dat. 10, 11 o. 12 aug. 1941, under Sumner Welles' namn, samtliga i facsimiletryck, som Exhibit No. 22 B—D i Hearings before the Joint Committee on the Investigation of the Pearl Harbor Attack 14 (Congress of the United States, 79th Congress, 1st Session, Washington 1946), s. 1269 ff.

¹² Ibid., s. 1269 f.

¹³ Ibid., s. 1283 ff.

sådan samfällid deklARATION över huvud taget inte varit på tal mellan de bägge statsmännen, säger Sumner Welles här.¹⁴

Källäget förefaller enkelt. Vi har två traditioner, en från vardera sidan förhandlingsbordet, den ena i huvudsak nära samtidig med händelserna, av protokollistisk art. Och de stämmer i nära nog allt. Forskningen låter sig ofta nöja med en skildring som är styrkt på det sättet.

Men det kan man inte här. När Churchill skrev, förelåg bägge Sumner Welles' berättelser sedan lång tid i tryck. Detta kan konstituera beroende. Men mer än så! På en viktig punkt har de bägge traditionerna direkt motstridiga uppgifter: Enligt Churchill var det första uppslaget, tanken att man över huvud taget skulle utställa en samfällid deklARATION av principiellt innehåll — Roosevelts. Roosevelt hade, jag anförde det redan, kastat fram tanken vid ett av de första samtalen den 9 augusti. Men enligt Sumner Welles, i memoarerna 1946, var själva initiativet Churchills.

Ännu en berättelse om dessa händelser skall komma källäget, som nyss tedde sig så enkelt, att i stället te sig särdeles komplicerat. Den är utarbetad av Robert E. Sherwood och grundar sig, på denna särskilda punkt, på ett memorandum av Harry L. Hopkins. Dettas tillkomsttid kan inte exakt fastställas men det kan inte gärna ha skrivits ned lång tid efter händelserna.¹⁵ Och här heter det att Churchill och Hopkins redan under färden över Atlanten dagarna före mötet — de hade nämligen sällskap dit — hade i detalj diskuterat utformningen av AtlantdeklARATIONen.¹⁶ Sherwood berättar vidare, men där är det ovisst om Hopkins' anteckningar är hans källa, att de fem punkterna diskuterades, fastän mera informellt, redan på kvällen den 9 augusti.¹⁷

¹⁴ Sumner Welles, *Where are we heading?* (New York 1946), s. 6 ff.

¹⁵ R. E. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins. An intimate history* (New York 1948), s. 349 ff. Hopkins' memorandum från överfärden citeras direkt *ibid.*, s. 350. Att anteckningarna gjorts senast vid återkomsten till Washington är tydligt, ty de hänför sig direkt till några kanadensiska mynt, som Hopkins vunnit av Churchill på hasardspel och som han bevarat jämte anteckningen. Eftersom Churchill utan vidare nämnes premiärminister, är det också eljest ytterst osannolikt att anteckningarna gjorts först då Hopkins efter krigets slut ordnade sina papper och gjorde andra anteckningar — se därom *ibid.*, s. XI ff., och med ett exempel S. U. Palme, *Förenata staterna och andra världskriget (Utrikespolitik 1949)*, s. 114. Vad gäller Sherwoods skildring av själva förhandlingarna i Placentia Bay är det inte lika visst att den återgår på Hopkins' anteckningar eller endast på dem. Där har Sherwood själv varit med, men inte i de storpolitiska förhandlingarna. Han var med som teknisk expert, intet annat.

¹⁶ Sherwood, *a. a.*, s. 350.

¹⁷ *Ibid.*, s. 353.

Därmed står uppgift mot uppgift på denna centrala punkt. Är Hopkins trovärdig, då skulle Churchills dramatiskt koncentrerade scen vara frukten bara av en konstnärlig fantasi. Då har Churchill alls inte skrivit det första utkastet till Atlantdeklarationen över natt, i befälshytten på slagskeppet Prince of Wales. Detta utkast skulle i stället vara resultatet av överläggningar med Hopkins. Utkastets rent brittiska stöpnig är satt i fråga. Och då är det möjligt att punkten om en fördelning av världens materiella tillgångar kommit till på amerikanskt initiativ och redan i Churchills utkast varit en kompromiss mellan amerikanska och brittiska intressen.

Så långt de berättande källorna om dessa förhållanden.¹⁸ Att klassificera dem är lätt. Att bestämt gradera dem inbördes, till trovärdigheten, och det endast genom en analys av vad de berättar — det är inte möjligt. Ett annat material, torftigt men ändå långt värdefullare, får fälla utslaget: kvarlevorna från dessa förhandlingar. Av dem kan man till en början få en upplysning av ganska stort intresse: Churchill publicerar ett telegram till Attlee, expedierat mitt under förhandlingarna.¹⁹ Och detta telegram presenterar Atlantdeklarationen på ett sätt som gör klart att någon sådan deklaration

¹⁸ Ännu en berättande källa om Atlantmötet 1941 föreligger i tryck, Elliott Roosevelts ovan s. 223, anm. 7 anförda, först efter F. D. Roosevelts död nedskrivna skildring, E. Roosevelt, a. a., s. 25 ff. Dess närmare art är lätt att konstatera: det är en politisk pamflett, som sådan talanglös men inte utan intresse, och den saknar varje värde som källa till de händelser, den relaterar. Alla dess, över huvud taget kontrollerbara, uppgifter om Atlantmötet är grovt felaktiga, och alldeles särskilt vad som rör F. D. Roosevelts hållning i frihandelsfrågan och till den brittiska kolonialpolitiken. Där kan, som framgår av den här givna undersökningen, kontroll ske inte endast mot Sumner Welles' protokoll utan också mot kvarlevor. Alldeles gripen ur luften är säkert E. Roosevelts uppgift, a. a., s. 39, att Sumner Welles fört med sig det första utkastet till Atlantdeklarationen från Washington: »It was his baby, from the time it was first considered, back in Washington; he'd flown from Washington with a working draft of the final agreement in his briefcase». — Det kan förvåna att E. Roosevelts relation så sent som 1952 tillskrivits ett avgörande bevisvärde i vad avser Atlantmötets händelser, och det i en historisk skildring, som fått högt beröm, C. Wilmot, *The Struggle for Europe* (London 1952), s. 633 f. Till kritiken se S. U. Palme i *Stockholms-Tidningen* den 16 maj 1952.

¹⁹ Churchill, a. a., s. 391. Det finns en viss, sannolikt medveten och under alla förhållanden källkritiskt irrelevant motsättning mellan Churchills egen text, memoarerna, och det aktstycke, han publicerar. I texten nämnes endast de hänsyn, man måste ta till Ottawaavtalet: det skulle krävas alla parter, alltså alla dominiernas, biträde för att undanröja detta, och det skulle betyda tidsförlust, om det alls var möjligt. Men i telegrammet talas dessutom om imperiepreferensens framtid, »the future of Imperial Preference». Förklaringen är att Churchill i memoartexten refererar sin argumentering inför Roosevelt och Sumner Welles, och där har han, också enligt Sumner Welles' protokoll, visligen tigit om preferenssystemets framtid och skjutit de rent tekniska svårigheterna i förgrunden, tidsutdräkten. I telegrammet till Attlee argumenterar Churchill inför krigskabinettet, och där betydde preferenssystemets framtid något.

inte hade varit på tal i det brittiska krigskabinettet före Churchills avresa. Det är i och för sig värt att notera. Men det för ändå inte till målet. Churchill kan i och för sig ha förberett deklARATIONEN utan att anförtro sig åt någon av sina medarbetare.

Desto större värde har två andra aktstycken, bägge kvarlevor från dessa förhandlingar. Sumner Welles publicerar i memoarerna i facsimile det motförslag till Churchills utkast, som han själv framställt den 10 augusti — och med rättelser av Roosevelts egen hand.²⁰ Denna text är ytterst märklig. Sumner Welles har ersatt punkten om fördelningen av de materiella nyttigheterna med två vida mera vittutseende men samtidigt mera speciella klausuler. Det heter där att Förenta Staterna och Storbritannien skall främja det ömsesidiga handelsutbytet genom att slopa all diskriminering av handeln sins emellan. Detta är något helt annat, tycks det, än det första utkastets allmänna deklARATION om fördelningen av de materiella nyttigheterna: det är en frihandelsklausul i ett bilateralt handelssystem. Men att stanna vid en sådan tolkning, det vore att missförstå Sumner Welles' syften. Han sträcker sig längre. Slopandet av handelsbarriärerna mellan Förenta Staterna och Storbritannien är bara början. Han fortsätter, i den andra klausulen, med en förklaring om alla folks lika rätt till del i råvaror och marknader. Sammanhanget är klart: genom att slopa handelsbarriärerna sins emellan skall Förenta Staterna och Storbritannien inte bara föregå med gott exempel utan ta det första men samtidigt avgörande steget till frihandel i hela världen, och på det sättet främja det allmänna ekonomiska framåtskridandet.

Men i den formen har förslaget inte förelagts Churchill. Roosevelt har med några kraftiga linjer överkorsat hela den första klausulen, om slopandet av handelsbarriärerna. Endast den senare, och mera allmänna förklaringen, om lika tillgångar utan diskriminering till råmaterial och marknader, har fått stå kvar.²¹

Här skymtar en oenighet mellan Roosevelt och hans fungerande utrikesminister, som också har andra nedslag i Atlantmötets akter. Nu till dem! När Sumner Welles' utkast, grundligt friserat av Roosevelt, förelades Churchill, kom det till ett ganska skarpt meningsutbyte i frihandelsfrågan. Sumner Welles refererar det i sin samma

²⁰ Sumner Welles, a. a., opag. facsimile före s. 1.

²¹ Orden »without discrimination» har Roosevelt därvid infört i klausulens senare del, som ersättning för det strukna partiet — eller som ett resultat av en kompromiss mellan Sumner Welles' åsikt och hans egen.

dag nedskrivna rapport.²² Det intressanta är att detta meningsutbyte stått, inte mellan de bägge statsledarna, inte mellan Roosevelt och Churchill, utan mellan Sumner Welles och Churchill, under det att Roosevelt och Hopkins sökt medla — och Roosevelt då med klart uttalad benägenhet att ansluta sig till Churchills mening.²³ Men Sumner Welles gav inte med sig: Varje ändring skulle göra den punkten värdelös, framhöll han. Det tycktes inte gå att enas. Frågan hänsköts till vidare förhandlingar mellan Sumner Welles och brittiske understatssekreteraren Sir Alexander Cadogan — tydligen för att Roosevelt skulle slippa att vid själva förhandlingsbordet desavuera Sumner Welles. Churchill och Cadogan fick nu tid att i detalj formulera den reservation, Churchill föreslagit — reservationen med hänsyn till staternas särskilda redan ingångna förpliktelser.²⁴

Då Sumner Welles senare samma dag, enligt överenskommelse, skulle gå över till Prince of Wales för slutförhandlingen med Cadogan fick han en egenhändig biljett från Roosevelt, också den avbildad i facsimile i memoarerna, och där instruerade Roosevelt honom att göra stora eftergifter: Roosevelt gick med på att helt stryka orden om den fria handeln. Det enda han vill stå vid, skriver

²² Hearings before the Joint Committee on the Investigation of the Pearl Harbor Attack 14, s. 1286 ff.

²³ Efter det första replikskiftet mellan Churchill och Sumner Welles ingrep Roosevelt med ett försök att ge en väsentligen politisk tolkning av denna punkt i utkastet: det gällde att lugna folkopinionen i Tyskland och Italien för de ekonomiska farhågor de kunde hysa inför ett nederlag. Detta gick stic i stäv mot Sumner Welles' synpunkt, och detta markerades i Roosevelts yttrande, sådant det traderats, av att han i själva ordalagen nära anknöt till den lydelse, punkten om fördelningen av världens materiella tillgångar fått i Churchills utkast (hos Churchill »*fair and equitable distribution*», hos Roosevelt, *ibid.*, s. 1286, rad 2—1 nedifr., »*fair and equal opportunity*»). Också Hopkins' yttrande, *ibid.*, s. 1288, rad 1—3, har en direkt udd mot Sumner Welles som upphovsman till det nu hotande dröjsmålet. Då Churchill föreslog den viktiga reservationen för staternas redan föreliggande förpliktelser, skyndade Roosevelt att acceptera i den formen att britten skulle få göra den överarbetning av punkten i fråga som ännu behövdes, *ibid.*, s. 1289. — En kritisk analys av Sumner Welles' protokoll över samtalen på förmiddagen den 11 aug. ger anledning att avvisa tanken att han i protokollet skulle ha tillskrivit sig själv en mera central roll än han faktiskt spelat. Man kunde eljes misstänka att han skrivit protokollet för Cordell Hull och därvid, i högre grad än vad som i verkligheten förekommit, gjort sig till tolk för dennes doktrinära frihandelsståndpunkt. En avgörande motinstans är det anförda, av Roosevelt korrigerade konceptet. En annan motinstans är iakttagelsen att Sumner Welles' argumentation enligt protokollet vid en närmare analys visar sig vara riktad inte bara mot Churchills argumentering utan också mot Roosevelts. Hade Sumner Welles avsett att, inför Cordell Hull eller eljes, framställa sig som förkämpe för frihandelsdoktrinen i öppen mot-sättning till Roosevelt, borde detta ha kommit klarare till uttryck, ha varit hårdare understruket.

²⁴ *Ibid.*, s. 1289.

han, är det han själv en gång formulerat om den fria tillgången till världens resurser av råmaterial. Han kallar det *my own former formulas* och kursiverar *own* för att markera motsättningen till de av Sumner Welles insatta orden om den fria handeln.²⁵

Dessa få ord i Roosevelts biljett kastar ett plötsligt ljus över frågan om initiativet till Atlantdeklarationen och till det första utkastets punkt om fördelningen av världens materiella tillgångar. Roosevelts uppgift, given i förbigående i den förtroliga biljetten till Sumner Welles, är värd tilltro. Presidenten kan inte ha haft något intresse av att vilseleda sin utrikesminister på denna punkt och i denna situation. Och till det skall jag strax återkomma.

Nu Sumner Welles' och Sir Alexander Cadogans förhandling! Det visade sig, berättar Sumner Welles i sin timmarna efteråt nedtecknade rapport, att Churchill och Sir Alexander varit beredda att gå längre i eftergift än Roosevelt väntat. De krävde inte att orden om den fria handeln skulle bort, de ville bara sätta in den reservation, Churchill redan tidigare på dagen hade föreslagit — och i den formen godtog Sumner Welles lydelsen av Atlantdeklarationens fjärde punkt.²⁶ Detta är viktigt därför att Sumner Welles här stått i valet mellan att ta momentet om den fria handeln med Churchills reservation eller att helt slopa det. Och då har han valt att ta det — fastän han vid sammanträdet på morgonen hade förklarat det för komplett värdelöst i ändrat skick.²⁷

Enligt Roosevelts egen, på grund av källans art trovärdiga uppgift är punkten om en fördelning av världens materiella nyttigheter, som med en obetydlig ändring stod redan i Churchills utkast till Atlantdeklarationen — den är hans, inte Churchills.²⁸ Det var

²⁵ Sumner Welles, a. a., opag. facsimile före s. 1: »I think I can stand on my own former formulas — to wit: access to raw materials».

²⁶ Hearings before the Joint Committee on the Investigation of the Pearl Harbor Attack 14, s. 1292 f. Sumner Welles betecknar den slutliga lydelsen som »far broader and more satisfactory than the minimum which the President had instructed me . . . to accept».

²⁷ Ibid., s. 1288: »I said that in my own judgment further modification of that article would destroy completely any value in that portion of the proposed declaration».

²⁸ Möjligheten att orden »my own former formulas» i Roosevelts biljett skulle syfta på det amerikanska motförslaget i dess slutliga skick, efter Roosevelts överarbetning av Sumner Welles' utkast, se ovan s. 227 med anm. 20—21, måste bestämt avvisas, dels därför att icke heller vad som då var kvar av Sumner Welles' utkast kan ha kallats Roosevelts formulering, dels därför att det slutliga brittiska förslaget, Sumner Welles faktiskt godtog vid sammanträdet med Sir Alexander Cadogan på kvällen den 11 aug., med undantag av reservationen nära anslöt till det amerikanska motförslaget och av Sumner Welles betecknats som väsentligen olik det, som Roosevelt hänsyftade på med de anförda orden i sin biljett.

inte den imperialistiska brittiska stormaktens ledare, som hade framkastat denna tanke, tagit detta initiativ. Hopkins' av Sherwood förmedlade uppgift om sina överläggningar med Churchill på resan över Atlanten ter sig plötsligt förklarad. Hopkins hade vad Sumner Welles saknade: Roosevelts fulla förtroende i storpolitiska mål. Det är med all sannolikhet genom Hopkins som Roosevelt lagt fram tanken på en stor principiell deklaration för Churchill, och väl närmast då Hopkins i mitten av juli kom till London för att tillsammans med Churchill förbereda mötet på Atlanten.²⁹

Men man kan komma längre än så. Churchill hade under året före Atlantmötet upprepade gånger vägrat att gå med på en principiell förklaring om Storbritanniens krigsmål — och därvid hade han just hänsyftat på de 14 punkterna som ett avskräckande exempel.³⁰ Att han nu skulle ha spontant ändrat hållning och rent av ha tagit initiativet är alldeles osannolikt. Men i ett läge, då han skulle möta Roosevelt för att förmå denne till en långt mera kraftfull direkt insats till Englands stöd i Europa och för att ge lend-lease-avtalet en för britterna mer acceptabel utformning, då måste han ha varit benägen att i stället tillmötesgå Roosevelts önskemål om en principdeklaration. Där får man sannolikt söka förklaringen till att Churchill också under mötesförhandlingarna visade sig beredd till en rad eftergifter för amerikanska krav. Han var den hjälpsökande.³¹

Att Churchills utkast har »*distribution of essential produce*», referatet i Roosevelts biljetten »*access to raw materials*» behöver icke föranleda tvekan, redan därför att Roosevelt i biljetten icke, trots bruket av ordet »*formulas*», behöver ha angivit just den formel han en gång föreslagit. Han har uppenbarligen endast velat slopa den för Churchill misshagliga, av Sumner Welles tillagda frihandelsklausulen, och detta har han angivit genom att direkt anföra de ord i det amerikanska motförslaget, som då skulle stå kvar. Men möjligheten föreligger att Roosevelts ursprungliga förslag haft »*raw materials*», inte »*essential produce*».

²⁹ Om Hopkins resa utförligt Sherwood, a. a., s. 301 ff. Jfr Jacksons i och för sig skarpsynta analys, a. a., s. 4. Den grundar sig dock endast på Atlantdeklarationens egen text. Ett viktigt kronologiskt sammanhang måste noteras. Endast tio dagar före Churchills avresa, medan Hopkins var i Moskva, överlämnade biträdande utrikessekreteraren Dean Acheson till John Maynard Keynes det första amerikanska förslaget till utformning av lend-lease avtalets sjunde artikel, om slopandet av varje preferenssystem, alltså i dess ursprungliga form. Notter, a. a., s. 463. Hurudant det första förslaget till Atlantdeklarationen, det Roosevelt förmedlade genom Hopkins, än sett ut, har Churchill haft alla skäl till vaksamhet på denna punkt. Förhandlingen om Atlantdeklarationens fjärde punkt blir ett led i förhandlingarna om lend-lease-avtalet.

³⁰ Jackson, a. a., s. 3 f. B. G. Ivanyi o. A. Bell, *Route to Potsdam. The Story of the Peace Aims, 1939—1945* (London 1945), s. 38 f.

³¹ Om Atlantmötets förhandlingar i Japan-frågan utförligt Beard, a. a., s. 454 ff.

Men det är inte detta som intresserar här. Det är i stället motsättningen mellan Roosevelt och Sumner Welles. Ty det är en motsättning mellan politisk förhandlingsvilja och ekonomisk doktrinarism. Också Roosevelts önskemål att man skulle lova alla folk del i världens rikedomar efter kriget har haft en ekonomisk motivering, uppfattningen att det skulle vara till världshandelns fromma.³² Men Sumner Welles har inte velat nöja sig med så vaga, så allmänt hållna förpliktelser på den punkt som för honom och för den man, som ännu var hans mästare, Cordell Hull, var den centrala: frihandelsfrågan. Cordell Hull och Sumner Welles hyste den rent teoretiskt motiverade uppfattningen att handelsbarriärerna inte bara hindrade välståndsutvecklingen i världen utan rent av drev till krig.³³ Hela deras politiska verksamhet koncentrerade sig till sist på detta mål: att bryta ned alla handelsbarriärer i världen. De inspirerades därvid av den frihandelsdoktrin, vars främste företrädare bland de anglosaxiska ekonomiska teoretikerna var Jacob Viner.³⁴

Cordell Hull har i sina memoarer givit uttryck åt sin besvikelse över Atlantdeklarationens ekonomiska paragrafer: Churchills reservation betydde att Storbritannien skulle kunna fortsätta den preferenspolitik, som jag då kämpat mot i åtta år, skrev han.³⁵ Han fortsatte kampen, till en början med Sumner Welles' hjälp, på två fronter. Först agitatoriskt, genom att öppet tolka Atlantdeklarationens fjärde punkt, med bortseende från reservationen, som en verklig förpliktelse till fri handel.³⁶ Sedan diplomatiskt genom att vid förhand-

³² Om Roosevelts ekonomiska åskådning se t. ex. C. Hull, *The Memoirs of Cordell Hull* (New York 1948 1—2), efter registret s. v. *Trade, international*, s. 1797. Att Roosevelt skulle ha, så som Elliott Roosevelt vill hävda, E. Roosevelt, l. c., vägletts först och främst av motviljan mot den imperialistiska kolonialpolitiken är föga sannolikt och under inga förhållanden styrkt av sonens vittnesmål.

³³ Hull, a. a., s. 81—84, 101, 126, 155, 257, 353, 356, 368—369. Till belysning av Sumner Welles' av denna ekonomiska doktrin präglade politiska uppfattning se de tal, som avtryckts i Sumner Welles, *The World of the Four Freedoms* (New York 1943), passim.

³⁴ J. Viner, *Die Theorie des auswärtigen Handels* (i *Die Wirtschaftstheorie der Gegenwart* 4, Wien 1928). Idem, *Studies in the Theory of International Trade* (Chicago 1937). Se i övrigt L. H. Haney, *The Theories of the New Deal Economists* (Commercial and Financial Chronicle, New York, 1943).

³⁵ Hull, a. a., s. 975 f.

³⁶ Ett exempel Sumner Welles, sist a. a., s. 26 f. — Till frågan om schismen mellan Cordell Hull och Sumner Welles vore det av betydelse att göra en verklig utredning — det gäller också frihandelsfrågan. Sumner Welles' egen framställning, *Seven Major Decisions* (London 1951), s. 119 ff. et passim, är under alla förhållanden ett vittnesmål av ganska ringa värde.

lingarna om lend-lease-avtalet och om dess förverkligande fullfölja kraven på preferenssystemets slopande.³⁷

Det är inte att förvåna sig över att just den ekonomiska teorien för den internationella handeln kommit att omedelbart påverka stormaktsdiplomatin. Stormaktspolitik är också alltid handelspolitik. Många gånger kan stormaktspolitiken förstås endast utifrån sina handelspolitiska målsättningar. Och handelspolitiska målsättningar utan en, aldrig så primitiv, ekonomisk teori är en omöjlighet. Men därtill kommer att just denna del av den ekonomiska teorien på 1930-talet hade nått en större slutenhet, en större enkelhet än andra delar, blivit mindre kontroversiell än de.³⁸ Och detta har alldeles klart bidragit till att just teorien för den internationella handeln vunnit statsmännens intresse och åtminstone styckevis kommit att i särskilt hög grad påverka deras handlingssätt.

Sedan är det en annan sak att Marx' tes om de ekonomiska teoriernas eftersläpning just här i alldeles särskilt hög grad ägde tillämpning. Ty samtidigt som Cordell Hull och Sumner Welles, med utgångspunkt i en ekonomisk doktrin, kämpade för den fria handeln, förändrades det internationella handelsutbytets organisation och teknik, hela dess struktur. Det skedde raskt och, som det vill synas, med bestående resultat.³⁹ Och därmed har själva denna doktrin, såsom byggd på det empiriska studiet av en helt annan verklighet än den nu föreliggande, kommit att te sig i viss mening föråldrad.⁴⁰ Cordell Hulls och Sumner Welles' strid, vars nedslag

³⁷ Notter, a. a., s. 51 f., 102 f., 190 ff., 357 ff., 464. Hull, l. c. Det är tydligt att Hull överskattar betydelsen av den bestämmelse om frihandel, som intogs i lend-lease-avtalet 1942. Den skickligt insatta hänvisningen till Atlantdeklarationen minskar starkt förpliktelsens värde (texten hos Notter, a. a., Appendix 8, s. 463). Men det material, som hittills publicerats om dessa förhandlingar, medger inte ett svar på frågan om denna hänvisning sattes in på brittisk begäran (jfr dock framställningen hos Notter, a. a., s. 192 f.).

³⁸ Belysande är de jämförelsevis små ändringar, som B. Ohlin ansett erforderliga mellan de olika upplagorna av sin handbok *Utrikeshandel och handelspolitik* (Stockholm, 1 uppl. 1934, 4 uppl. 1949). Där överdrivas starkt, i pedagogiskt intresse, motsättningarna mellan protektionistisk teori och frihandelsdoktrin. En renodlad protektionistisk teori fanns i varje fall inte på 1930-talet. De trots polemik mycket små faktiska differenserna mellan så grundläggande arbeten som B. Ohlin, *Interregional and International Trade* (Boston 1934), och Viners ovan s. 231, anm. 34, nämnda, ger klart besked om att teorien för den internationella handeln vid 1930-talets mitt var föga kontroversiell.

³⁹ Om denna strukturförändring se t. ex. A. H. Hansen, *America's Role in the World Economy* (New York 1945), s. 22 ff.

⁴⁰ Satsen kan behöva en kommentar. Varken den klassiska eller den nyklassiska frihandelsteorien är, om den uttolkas bokstavligt, föråldrad — alltså med beaktande av dess hypotetiska form. Om handeln är fri, medför detta, tillsammans med vissa andra förutsättningar, de och de klart definierbara konsekven-

inom stormaktsdiplomati den här gäller, är så till vida en av föråldrad doktrin inspirerad och buren strid mot den nya verkligheten.

Fyra månader efter Atlantmötet var Förenta Staterna med i kriget. Samarbetet mellan de engelsktalande folken intensifierades. Det rörde inte endast krigföringen. Man började planera för freden. Och denna planering gällde till stor del världsekonomin efter kriget: nu drogs ritningarna upp till Internationella Återuppbyggnadsbanken, till Internationella Valutafonden, till UNRRA, till FAO, till ILO och till Förenta nationernas Ekonomiska och sociala råd.⁴¹ Ekonomisk expertis anlätades. Både planernas utformning och målsättningen bestämdes i stor utsträckning av ekonomiskt teoretiska överväganden.

Själva den uppfattning av ekonomiens primat vid efterkrigsplaneringen, som kom till uttryck i hela detta omfattande utredningsarbete — den hade till utgångspunkt Keynes' slagkraftiga agitation mot 1919 års män, mot deras undanskjutande av de ekonomiska synpunkterna till förmån för en imperialistisk maktpolitik av traditionellt slag. Detta är inte så att förstå att Keynes' ekonomiska teori från 1919, som han själv sedan länge hade övergivit, skulle ha övertygat statsledarna i västern tjugo år senare, men väl så att den skenbara träffsäkerheten i Keynes' förutsägelser i skadestandsfrågan redan vid 1930-talets början hade gjort honom till ett politiskt orakel, och banat väg för honom också hos den amerikanska opinionen, så att han, nu med en helt ny teoretisk utrustning, efter mitten av 1930-talet kom att vägleda Roosevelts ekonomiska återhämtningspolitik på grundval av en underbalanserad statsbudget.⁴²

Men denna, nu allmänt omfattade mening om ekonomiens primat kom inte att på alla punkter trygga de ekonomiska teoriernas och argumentens inflytande på politiken. Ett exempel erbjuder därvidlag den plan för behandlingen av det besegrade Tyskland, som

serna med avseende på välståndsutvecklingen o. s. v. Men de strukturella förändringarna — alltså nya premisser — medför att teorien blir irrelevant *som förklaring till verkligheten*. Och i den meningen är teorien föråldrad. Men den som eftersträvar att återställa de ursprungliga premisserna, behöver därför inte i och för sig sägas stödja sig på en föråldrad teori. Detta sammanhänger med den av G. Myrdal och många andra forskare skarpt analyserade dubbelheten, resp. tvetydigheten i så gott som all ekonomisk teori, som till formen är hypotetisk, och således antingen sann eller falsk, men till syftet verklighetsanalyserande och i den funktionen mer eller mindre relevant, ibland aktuell, ofta mer eller mindre föråldrad.

⁴¹ Om dessa organs tillkomst se t. ex. Notter, a. a., o. Hansen, a. a.

⁴² Haney, sist a. a., s. 738 f.

brukar kallas Morgenthauplanen.⁴³ Denna plan antogs av Roosevelt och Churchill vid mötet i Quebec på hösten 1944. Morgenthauplanen utgick just från förutsättningen att det tyska problemet måste lösas ekonomiskt: genom att bokstavligen lägga den tyska industrien för fäfat skulle man beröva Tyskland dess ekonomiska krigspotential. State Department och War Department sökte med ekonomiska argument övertyga Roosevelt om att Morgenthauplanen var ogenomförbar, såsom ekonomiskt verklighetsfrämmande. Också Eden skall inför Churchill ha pekat på planens ekonomiska vådor för Englands välstånd. Men de amerikanska frihandelsivrarna skall dessutom ha fört fram sin särskilda doktrin om största möjliga ekonomiska frihet för alla folk som den enda vägen till största möjliga välstånd för alla — och därvid skall de ha pekat på Atlantdeklarationens fjärde punkt som en förpliktelse, också gent emot det besegrade Tyskland.⁴⁴

Här ledde dragkampen mellan de politiska och de ekonomiskt teoretiska argumenten endast till ett, som det skulle visa sig ödesdigert avbrott i den amerikanska planeringen för behandlingen av det ockuperade Tyskland. Men dessa inre brytningar hör, såvitt det framgår av hittills publicerat källmaterial, inte till den diplomatiska sfären. Här har nämligen Roosevelt och Churchill varit eniga men rönt mothugg, envar på sitt håll, av sina egna.

Mitt upp i stormaktsdiplomatiens stridaste strömfåra kommer man i stället med det tyska skadeståndsproblemet. Och då är det viktigt att de bägge statsledarna i västern, i det de accepterade Morgenthauplanen, också fattat ställning i skadeståndsfrågan. Det heter i själva beslutet från Quebec att skadestånd rättvisligen borde utgå för de industriella anläggningar tyskarna förhärjat i Ryssland

⁴³ Om Morgenthauplanen och departementens motaktion se argumentering och memoaruppgifter hos H. Morgenthau, *Germany is our Problem* (New York 1945), J. P. Warburg, *Germany — Bridge or Battleground* (London 1946), s. 17 f., Hull, a. a., s. 1602 ff., H. L. Stimson o. McG. Bundy, *On Active Service in Peace and War* (New York 1948), s. 568 ff., J. Forrestal, *The Forrestal Diaries* (New York 1951), s. 10 f., Sherwood, a. a., s. 818. I den vetenskapliga litteraturen se B. U. Ratchford o. W. D. Ross, *Berlin Reparations Assignment. Round one of the German Peace Settlement* (Chapel Hill 1947), s. 30 ff., Notter a. a., s. 244, Neumann, a. a., s. 72 f., Ph. E. Mosely, *Dismemberment of Germany. The Allied Negotiations from Jalta to Potsdam* (Foreign Affairs 48: 3, New York 1950), s. 490 f. Texten till Morgenthauplanen t. ex. i *A Decade of American Foreign Policy*, s. 502 ff.

⁴⁴ Hull, a. a., s. 1610 ff., Stimson o. Bundy, a. a., s. 576. Ed. R. Stettinius, *Roosevelt and the Russians. The Yalta Conference* (New York 1949), s. 40.

och i andra grannländer bland de allierade, och att detta skadestånd skulle tas ut direkt i industriell utrustning.⁴⁵

Den närmare innebörden av detta principbeslut framgår vid en jämförelse med Morgenthauplanens text och förslagsställarnas motivering. Det heter i texten uttryckligen att skadestånd i form av framtida betalningar eller leveranser inte skulle förekomma.⁴⁶ Och motiveringen är klar: det avindustrialiserade Tyskland skulle inte kunna genom export betala för mera än de 5 % av det totala livsmedelsbehovet, som det tyska jordbruket självt enligt Morgenthaus beräkning inte kunde prestera.⁴⁷ Den ekonomiskt teoretiska argumenteringen återfinnes i Keynes' och hans efterföljares kritik av 1919 års skadeståndsdiktat.⁴⁸ Därmed hade skadeståndsfrågan skjutits ut i periferien. Det väsentliga, huvudmålet var att avindustrialisera Tyskland — och det av politiska skäl. Skadeståndsuttag i industriell utrustning var något man tillgrip för att på ett anständigt sätt göra sig av med den tyska industrien.⁴⁹

Men man kan på denna punkt tränga ännu något djupare in i statsmännens överbäganden. Beslutet från Quebec talade bara om skadestånd till Ryssland och till andra av Tysklands grannar. Detta har inte varit en tillfällighet. Det betydde att Förenta Staterna och

⁴⁵ »It must also be remembered that the Germans have devastated a large portion of the industries of Russia, and of other neighboring Allies, and it is only in accordance with justice that these injured countries should be entitled to remove the machinery they require in order to repair the losses they have suffered.» Texten hos Neumann, a. a., s. 73. För dess autenticitet se Hull, a. a., s. 1610 f., Stimson o. Bundy, a. a., s. 576 f. Det är anmärkningsvärt att denna text utslutits både i Documents on American Foreign Relations 7. July 1944—June 1945. Ed. The World Peace Foundation gm. L. L. Goodrich o. M. S. Carroll (Norwood 1947), s. 346 f., o. i A Decade of American Foreign Policy, s. 502 ff. De historiska uppgifterna ibid., s. 502, anm. 3, är grovt felaktiga, inte endast i vad avser år och månad (första Quebecmötet i st. f. andra). Detta får sin förklaring om hänsyn tas till utgivningsåret och det tyska skadeståndsproblemets dåvarande läge.

⁴⁶ A Decade of American Foreign Policy, s. 503 (pkt. 5).

⁴⁷ Morgenthau, a. a., passim. Ratchford o. Ross, a. a., s. 31 f.

⁴⁸ Se bäst framställningen hos Mantoux, a. a. Till belysning av hur fullständigt denna syn på skadeståndsproblemet trängt igenom i västern kunde ett stort antal arbeten och uttalanden anföras. För att välja några få, var på sitt sätt representativa, kan nämnas G. H. Carr, Conditions of Peace (London 1942), W. Keilhau, Economic and political Post-War Planning (Solidarity 3, ed. J. Métadier, London 1943), G. D. H. Cole, Reparations and the Future of German Industry (Fabian Research Series 94, London 1945), D. Ginsburg, The Future of German Reparations (National Planning Association, Pamphlets 57—58, Washington 1947), G. A. Lundberg, Kan vetenskapen rädda oss? (Stockholm 1952), s. 11.

⁴⁹ Här förbigås helt frågan om de ekonomiskt imperialistiska motiv, som också kan ha varit aktuella vid förhandlingarna i Quebec. De av Hull och Stimson förmedlade uppgifterna om Churchills tvekan och om de argument, som övertygade honom, undandrager sig i allmänhet kontroll. Hull, a. a., s. 1614 f., Stimson o. Bundy, a. a., s. 580 f.

Storbritannien för egen del inte gjorde anspråk på något skadestånd alls. Då de stora krigsledarna träffades i Jalta några månader senare, ställde sig också både Roosevelt och Churchill, enligt vad Byrnes och Stettinius berättar i sina minnen, till en början starkt avvisande till tanken på skadeståndskrav för sina länders vidkommande. Roosevelt angav ingen motivering. Churchill däremot pekade på erfarenheterna från 1920-talet, då Förenta Staterna lånevägen finansierat det tyska skadeståndet.⁵⁰ Rent källkritiskt räcker det inte med Byrnes' och Stettinius' vittnesmål ensamma, och de styrks inte av uppenbart oberoende berättelser eller av kvarlevor från dessa förhandlingar själva.⁵¹ Men sammanställer man dem med Quebecbeslutet om Morgenthauplanen, vinner de i trovärdighet.

Man har härvidlag att helt se bort från skadestandsfrågans fortsatta behandling i Jalta. Roosevelts och Churchills eftergifter, olika vittgående, betingades av förhandlingarnas egen logik och modifierar intet i deras ursprungliga ovillighet att alls ställa några skadeståndskrav för Förenta Staternas och Storbritanniens del. Roosevelt och Churchill försökte bara målmedvetet skaffa sig garantier för att det skadestånd, som det var oundvikligt att tillerkänna Ryssland, inte skulle komma att betalas av de västallierade.⁵²

Under sådana förhållanden är det av största intresse att i varje fall de amerikanska statsmännen redan under ett tidigt skede av kriget nämnt detta tyska skadestånd, som de nu reste udd och egg emot — nämnt det som något självklart, något de räknade med.

⁵⁰ J. F. Byrnes, *Speaking frankly* (New York 1947), s. 26 ff. Stettinius, a. a., s. 131 f., 167. Roosevelt nämnde som undantag endast tyska tillgodohavanden i Förenta Staterna, och han instämde i Churchills redogörelse för det faktiska ekonomiska förloppet i vad avser 1919 års skadestånd.

⁵¹ Endast en av Hopkins' biljetter till Roosevelt under överläggningarna, som Sherwood publicerat, a. a., s. 860, rör skadestandsfrågan men då endast det slutliga avgörandet, frågan om Jaltaprotokollet skulle ange några siffror som grundval för det fortsatta utredningsarbetet i detta mål. Det är ovist om Sherwoods uppgift, a. a., s. 861, att Roosevelt och Churchill också hänvisat till den allmänna opinionens motvilja mot allt skadestånd, grundar sig på en uppgift av Hopkins. — Det saknas anledning att tvivla på autenticiteten hos de många förslag och motförslag i skadestandsfrågan, som Stettinius publicerar i sin text, a. a., passim. De ger emellertid inget besked i frågan om Roosevelts och Churchills ursprungliga hållning, därför att de alltid är förhandlingsakter och syftar till kompromiss.

⁵² Stettinius, a. a., passim, särskilt Edens motförslag, s. 253 f. — Det är av grundläggande vikt att Roosevelt och Churchill ser skadeståndet endast som en tillämpning av Quebec-beslutet, som om det gällde endast att som skadestånd fördela den industriella utrustning, som skulle föras bort enligt Morgenthauplanen. Detta har också de ryska förhandlarna uppfattat och tagit hänsyn till, så i det förslag, Molotov framlade den 7 febr., Stettinius, a. a., s. 165: »*these removals to be carried out chiefly for the purpose of military and economic disarmament of Germany*».

När Hull i oktober 1943 reste till Moskva, instruerades han av Roosevelt personligen, och fick veta att Tyskland skulle betala skadestånd i slavarbete och i industriell utrustning.⁵³ Detta framlades vid utrikesministrarnas konferens som ett förslag om skadestånd i slavarbete och varor, det upptogs av ryssarna som eget förslag och godkändes av engelsmännen.⁵⁴ Saken är endast känd genom aktreferat i Hulls memoarer, men där finns intet nedslag av tvekan. Men man har hela tiden, med utgångspunkt i den gällande meningen om 1919 års skadestånd, avvisat tanken på skadestånd i pengar.⁵⁵

Amerikaner och engelsmän har alltså radikalt skiftat mening mellan Moskvamötet i oktober 1943 och Quebeckonferensen ett år senare.⁵⁶ Vad hade skett?

I detta särskilda sammanhang, då det gäller den ekonomiskt teoretiska synpunkten i västmaktsdiplomati, har det året verkligen medfört en genomgripande förändring. De olika, delvis samordnade, delvis varandra avlösande organen för ekonomisk efterkrigsplanering med internationell syftning, på skilda sätt underordnade State Department, hade resulterat i en rad utlåtanden — om Tysklands befolkning efter kriget, om dess ekonomiska bärkraft o. s. v. — och vidare i de första planerna för olika internationella organ på det ekonomiska fältet.⁵⁷ Men dessa utredningar kom inte att omedelbart och genomgripande påverka de stora politiska avgörandena. Det gjorde i stället dess mera den utredning om sysselsättning och marknader för amerikansk industri och handel efter kriget, som verkställdes genom det amerikanska handelsdepartementets byrå

⁵³ Hull, a. a., s. 1265 f. Redan vid Italiens kapitulation, som dock förbereddes i militär väg, icke i civil, hade man valt formuleringar, som hållit möjligheten av ett skadestånd öppen. Aktstyckena dels i *United States and Italy, 1936—1946. A Documentary Record* (Department of State publication 2669, European Series 17, Washington 1949), dels i det separata trycket *Armistice with Italy, 1943*. (Department of State Publication 2963. *Treaties and Other International Acts Series 1604*. Washington 1950). Det är anmärkningsvärt att den större och för en bredare allmänhet avsedda aktpublikationen, liksom *A Decade of American Foreign Policy*, s. 455 ff., endast upptar det militära stilleståndsavtalet av den 3 sept. 1943, såsom i det politiska läget efter 1947 mindre brännbart.

⁵⁴ Hull, a. a., s. 1285 f., 1304. Skadeståndsfrågan nämndes däremot inte i den officiella kommunikén från mötet, *A Decade of American Foreign Policy*, s. 9 ff. Om den ryska agitation i skadeståndsfrågan, som omedelbart följde, se t. ex. ett föredrag av Eugène Varga, engelsk text i *Information Bulletin of the Soviet Embassy*, November 30, 1943 (Washington 1943), s. 3 ff.

⁵⁵ Hull, a. a., s. 1265, 1304.

⁵⁶ Det är mera ovisst om man får se det memorandum, som Churchill framlade i jan. 1944 (W. S. Churchill, *The Hinge of Fate. The Second World War 4*, London 1951, s. 617 f.), som ett uttryck för en begynnande kursförändring.

⁵⁷ Se om dessa olika utredningsorgan Nötter, a. a., s. 133 ff., 179 ff., 222 ff.

för ut- och inrikes handel.⁵⁸ Denna utredning togs in i kongresstrycket för 1943, dess resultat kom att bli föremål för ingående offentlig diskussion,⁵⁹ sysselsättningsprognosen för efterkrigstiden underkastades teoretiska överväganden, och en rad ekonomiska teoretiker, bland dem den högt ansedde Alvin H. Hansen, gav uttryck åt sina farhågor för den efterkrigskris, man ansåg oundviklig: man fruktade massarbetslöshet, och med utgångspunkt i Keynes' sysselsättningsteori krävde man en planläggning av konjunkturstimulerande allmänna arbeten, främst bostadsbyggande. Den arbetsstyrka, det gällde att på detta sätt finna sysselsättning åt, skulle — beräknade man — 1946 med minst tio miljoner man överstiga motsvarande siffra från 1940.⁶⁰

Här har de ekonomiska teorierna på det mest handfasta vis kommit att påverka västmaktsdiplomatin. Förut inga gensagor mot skadeståndsuttag, endast det skedde i form av slavarbete och naturaprestationer — tvärtom, ett amerikanskt initiativ i detta mål. Och nu, i Jalta, avståndstagande, för Förenta Staternas och Storbritanniens del, från varje skadestånd utöver den avindustrialisering av Tyskland, som Morgenthauplanen krävde.

Tydligast framstår skiftet, då det gäller slavarbetet. Den tid är nu förbi, då Byrnes, i det kalla krigets första hetta 1947, förnekade det amerikanska initiativet och förringade betydelsen av det amerikanska bifallet till denna särskilda del av Jaltabeslutet i skadeståndsfrågan.⁶¹ Stettinius har utförligt redogjort för hur beslutet om slavarbetet tillkom. Men han understryker att Roosevelt med särskild skärpa satt sig emot just detta beslut.⁶² Och det har sedermera inte saknats hårda ord om bifallet till vad man ansett som ett ryssarnas barbariska krav.⁶³ Att Roosevelt och Churchill i Jalta på denna

⁵⁸ *Markets after the War. A Report prepared under the Direction of United States Bureau of Foreign and Domestic Commerce of the Department of Commerce* (Senate Document No. 40. 78th Congress, First Session, Washington 1943).

⁵⁹ Se t. ex. *Post-War Manpower, and its Capacity to Produce* (Survey of Current Business, April 1943, New York 1943).

⁶⁰ En utmärkt översikt i den genom Nationernas Förbund utarbetade rapporten *Economic Stability in the Post-War World. The Conditions of Prosperity after the Transition from War to Peace. Report of the Delegation on Economic Depression, Part II.* (Ed. League of Nations, Genève, tr. Princeton, 1945), särskilt avsnittet *Anti-Depression Policies*, s. 111 ff. Ett nedslag av samma ekonomiska tankegång, tillämpad för Sveriges del, i G. Myrdal, *Varning för fredsoptimism* (Stockholm 1944).

⁶¹ Byrnes, a. a., s. 29. Att Byrnes varit i god tro är sannolikt, se S. U. Palme, *Jaltaproblem* (Utrikespolitik 1950), s. 232, sp. (2).

⁶² Stettinius, a. a., s. 130.

⁶³ En mera tekniskt-ekonomisk diskussion av slavarbetets betydelse hos Cole, a. a. De synpunkter, den fackliga arbetarrörelsens, som där framhävs, har givetvis också kunnat påverka särskilt den brittiska politiken.

särskilda punkt väglets av humanitära idéer är möjligt — de idéerna skulle i så fall inte ha gjort sig lika starkt gällande inför Moskva-mötet 1943. Men det står utom all tvekan att de ekonomiskt teoretiska övervägandena, om sysselsättningen efter krigets slut, haft ett betydande och sannolikt ett avgörande inflytande.⁶⁴

Men det gick inte att i Jalta nå fram till full enighet i skadeståndsfrågan. Förhandlingarna i skadeståndskommissionen i Moskva på våren 1945 var lika litet framgångsrika.⁶⁵ I Potsdam stod skadeståndet återigen på dagordningen. Å ena sidan Rysslands bestämda krav på skadestånd i kapitalvaror genast, i årliga leveranser och genom slavarbete under tio år, och till ett sammanlagt belopp av tio milliarder gulddollar enligt 1938 års priser. Å andra sidan västmakternas ovillighet att alls ta ut skadestånd, utöver den avindustrialisering av Tyskland, vars utsträckning också var under debatt.⁶⁶ Västmaktsledarna har, plötsligt ställda inför det tyska nederlagets

⁶⁴ Det må emellertid inskräpas att man här, som så ofta, står inför en popularisering, kanske rent av ett missförstånd i avseende på den ekonomiska teoriens verkliga implikationer. Om saken utfördes i detalj — och det skulle bli fråga om ett ganska komplicerat teoretiskt resonemang — är det inte ens visst att Keynes' sysselsättningsteori skulle implicera den konsekvens, som statsmännen uppenbarligen dragit. Mycket beror på hur slavarbetskraften skulle tillföras arbetsmarknaden och hur de som skadestånd levererade varorna skulle tillföras varumarknaden. Men diplomatin påverkas sällan av så subtila resonemang, vare sig av ekonomiskt, ideologiskt eller etiskt slag. — Samtidigt har man att räkna med en mera allmän klimatförändring inför den omedelbart förestående segern. Den har tagit sig uttryck i ganska oartikulerade överväganden av ekonomiskt teoretiskt innehåll, om behovet av att snabbt få i gång produktionen över lag, också i Tyskland, för att uppnå en återgång till förkrigstidens *prosperity*, o. s. v. Man kan peka på att också ryssarna några år senare kom fram till en sådan insikt, för östzonens del. Men detta ändrar intet i den huvudtes, som ovan angivits. Det teoretiska inflytandet har varit lika stort, om det grundat sig på riktig insikt eller på missförstånd. Men det har i de bägge fallen en skiftande kvalitet, som det är värt att notera.

⁶⁵ Ratchford o. Ross, a. a., s. 41 f. Ginsburg, a. a., passim.

⁶⁶ Huvudkällan för överläggningarna i Potsdam är Byrnes' minnen, a. a., s. 67 ff., 281, för skadeståndsfrågan s. 81 ff. Den ryska ståndpunkten, endast i största korthet, i Molotovs framställningar vid Moskvakonferensen 1947, V. M. Molotov, *Speeches* (London 1947). Inga dokument eller omedelbara anteckningar från dessa överläggningar har ännu publicerats, utom i vad avser det faktiska ryska skadeståndsuttaget före Potsdam, t. ex. dagboksanteckningen hos Forrestal, a. a., s. 79 f. Att detta på en viktig punkt styrker Byrnes' berättelse är otvivelaktigt. Om tendensen i Byrnes' skildring se eljes Palme, James Byrnes' vittnesmål. Med hänsyn till avfattningstiden och intresset att försvara västmakternas position i den fortsatta tvisten i skadeståndsfrågan, från utriksministermötet i London i september 1945 och till utgången av år 1946, är det inte möjligt att godtaga Byrnes' uppgifter om det i Potsdam träffade skadeståndsbeslutets verkliga innebörd, särskilt inte i vad avser frågan om Jaltabeslutets fortsatta giltighet. — De meddelanden om själva händelseförloppet i Potsdam, som ges av Ratchford o. Ross, a. a., s. 44 f., kan inte källkritiskt bedömas och lämnas därför å sido. Betydande värde som analys har detta parti av J. P. Nettl, *The Eastern Zone and Soviet Policy in Germany* (London 1951), s. 45 ff.

kaos, med all skärpa understrukt att de inte kunde åtaga sig att betala Tysklands skadestånd genom att rädda tyskarna från svält.⁶⁷

Förhandlingarna tycktes ha kommit i ett dött läge, hela konferensens resultat var äventyrat, då Byrnes, enligt vad han själv meddelar, tillsammans med sina tekniska experter William L. Clayton och Edwin W. Pauley kom på vad han framställer som den enda lyckliga lösningen: att envar av segrarna skulle få ta ut skadestånd, bäst han gitte, i sin ockupationszon.⁶⁸ Truman gick med på förslaget, likaså Attlee och Bevin, då de inställde sig som brittiska huvuddelegater.

Den enda svårigheten låg, enligt Byrnes' meddelande, i att den ryska zonen var fattigare på kapitalvaror än västzonerna. Men det klarade man genom förslaget att ryssarna skulle få en viss del av de kapitalvaror, som uttogs i väster. På denna särskilda punkt blev det en del svårigheter, men ryssarna gav slutligen med sig, och beslutet togs in i Potsdamavtalet.⁶⁹

Potsdambeslutet i skadeståndsfrågan kan diskuteras ur flera olika synpunkter, också av historikern. Här är endast en synpunkt aktuell, frågan om det var en frukt uteslutande av den politiska kompromissens konst eller om också ekonomiskt teoretiska överväganden lett västmaktsdiplomaterna fram till kompromissförslaget. Man kan nämligen konstatera att Byrnes och dennes medarbetare vid dessa förhandlingar klart insett, dels att ryssarna skulle komma att gå utomordentligt drastiskt till väga och verkligen söka ta ut skadestånd till fulla beloppet, dels att skadeståndsuttaget i västern skulle komma att bli begränsat och skulle komma att åtminstone delvis balanseras av amerikanska leveranser av grundläggande livsförnödenheter.⁷⁰

⁶⁷ Byrnes, a. a., s. 82. Detta är den egentliga innebörden av Byrnes', med Morgenthauplanen direkt korresponderande ord om tyskarnas möjlighet att betala för oundgänglig import. Tekniskt föreligger möjligheten att detta kan vara en eftertionalisering. Men det är ett viktigt indicium, att problemet var klart fixerat under det utredningsarbete, som redan förekommit i Förenta Staterna, och hade varit föremål för offentlig debatt. Se t. ex. en klagörande artikel av W. Diebold, *What shall Germany pay? (The United States in a Multi-National Economy. Studies in American Foreign Relations 4. Ed. Council of Foreign Relations. New York 1945).*

⁶⁸ Byrnes, a. a., s. 83.

⁶⁹ Texten t. ex. *A Decade of American Foreign Policy*, s. 39 f.

⁷⁰ Att Byrnes och dennes medarbetare insett detta framgår klart av uppgifter hos Byrnes, a. a., styrkta av de ovan, s. 239, anm. 66, anförda uppgifterna i Forrestals dagbok, vidare av de förberedande utredningar, som gjorts i Förenta Staterna, se Diebold, a. a., Ratchford o. Ross, a. a., s. 33 ff., Nettl, a. a., s. 35 ff.

Nu är det alldeles klart att ur rent ekonomiskt teoretisk synpunkt måste resultatet av denna, radikalt skiljaktiga politik i öst och väst bli djupgående skillnader i den ekonomiska strukturen. Ett mycket stort skadeståndsuttag i öster måste leda till en kombination av inflation och sänkt levnadsstandard, och därmed en social oro, som det skulle krävas utomordentliga sociala tvångsåtgärder att hejda.⁷¹ Ett mera begränsat skadeståndsuttag från Västtysklands långt större kapitalresurser skulle visserligen bidra till att hålla levnadsstandarden i dessa delar av Tyskland nere och till att fördröja takten i återuppbyggnadsarbetet, men det behövde inte leda till ekonomisk katastrof. Det viktigaste är att själva penningvärdet i Öst- och i Västtyskland måste komma att påverkas av de skilda principerna för skadeståndsuttag, och det på ett sätt som måste göra det samtidigt i Potsdam fattade beslutet om upprätthållandet av Tysklands ekonomiska enhet till ett spegelfäkteri.⁷² Att i administrativ väg hejda den starka försämring av penningvärdet, som sannolikt skulle följa i östra Tyskland, var i och för sig inte ogenomförbart, men då genom en administrativ kontroll, som måste leda till Tysklands faktiska uppdelning, också utöver den rent militära ockupationen.

Här ställer sig problemet klart och skarpt: Antingen har västmaktsdiplomaterna försummat att ta med i räkningen den ekonomiska särutveckling till följd av kompromissen, som det inte var svårt att överblicka.⁷³ Eller också har de tagit den med i räkningen

⁷¹ För det ekonomiskt teoretiska problemet hänvisas till A. Östlinds klara och skarpa framställning av ett, i viktiga avseenden motsvarande problem i undersökningen *Krisen i världens penningväsende efter det första världskriget* (Bilaga 1 i *Svensk Samhällsekonomi 1914—1922*. Stockholm 1945). Se även mera kortfattat Diebold, a. a., s. 60 f. Detta arbete är i här förevarande sammanhang dess mera betydelsefullt, som det klart anger de helt olika rent ekonomiska följderna av ett hårt skadeståndsuttag och av ett skadeståndsuttag med hänsyn till Tysklands verkliga ekonomiska bärkraft. Diebolds översikt publicerades före Potsdammötet och i en, i viss mening officiös skriftserie.

⁷² Då Ratchford o. Ross, a. a., s. 44, kallar Potsdamavtalet förvirrat och motsägande, torde de syfta just på detta förhållande. Men kommentaren är missvisande. Förvirringen och motsägelserna kan vara skenbara, såsom hörande till diplomatiens, inte till den politiska verklighetens värld. Skadeståndsuttaget pågick redan. Tysklands ekonomiska enhet skulle enligt beslutet upprätthållas i former, som först skulle utredas. Redan innan en sådan utredning givit resultat, skulle den ekonomiska utveckling, som betingades av skadeståndsuttagen, ha givit det. — Inte heller Nettl, a. a., s. 49 f., har uppfattat innebörden av Potsdambeslutet i denna del.

⁷³ Det saknar inte betydelse att William L. Clayton varit en av de djupast engagerade i Förenta Staternas planering, också dess ekonomiska planering för freden, se Notter, a. a., efter registret s. v. Clayton, samt att Edwin E. Pauley var Förenta Staternas huvuddelegat vid skadeståndsförhandlingarna i Moskva mellan Jalta och Potsdam.

— och åsyftat också den, alltså åsyftat Tysklands faktiska och fullständiga, inte bara militära uppdelning, politiskt uttryckt: åsyftat att hejda den ryska inflytelsesfärens expansion vid Elbe, inte först vid Rhen.

Svaret på frågan skall inte ges här. Det är kanske inte omöjligt att finna det, närmast i ett fördjupat studium av västmakternas tidigare hållning till planerna på Tysklands politiska uppdelning.⁷⁴ Men ur den synpunkt, som här är aktuell, till belysning av de ekonomiska teoriernas inflytande i västmaktsdiplomatin 1941—1945, räcker det att ställa frågan. Den är så till vida sitt eget svar.

Den amerikanske doktrinhistorikern Haney diskuterar, i den 1949 utkomna fjärde upplagan av sin handbok i ekonomisk doktrinhistoria, frågan varför de ekonomiska teorierna numera har så mycket större inflytande i politiken, särskilt i Förenta Staterna.⁷⁵ Och han svarar genom att hänvisa till, jämte mycket annat, byråkratiseringen. Byråkratiseringen betyder att de ekonomiska doktrinerna, med den ekonomiskt universitetsbildade personalen, flyttat in i administrationen. Att det haft stor betydelse i Förenta Staternas inre politik är visst. Men i den stora politiken har de ekonomiska idéerna ännu endast styckevis blivit vägledande. Och därvid är det viktigt att, till belysning av det storpolitiska skeendets funktion, stryka under resultatet av denna utredning: ofta gäller det då en föråldrad eller till sin verkliga innebörd missförstådd ekonomisk doktrin.

⁷⁴ Den bästa vägledningen till litteratur och material är tills vidare Mosely, a. a.

⁷⁵ Haney, a. a., s. 769 ff., med frågeställningen begränsad till Keynes' inflytande. Se också W. J. Parks, *United States Administration of Its International Economic Affairs* (Baltimore 1951). Viktiga bidrag till frågan har givits av H. Feis, *Seen from E. A.* (New York 1947).

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Riksdagen och utrikespolitiken 1951. Det utrikespolitiska inslaget i 1951 års remissdebatt, 19—20 januari, var ovanligt omfattande. Det viktigaste överläggningsämnet gällde den politik Sverige borde föra i FN, när frågan om Kina skulle förklaras för angripare upptogs. Utrikesminister Undén ställde frågan närmast som ett tillämpningsproblem för den svenska neutralitetspolitiken och framhöll, att läget måste »bedömas inte endast ur nationell svensk synpunkt». Regeringen ansåg, att Sverige borde avböja att ta ansvaret för ett beslut som öppnade vägen för sanktioner. Men enigheten var icke fullständig. I FK hade högergruppledaren (Andrén) karakteriserat den svenska utrikespolitikens dilemma: »vi måste föra en utrikespolitik, vars idealitet icke urartar till donquijoteri och vars realism icke förfaller till cynism». Hans partivän Nordenson klagade över tendensen att propagera en doktrinär neutralitetsuppfattning, som kunde »leda till sprängning av sammanhållningen kring den utrikespolitiska linjen, till vilken flertalet i vårt land hittills anslutit sig». I AK klagade folkpartiledaren Ohlin över att regeringens utrikespolitiska uttalanden var oklara och motsägande och uttryckte önskemålet, att regeringen ville »fästa tillbörlig vikt vid Sveriges intresse av att denna freden tjänande organisation stärkes och vid de moraliska förpliktelser, som våra traditioner ifråga om internationellt samarbete och vårt medlemskap i Förenta nationerna medföra». För regeringstalarna framstod däremot vikten av en okomprometterad neutralitet som det främsta önskemålet. I AK deklarerade Fast, att en »komprometterad alliansfrihet» för vårt land var sämre än anslutning till Atlantpakten. Statsministern summerade sitt intryck av debatten med att beklaga, att den utrikespolitiska enigheten inte riktigt hade samma bärkraft som förr.¹

Den oklarhet som folkpartiledaren ansåg präglade regeringens attityd var i stort sett utmärkande för remissdebattens diskussion av utrikesfrågorna. Partierna fick emellertid möjlighet att ytterligare klargöra sina ståndpunkter redan den 7 februari, då regeringen avlämnade ett meddelande till riksdagen enligt RO § 56. Meddelandet var närmast föranlett av en framställning från bondeförbundets ledare, Hedlund i Rådombeslut, om en redogörelse för den senaste tidens överläggningar inom FN-försam-

¹ FK 2, s. 76 (Undén), s. 12 (Andrén), s. 52 (Nordenson); AK 2, s. 30 (Fast), s. 74 (Erlander). I FK tog de utrikespolitiska inläggen i remissdebatten över tre timmar, i AK tre och en halv. I FK berörde 11 talare utrikespolitiska frågor, i AK, där Erlander under debattens tidigare skede ansåg, att utrikespolitiken behandlats mindre än väntat (2, s. 73), 10 talare.

lingen i Koreafrågan. Debatten påminde mycket om de utrikespolitiska inläggen i remissdebatten — med den skillnaden att kamrarna då debatterade Sveriges väntade eller befarade ställningstagande, medan utrikesdebatten gällde ett redan fattat beslut. Sverige hade vid voteringen ³¹/₁ om Kina skulle förklaras som angripare i Korea nedlagt sin röst, under avgivande av en särskild förklaring att den svenska regeringens synpunkter icke kunde adekvat uttryckas genom röstningen vid olika punkter i det föreliggande förslaget. Regeringens attityd kritiserades av högern och folkpartiet, som — i likhet med utrikesutskottets socialdemokratiska ordförande Sandler — ville, att Sverige skulle röstat för angriparförklaringen men mot sanktioner, medan bondeförbundet stödde regeringen, som även kunde inregistrera en motvillig komplimang från kommunisterna. Diskussionen gällde främst om beslutet stärkt Sveriges ställning eller skadat dess anseende.²

Vid höstsessionens remissdebatter intog de utrikespolitiska frågorna en tämligen undanskynd ställning.³ I FK begränsades de i stort sett till inlägg från kammarens båda ytterlighetsgrupper, kommunisterna och atlantpaktanhängaren Nerman. I AK förekom förutom polemik mellan utrikesministern och de borgerliga partiledarna även flera kommunistiska inlägg.

Interpellations- och frågeinstituten användes som vanligt i tämligen ringa omfattning för att väcka debatt och erhålla upplysningar i utrikespolitiska ämnen:

Tabell 1. *Spörsmål i utrikespolitiska ämnen vid 1951 års riksdag.*
(Inom parentes anges hela antalet spörsmål av angivet slag.)

Kammare	Spörsmål	Vårsessionen	Höstsessionen	Hela riksdagen
FK	Interpellationer	— (21)	1 (13)	1 (34)
	Enkla frågor	1 (2)	— (2)	1 (4)
AK	Interpellationer	4 (53)	2 (27)	6 (80)
	Enkla frågor	1 (18)	1 (14)	2 (32)

² Meddelandet lämnades i FK av statsministern, i AK av utrikesministern. FK-debatten varade icke fullt fem timmar med inlägg av Erlander, Ohlson, Andrén, von Heland, Wahlund, Nordenson, Öhman, Bergvall, Branting, Herlitz, fru Lindström, Sandler, Ewerlöf, Åman, Nerman, Wistrand. FK 5, s. 9 ff. — I AK pågick debatten över sex och en halv timme med inlägg av Undén, Ohlin, Hedlund i Rådom, Hjalmarson, Fast, Hallén, Svensson i Ljungskile, von Friesen, Wedén, Lager, Håstad, Braconier, Häckner. AK 5, s. 6 ff.

³ Debatten ägde i FK rum vid remiss av prop. 220 med förslag till förordning om särskild avgift vid vissa investeringar, i AK vid remiss av prop. 219—21 (219: ang. stödlån i anledning av svartrostskador; 221: med förslag till lag om räntereglering). FK 29, s. 6 ff, AK 29, s. 5 ff. De utrikespolitiska inläggen tog i FK mindre än en halv timme och i AK omkring fem kvart.

Höstsessionens interpellation i FK gällde frågan om upphävande av visumtvånget beträffande Västtyskland och besvarades av Undén.⁴ Av vårsessionens fyra interpellationer i AK framställdes två av kommunistiska kammarledamöter.⁵ De övriga interpellationerna, vilka båda besvarades av utrikesministern, gällde efterforskningarna efter Raoul Wallenberg⁶ och anledningen till Sveriges uppskov med ratificering av konventionen om förebyggande och bestraffning av brottet folkmord.⁷

Under höstsessionen riktades två interpellationer till utrikesministern, den ena om den svenska konsulära representationens i norra Polen möjligheter att tillvarata de svenska sjömännens intressen,⁸ den andra om storleken av den personal, som utan att vara sysselsatt med legationsarbete formellt är knuten till ryska ambassaden i Stockholm.⁹ Ingentera frågan blev besvarad vid riksdagen.

Vårsessionens enkla fråga i FK var riktad till jordbruksministern men besvarades av utrikesministern, då den gällde den »s. k. räktvisten mellan svenska och norska fiskare».¹⁰ I AK besvarade utrikesministern en begäran om upplysningar rörande en internationell utredning av vissa råvarufrågor.^{10a} Höstsessionens enda utrikespolitiskt färgade enkla fråga, i AK, besvarades av försvarsministern och gällde utredningen om en svensk militär FN-styrka.¹¹

Utrikesnämnden sammanträdde under året 10 gånger (8/1, 17/1, 25/1, 27/2, 23/4, 15/5, 17/5, 6/7, 1/11, 20/12). De tre första sammanträdena ägnades särskilt åt frågan om Sveriges ställningstagande vid FN:s beslut i Kinafrågan.¹² Utrikesutskottet höll 15 sammanträden. Några frågor som

⁴ FK 30, s. 6 ff. I interpellationsdebatten, som tog c:a 12 minuter, deltog även Lundqvist.

⁵ Hagberg i Luleå interPELLERADE om vissa utrikespolitiska spörsmål i samband med Koreakonflikten. AK 1, s. 11. Något särskilt svar lämnades inte, men Koreafrågan dominerade som nämnt såväl remissdebattens utrikespolitiska överläggningar som den särskilda utrikesdebatten 7/2. — Johanssons i Stockholm interpellation med anledning av att utlänningskommissionen avslagit ansökningar om svenskt visum för tolv delegater till »Demokratisk ungdoms» världsfederationskongress i Stockholm rörde icke direkt något rent utrikespolitiskt spörsmål, men statsministerns svar följdes av c:a två timmar lång utrikespolitiskt färgad »kommunistdebatt», i vilken utom Erlander och interpellanten även Håstad deltog. AK 19, s. 7 ff.

⁶ Interpellant fru Gärde Widemar. Utrikesministern föredrog huvudpunkterna i ett utdelat skriftligt svar, som är intaget i protokollet. I debatten, som varade c:a en och en halv timme, deltog även Ståhl, Häckner, Johansson i Stockholm och Hallén. AK 20, s. 115 ff.

⁷ Interpellant Håstad. Replikskiftet mellan honom och utrikesministern varade omkring 10 minuter. AK 20, s. 114 f.

⁸ Interpellant Braconier. AK 28, s. 83.

⁹ Interpellant Hallén. AK 33, s. 5. Frågan återupptogs vid vårsessionen 1952.

¹⁰ Frågeställare Spetz. Hans replikskifte med Undén tog c:a 10 minuter. FK 3, s. 8 ff.

^{10a} Frågeställare Johansson i Stockholm. Svar och repliker tog drygt 10 minuter. AK 8, s. 28 ff.

¹¹ Frågeställare Häckner. Svarstid 2 minuter. AK 35, s. 27.

¹² Meddelande av utrikesminister Undén i utrikesdebatten 7/2. AK 5, s. 10.

krävde åläggande att särskilt iakttaga tystnadsplikten förekom icke. Fyra sammanträden under vårsessionen ($\frac{8}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{5}{4}$, $\frac{6}{4}$) och två under höstsessionen ($\frac{25}{10}$, $\frac{29}{11}$) ägnades helt eller delvis åt informationer och därav föranledda överläggningar. Vid ett sammanträde lämnade en regeringsmedlem en redogörelse i utskottet.^{12a} Särskilda föredragande av propositioner och motioner utnyttjades vid sex sammanträden.

Till 1951 års riksdag avläts 17 propositioner av helt eller delvis utrikespolitisk natur. Två av dessa lades fram under höstsessionen. I FK avlämnades fem utrikespolitiska motioner (varav två följd-motioner), i AK fem (en följd-motion).¹³ Propositionernas och motionernas fördelning på utskott samt antalet avgivna utlåtanden framgår av tabell 2.

Tabell 2. Utrikesfrågors utskottsbehandling vid 1951 års riksdag.

	Utr U	Stats U	Bev U	1 Lag U	J U	Summa
Propositioner	10	2	3	1	1	17
Självständiga motioner ¹³	5	—	—	—	—	5
Följd-motioner ¹⁴	1	—	—	—	—	1
Utskottsutlåtanden	14	2	3	1	1	21

Av de till utrikesutskottet remitterade propositionerna avsåg fyra handelsavtal: med Argentina (prop. 49), Förbundsrepubliken Tyskland (prop. 55), Indonesien (prop. 199) och Schweiz (prop. 215). Såsom varit brukligt under senare år hade samtliga handelsavtal provisoriskt trätt i kraft före riksdagsbehandlingen. Så var även fallet med uppgörelsen rörande ersättning för svenska privata intressen i Ungern (prop. 208). Eftersläpningen, som 1951 i regel var något mindre än tidigare, framgår av följande tabell.

Tabell 3.

nr	Proposition ang.	Avtalet undertecknat	Prop. avlämnad
49	tilläggsprot. t. svenskt-argentinskt handels- och betalningsavtal	23/1	17/2
55	varuutbyte mellan Sverige och Förbundsrepubliken Tyskland	26/1	17/2
199	svenskt-indonesiskt handelsavtal	5/4	11/4
208	svensk-ungersk uppgörelse rör. svenska priv. ek. intressen	31/3	9/5
215	svenskt-schweiziskt varuutbyte	20/6	16/10

^{12a} Statsrådet Hammarskjöld $\frac{29}{11}$ ang. bakgrunden till handelsförhandlingarna med Polen.

¹³ Frågor rörande under utrikesministerns föredragning lydande ärenden upptogs även i motionerna I: 242, 243 och II: 321 (= I: 242) angående föreslagna inskränkningar i utrikesrepresentationen, samt II: 320 i anledning av framställning om anslag till FN:s byggnader i New York.

¹⁴ Obs! Likalydande motioner räknas i tabellen som en motion.

I avtalen med Indonesien och Schweiz föreskrevs även retroaktivt ikraftträdande från $\frac{1}{3}$ respektive $\frac{1}{6}$.

Övriga till utrikesutskottet remitterade propositioner avsåg godkännande av en mellan Sverige och Norge träffad överenskommelse om fiskeriförhållanden i vissa till Sverige och Norge hörande vattenområden (»räk-tvisterna», prop. 28), Sveriges anslutning till Internationella rådgivande bomullskommittén (ICAC, prop. 47), anhållan om riksdagens yttrande angående vissa av Europarådets rådgivande församling vid dess andra ordinarie möte fattade beslut (prop. 54),¹⁵ Sveriges anslutning till en konvention rörande privilegier och immunitet för Förenta nationernas fackorgan (prop. 160) och till Europarådets konvention angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (prop. 165).

Av de två till statsutskottet remitterade propositionerna gällde den ena en begäran om riksdagens yttrande angående en av internationella arbetsorganisationen 1950 antagen rekommendation och den andra anslag till Koreaambulansen (prop. 254). Till bevillningsutskottet hänsköts avtal för undvikande av dubbelbeskattning med Canada (prop. 205), en begäran om fullmakt för Kungl. Maj:t att ingå ett sådant avtal med Österrike (prop. 202), samt Torquay-protokollet till allmänna tull- och handelsavtalet (GATT), m. m. (prop. 209).^{15a} Första lagutskottet behandlade ett förslag till förlängning av lagen om återställande av viss från ockuperat land härrörande egendom (enligt Washingtonavtalet 1946, prop. 4) och jordbruksutskottet frågan om Sveriges bidrag till kostnaderna för FAO (FN:s livsmedels- och jordbruksorganisation, prop. 99).

Samtliga fem självständiga motioner remitterades till utrikesutskottet. Två motionspar var kommunistiska demonstrationer, det ena gällde partiets sedvanliga yrkande, att Sverige skulle uppsäga Marshallavtalet,¹⁶ det andra ett yrkande om instruktion för den svenska FN-representationen i enlighet med den andra världsfredskongressens budskap.¹⁷ I en motion i FK yrkades på åtgärder för bildande av ett permanent organ för nordiskt samarbete,¹⁸ och i AK föreslogs tillsättande av en skandinavisk parlamentarisk kommitté med uppgift att söka åstadkomma lättnader i umgänget mellan de skandinaviska folken.¹⁹ Den senare motionen tillstyrktes av utskottet och bifölls av kamrarna. Från AK remitterades till utrikesutskottet även en motion med begäran om redogörelse till riksdagen för Europarådets förhandlingar och FN:s arbete.²⁰

¹⁵ Proposition avgavs för att ge riksdagen möjlighet att behandla Europarådets arbete. I en motion (II: 150) hade begärts, att den svenska delegationen vid Europarådet senast en månad efter varje session skulle till riksdagen överlämna en redogörelse för rådets förhandlingar.

^{15a} I anslutning härtill avlämnades prop. 210 ang. vissa av Torquay-protokollet betingade ändringar i gällande tulltaxa.

¹⁶ I: 237 (Öhman), II: 316 (Johansson i Stockholm m. fl.).

¹⁷ I: 236 (Öhman och Helmer Persson); II: 315 (Johansson i Stockholm m. fl.).

¹⁸ I: 168 (Lundqvist m. fl.).

¹⁹ II: 23 (Edberg).

²⁰ II: 150 (Håstad och Ståhl). — Ett självständigt motionspar, som, utan att vara direkt utrikespolitiskt, utgjorde ett uttryck för ökad svensk medverkan i det europeiska samarbetet, remitterades till statsutskottet. I motionerna begärdes svenskt anslag till Europarådets läroanstalt, Collège d'Europe i Bruges).

Av de två följdmotionerna remitterades en till utrikesutskottet och en till statsutskottet. Den förra väcktes i FK i anledning av prop. 165 om godkännande av Sveriges anslutning till Europarådets konvention angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna,²¹ den senare i ett par likalydande motioner i anledning av Kungl. Maj:ts framställning i statsverkspropositionen om anslag till kostnaderna för Sveriges medlemskap i Unesco.²²

Av propositionerna i utrikespolitiska ämnen föranledde endast fyra överläggningar i kamrarna. Inte någon av debatterna ägde rum kring för riksdagen framlagda handelsöverenskommelser. Längre debatter förekom vid behandlingen av utrikesutskottets utlåtande över prop. 54 med anhållan om riksdagens yttrande angående vissa av Europarådets rådgivande församling år 1950 vid dess andra ordinarie möte fattade beslut.²³ Kortare inlägg gjordes i båda kamrarna i anslutning till kammarbehandlingen av överenskommelsen i den s.k. räktvisten med Norge (prop. 28)²⁴ och prop. 224 med begäran om anslag till Koreaambulansen.²⁵ I FK förekom under höstsessionen debatt i anslutning till den i kammaren väckta följdmotionen (I: 459) till prop. 165.²⁶

Även andra motioner föranledde debatter i kamrarna. Så var fallet med de båda kommunistiska motionsparen (I: 236 och II: 315; I: 237 och II: 316)²⁷ och med högermotionsparet angående Sveriges bidrag till Unesco (I: 199; II: 229).²⁸ I AK förekom ett inlägg i anledning av motionerna I: 168 och II: 23, båda rörande nordiskt samarbete.²⁹

I: 8 (Wistrand); II: 12 (Edberg). Motionen avslogs, då motionärerna ansågs ha lämnat otillräckliga upplysningar. FK 17, s. 126, AK 18, s. 49.

²¹ I: 459 (Herlitz).

²² I: 199 (Mannerskantz och Svärd); II: 229 (Birke m. fl.).

²³ FK 13, s. 16 ff. I den c:a 25 minuter långa debatten gjordes inlägg av Wistrand, Lundgren och Sandler. AK 13, s. 118 ff. I AK-debatten, som varade omkring två timmar, deltog Edberg, von Friesen, Johansson i Stockholm, Hedlund i Rådom, Ståhl, Undén, Rubbestad, Ohlin, Fast, Dickson och Braconier.

²⁴ FK 12, s. 17 ff. I den 10 minuter långa debatten yttrade sig Spetz, Undén, Sandler och von Heland.

²⁵ Debatten drogs upp av kommunisterna, som opponerade mot Sveriges »medverkan till den amerikanska erövringspolitiken» (Holmberg i ett två minuter långt yttrande i AK där han var ende talare. AK 34, s. 12). I FK varade debatten c:a 12 minuter. Inlägg gjordes av Norling, Gränebo, von Heland och Heüman. FK 34, s. 43 ff.

²⁶ FK 18, s. 18 ff. I den 25 minuter långa debatten deltog motionären Herlitz, Holmbäck, Sandler och André.

²⁷ FK 18, s. 15 ff. I debatten, som varade c:a 25 minuter, deltog Helmer Persson, Sandler, Norling och Branting. I AK (18, s. 115 ff.) varade överläggningarna över en och en halv timme med inlägg av Johansson i Stockholm, Hallén, Hagberg i Luleå, Fast och Senander.

²⁸ FK 14, s. 98 ff. Debatten varade en och en halv timme och följdes av riksdagens enda utrikespolitiska votering med rösträkning, i vilken motionen avvisades med 73 röster mot 52. I debatten deltog Mannerskantz, Gränebo, fru Lindström, Berg, Svärd, Undén, Arrhén, Näsström, Holmbäck, Herlitz, Nerman, Ewerlöf och Englund. AK 14, s. 98 ff. AK-debatten varade c:a fem kvart. Inlägg gjordes av Birke, Wallentheim, Onsjö, Edenman, Svensson i Grönvik, Rubbestad, Petterson i Dahl, fru Ewerlöf och Huss.

²⁹ AK 13, s. 139 f. Utrikesutskottets utlåtande (nr 6) föranledde ett c:a fem minuter långt yttrande av Edberg.

KU:s granskning av statsrådsprotokollen föranledde ingen anmärkning, omförmålan eller reservationsanmärkning avseende utrikespolitiken.³⁰

Nils Andrén.

Interpellationer och enkla frågor 1945—1949. I nedanstående lämnas ett sammandrag av vad som framkommit vid en undersökning rörande spörsmålsinstitutens tillämpning i den svenska riksdagen under åren 1945—1949, särskilt med avseende på spörsmålsfrekvens, svarsfrekvens, dröjsmål innan svar erhållits, dag för svars avgivande, debattlängd samt spörsmålets fördelning på partierna. Undersökningen var i viss mån avsedd som en fortsättning på en uppsats av prof. Elis Håstad år 1944, betitlad »Interpellationer och enkla frågor. Kring praxis efter 1938 års reform» och publicerad i Statsvetenskapliga studier. (Skrifter utgivna av statsvetenskapliga föreningen i Uppsala. XX. 1944).

Det kan beträffande spörsmålets formella behandling först nämnas, att det inte sällan har hänt, att spörsmål riktats till »fel» person, det vill säga till ett annat statsråd än det ärendet sorterat under. Detta torde dock inte ha medfört minskade möjligheter att erhålla svar.

Praxis rörande interpellationsanhållans beviljande har varit olika i kamrarna. Första kammaren har i regel omedelbart beviljat en anhållan. Andra kammaren har däremot i de flesta fall bordlagt sådan anhållan. De omedelbart beviljade interpellationerna ha i allmänhet av någon anledning krävt skyndsam behandling.

Svar på interpellationer ha i de allra flesta fall delgivits de interpellande, innan de avgivits i kamrarna. Vanligen har detta skett ett par dagar innan men någon gång också betydligt tidigare.

Svaren på de enkla frågorna ha däremot i flertalet fall ej i förväg delgivits frågeställarna, fastän önskemål framkommit, att praxis skulle bli samma som vid interpellationer. Möjligen har man på regeringshåll befarat en snedvridning av frågeinstitutet, om svaren i regel delgavos före avgivandet. Det har nämligen hänt, att då ett svar i förväg delgivits den frågande, har tackyttrandet tenderat att bli långt, och debatten har fått interpellationsdebattskaraktär.

Spörsmålsfrekvens: År 1939 skedde en mycket stor ökning i spörsmålets antal jämfört med tidigare år, säkerligen till stor del som en följd av frågeinstitutets tillkomst. Antalet spörsmål var år 1939 135 mot endast 44 år 1938.¹ Under krigsåren fram till 1945 noterades det största spörsmålsantalet år 1940, nämligen 160. Under efterkrigsåren (inberäknat 1945) har spörsmålsantalet varit enligt nedanstående tabell. Antalet enkla frågor därav anges inom parentes.

³⁰ Utrikesministerns verksamhetsområde berördes däremot av en anmärkningsanledning rörande en utnämningsfråga. Anmärkningsanledningen föranledde ingen åtgärd från utskottet.

¹ Håstad, a. a., s. 363 ff.

	FK	AK	Summa	Sammanlagd sessionslängd
1945	58 (10)	124 (21)	182 (31)	8 mån. (c:a)
1946	53 (6)	103 (12)	156 (18)	8 mån.
1947	23 (4)	72 (17)	95 (21)	6 mån.
1948	65 (11)	133 (25)	198 (36)	8 mån.
1949	50 (6)	137 (19)	187 (25)	6 mån.
Summa:	249 (37)	569 (94)	818 (131)	

Spörsmålen antal ha under senaste åren varit i genomsnitt större än någonsin tidigare. Visserligen är 1947 års siffra jämförelsevis låg, men den förklaras till stor del av att det året inte hölls någon höstsession.

Under frågeinstitutets egentliga debutår, 1939, voro de enkla frågorna nästan dubbelt så många som interpellationerna. År 1940 rådde jämvikt, men sedan har övervikten för interpellationerna varit mycket stor, störst år 1946 då förhållandet interpellationer — enkla frågor var c:a 8:1.

Av tabellen framgår vidare att spörsmålen ha fördelats mellan kamrarna i stort sett på samma sätt som tidigare år, det vill säga i allmänhet har andra kammaren haft dubbelt så många spörsmål som första kammaren, detta gällande både interpellationer och enkla frågor. Den år 1949 ändå kraftigare skillnaden mellan kamrarna berodde mycket på folkpartiets stora aktivitet detta år efter valframgången 1948. Den allra minsta aktiviteten visade första kammaren dock år 1947 med endast c:a 24 % av samtliga spörsmål.

Svarsfrekvens: För åren 1939—1944 kunde konstateras en mycket förmanlig utveckling i svarsfrekvens jämfört med tidigare år. Under denna period besvarades c:a 86 % av interpellationerna och 88 % av de enkla frågorna.²

Innan svarsprocenten för de senaste fem åren anges, bör det nämnas, att endast en interpellation blivit av kammaren avslagen under denna tid. Vidare ha tre interpellationer återtagits, samtliga år 1946. Då dessa frånräknats blir svarsprocenten för de båda slagen av spörsmål följande:

	Interpellationer	Enkla frågor
1945	95,3 %	90,3 %
1946	95,6 %	94,4 %
1947	98,6 %	95,2 %
1948	95,1 %	94,4 %
1949	90,7 %	84,0 %
Medelprocent	95,1	91,7

² Håstad, a. a., s. 366 ff.

Svarsprocenten har sålunda under de senaste åren varit mycket hög. De obesvarade interpellationernas antal har varierat mellan en (1947) och femton (1949). En viss nedgång i svarsprocenten kan noteras för år 1949.

Av de obesvarade interpellationerna ha några framställts omedelbart före sessionernas avslutning. Drygt hälften av samtliga obesvarade interpellationer ha berört folkhushållnings- och andra krisfrågor, som i de flesta fall ofta debatterats i andra sammanhang. Av interpellationer rörande utrikes- och försvarspolitik ha sammanlagt fyra inte blivit besvarade.

I tre av de obesvarade enkla frågorna anhölls om en *redogörelse*, vilket i samtliga dessa fall kunde tyda på att man valt den enkla frågans form på grund av att en interpellation i ämnet möjligen kunnat bli avslagen av kammaren. Möjligen har det uteblivna svaret i de här åsyftade frågorna även berott på att man anhållit om en redogörelse. Att en enkel fråga skulle kräva formen av en redogörelse kan ju knappast anses överensstämma med frågeinstitutets syfte.

Liksom i fråga om interpellationerna berörde en stor del av de obesvarade enkla frågorna folkhushållningen, nämligen fem av elva.

Dröjsmål innan svar erhållits: Om de interPELLERANDE således i de flesta fall ha kunnat räkna med att få svar, så har dock väntetiden rätt ofta blivit lång, genomsnittligt otvivelaktigt längre än tidigare. Vid vårriksdagen 1943 var den genomsnittliga väntetiden för interpellationer 40 dagar och för enkla frågor 7 dagar.³ I nedanstående tabell anges procenten interpellationssvar, som avgivits inom 40 dagar vid vårsessionerna.

1945 c:a	60 %
1946	55 %
1947	52 %
1948	44 %
1949	45 %

Samtidigt med denna tydliga minskning av antalet svar avgivna inom 40 dagar har också en viss förskjutning inom 40-dagarsgruppen skett mot längre väntetider. Medan fram till och med vårsessionen 1948 i genomsnitt 5—6 svar avgåvos inom 10 dagar, besvarades vid höstsessionen 1948 endast en och vid vardera sessionen 1949 två interpellationer så snabbt.

I gruppen av svar avgivna efter mer än 40 dagar har förskjutningen mot längre väntetider varit mer märkbar. Därvid ha dröjsmålen på mer än tre månader blivit allt vanligare. Antalet sådana dröjsmål var 1945: 7, 1946: 8, 1947: 12, 1948: 22, 1949: 17. Den stora ökningen från 1947 till 1948 bör ses i samband med den stora skillnaden i interpellationernas antal dessa år. Den längsta väntetiden har vid samtliga vårsessioner överstigit 4 månader. Å andra sidan ha ett par interpellationer (rörande utrikespolitik) besvarats omedelbart efter det de av kammaren beviljats.

Av svaren på de enkla frågorna ha omkring 50 % avgivits inom 10 dagar, 1945 och 1947 dock c:a 60 %. Antalet svar som dröjt mer än 20 dagar har varit mycket obetydligt, i genomsnitt ett par per session. Dock var

³ Håstad, a. a., s. 373 ff.

antalet sex år 1947 och elva år 1948. Sammanlagt fyra svar ha dröjt mer än 40 dagar och därav två mer än tre månader.

Fram till och med 1948 var antalet svar avgivna inom fem dagar inte obetydligt, i genomsnitt sex per år, medan år 1949 inte något svar avgavs så snabbt.

Dag för svars avgivande: Då det måste anses vara av viss betydelse på vilka veckodagar svar å spörsmål avges, ha förhållandena i detta avseende blivit föremål för undersökning. Det framkom därvid, att svar ha avgivits på alla veckodagar. Procentuellt ha interpellationssvaren under de senaste fem åren fördelats på veckodagar enligt följande: måndag c:a 9 %, tisdag 25 %, onsdag 29 %, torsdag 11 %, fredag 7 %, lördag 16 %. Måndagar ha dock inte tillgripits annat än i slutskedet av vissa vårsessioner, men då har i stället ett flertal svar avgivits på samma dag. Det kan nämnas, att år 1949 avgåvos i andra kammaren fyra gånger fler svar på tisdagar än på onsdagar.

Svaren på de enkla frågorna ha fördelat sig på veckodagarna i ungefär samma proportioner som interpellationssvaren, det vill säga det största antalet svar har avgivits på onsdagar, därefter på tisdagar och strösvaret de övriga dagarna. År 1949 avgåvos dock inga svar på onsdagar i andra kammaren.

Debattlängd: I detta avseende har främst undersökts hur många debattinlägg som gjorts efter det ett svar avgivits. En approximativ beräkning har dock även gjorts av hur lång tid de olika debatterna tagit i anspråk.

Antalet interpellationsdebatter där endast ett inlägg gjorts efter svarets avgivande har varit ganska stort; procenttalet har varierat mellan 32 och 42 % (1949). Det har sitt intresse att studera motsvarande procenttal för de enkla frågorna: 1945: 67 %, 1946: 63 %, 1947: 50 %, 1948: 55 %, 1949 (vår-sessionen): 42 %. Det förhållandet att 1949 visar samma procenttal för båda slagen av spörsmål torde i viss mån visa, hur liten skillnaden i praktiken blivit mellan interpellationer och enkla frågor.

Det antal interpellationsdebatter som, enligt en approximativ beräkning, tagit omkring en timme eller mera har varit: 1945: 20 st. (14 %), 1946: 22 (17 %), 1947: 13 (18 %), 1948: 18 (12 %), 1949: 18 (12 %). Antalet långa debatter vid de enkla frågorna har varit ganska obetydligt. År 1948 var dock antalet debatter med mer än tre inlägg åtta. Detta var möjligen en orsak till att år 1949 inga svar på enkla frågor avgåvos på onsdagar i andra kammaren.

Vid både interpellationer och enkla frågor har det inte sällan hänt, att debatten kommit att gå utanför frågans ram, och att debatten kommit att beröra större problemkomplex. När det gäller enkla frågor har bl. a. statsråden då ibland försökt bromsa. Man tycks rätt allmänt ha varit angelägen om att frågeinstitutet inte skulle snedvridas. (År 1949 infördes dock debattrestriktioner efter svar på enkel fråga.)

Spörsmålets fördelning på partierna: För åren fram till 1945 kunde prof. Håstad konstatera, att »korrelationen mellan interpellationsintensitet och oppositionsställning visat sig stor».⁴ Under samlingsregeringens tid fram till

⁴ Håstad, a. a., s. 390 ff.

och med vårsessionen 1944 framställdes det största antalet spörsmål rent numerärt av högern, varefter följde socialdemokraterna (exklusive 30 spörsmål av Lindhagen), bondeförbundet, folkpartiet och kommunisterna. Med hänsyn tagen till partiernas representation i riksdagen kommo kommunisterna främst, därefter högern, bondeförbundet, folkpartiet och socialdemokraterna.

Följande tabell utvisar spörsmålen fördelning mellan partierna under femårsperioden 1945—1949. (Därav antalet enkla frågor inom parentes.)

Antal spörsmål

	H	Fp	Bf	S	K
1945					
FK	18 (3)	11 (5)	10 (—)	17 (1)	2 (1)
AK	34 (8)	20 (3)	17 (—)	30 (6)	23 (4)
1946					
FK	19 (3)	4 (—)	13 (2)	14 (—)	3 (1)
AK	25 (5)	18 (3)	25 (1)	13 (2)	22 (1)
1947					
FK	7 (1)	2 (—)	4 (1)	10 (2)	
AK	18 (4)	11 (3)	19 (2)	13 (4)	11 (4)
1948					
FK	27 (4)	12 (3)	19 (2)	7 (2)	
AK	45 (8)	27 (9)	36 (4)	11 (2)	14 (2)
1949					
FK	26 (4)	7 (1)	11 (1)	5 (—)	1 (—)
AK	32 (7)	41 (8)	37 (2)	15 (—)	12 (2)
Summa:	251 (47)	153 (35)	191 (15)	135 (19)	88 (15)

Som av tabellen framgår ha en del omkastningar partierna emellan skett, jämfört med tiden före 1945. Högern har dock i absoluta tal behållit sin fätplats med klar marginal. Bondeförbundet har ryckt fram till andra platsen och folkpartiet till tredje.

I relation till representationen i riksdagen blir ordningen partierna emellan densamma som 1939—1944, men skillnaden mellan de mest aktiva partierna — kommunisterna, högern, bondeförbundet och folkpartiet — har minskat. Detta kan belägas med att förhållandet mellan respektive partiers sammanlagda spörsmålsantal och antalet representanter i riksdagen under de senaste fem åren varit: kommunisterna: 1,0:1, högern: 0,8:1, bondeförbundet: 0,7:1, folkpartiet: 0,6:1, socialdemokraterna: 0,1:1. Den sammanlagda oppositionen har framställt 83,5% av spörsmålen (vårsessionen 1945 under samlingsregeringens tid medräknad) men endast haft 47,5% av riksdagsmandaten.

Någon närmare undersökning rörande de olika spörsmålen karaktär ur politisk synpunkt har inte gjorts. Det har dock kunnat konstateras, att en stor

del av spörsmålen gällt kristidsfrågor, upplysningar i lokala frågor och förfrågningar om propositioner. Debatter av remissdebattskaraktär ha på senare år, särskilt 1948, förekommit i samband med interpellationer av borgerliga partiledare rörande t. ex. den samhällsekonomiska balansen och stabiliseringspolitiken och riktade till statsministern. Dessa interpellationer besvarades i de flesta fall med utförliga redogörelser, och debatten blev efter svarens avgivande ibland jämförelsevis lång.

1949 års reform: Den möjlighet att utdela svaren i tryck och sedan endast ge en kort muntlig sammanfattning i kammaren, vilken statsråden fingo i och med 1949 års reform, begagnade de sig till en början mycket litet utav. Detta var fallet ända till de sista dagarna av vårsessionen 1949, då det stora antalet svar, som skulle avgivas, krävde ett så tidsbesparande tillvägagångssätt som möjligt.

Bestämmelserna om debattrestriktioner efter svar på enkel fråga började tillämpas vid höstsessionen 1949. I första kammaren framställdes denna session inga enkla frågor, i andra kammaren åtta. I ett fall, vid besvarandet av den första frågan, beslutades om upphävande av »debattförbudet». I övriga fall inskränkte sig debatten till att frågeställaren tackade för svaret, och endast en gång gjorde dessutom det besvarande statsrådet ett inlägg.

Gösta Grym.

Nya synpunkter på Georg III och på Peel. I den senast publicerade volymen av den engelska Royal Historical Society's handlingar («Transactions of the Royal Historical Society», London 1951) förekomma ett par bidrag av stort intresse rörande äldre skeden av den engelska parlamentarismen, dels Georg III:s och dels Peels epok. Beträffande båda framföras nya synpunkter.

Motsättningen mellan Georg III och whigoligarkien var inte resultatet av en kamp, som konungen förde mot whigpartiet som sådant. Georg III bekämpade inte ett parti för att gynna ett annat eller ens för att egentligen bilda ett eget parti; han bekämpade sedvänjorna inom den politiska klassen överhuvudtaget snarare än ett visst politiskt parti och dess doktriner, han bekämpade politikerna överhuvudtaget snarare än whigs. Sådan är tesen i Edinburghprofessorn R. Pares' studie »George III and the Politicians». Pares framhåller, hur Georg III värdesatte den fackmässiga expertisen och på olika områden av såväl civil som militär förvaltning sökte gynna fackmännen, de professionella, på bekostnad av politikerna-amatörerna, som han misstrodde. På ett speciellt område — det militära — kunde han därvid anknyta till strävanden, som redan hans företrädare, Georg II, inaugurerat. Politiska hänsyn skulle inte — lika litet som släktrationer — få vara avgörande för rekryteringen av befälsposterna inom krigsmakten. På samma sätt skulle den professionella kompetensen ha försteget inom kyrka och universitet. Även i det rent politiska arbetet försökte Georg III bereda plats för fackmännen. De på detta sätt upphöjda stodo i ett närmare förhållande till kungen än politikerna-partimännen; de blevo i särskild grad »konungens vänner».

Härtill kom som det väsentligaste Georg III:s omsorg om de kungliga prerogativen. Han strävade efter deras återställande fullt ut ur det förfall, som de bragts i under hans företrädare, särskilt Georg II. Pares gör i detta sammanhang gällande, att den vanliga hänvisningen till de första hannoverska monarkernas obekantskap med engelska förhållanden och bristande färdighet i engelska språket såsom förklaring till deras undanskjutna ställning har tillagts för stor räckvidd. Den som led av det största handicapet i detta avseende, Georg I, var i själva verket den som bäst kunde hävda sig, helt enkelt därför att han var den starkaste personligheten. Uppgivandet av de kungliga positionerna skedde i högre grad under den sista Stuart, drottning Anna, och under Georg II, vars slappa styrelse uppväckte hans sons sons förakt. Det grundläggande för denne i hans kamp för prerogativens återställande var rätten att fritt få välja sina ministrar — parlamentets rätt att avlägsna en minister, vare sig genom impeachment eller på annat sätt, bestreds inte. Varje ministerpost skulle behandlas individuellt för sig. Utnämningen vore en sak mellan kungen och den tilltänkte ministern. Kravet på ministärens homogenitet avvisades. Den till premiärminister designerade finge inte tillerkännas *carte blanche* vid regeringsbildningen, och inte heller finge de enskilda ministerkandidaterna ställa villkor för sitt inträde i regeringen. Georg III betraktade »public service as his service». Den motsatta doktrinen företrädades av politikerna, »den politiska klassen», främst whig-aristokraterna: kungens del i ministärbildningen skulle bestå i att han kallade en partiledare och överlämnade resten av proceduren åt honom. Markisen av Buckingham (George Grenville) talade vid ett tillfälle 1803 om »forming an administration in the usual way, that is, with *carte blanche* from the king».

Vanligen brukar hänvisas till Bolingbroke som den som givit Georg III impulsen till hans kampanj för de monarkiska prerogativens återställande. Enligt Pares är detta onödigt sökt. Säkerligen har Georg III läst Bolingbrokes »Patriot King» (»Letters on the spirit of patriotism, on the idea of a patriot king and on the state of parties»), allra helst som den var dedicerad till hans fader, men enligt förf. var den skeptiska synen på partierna överlag, uppfattningen att den ena klicken av karriärister inte var mycket annorlunda än den andra, den allmänna och naturliga för kungens egen generation. Hans idéer betecknas kanske något djärvt som »commonplaces». Prof. Pares pekar f. ö. på ett annat arbete, från vilket Georg III direkt kan ha hämtat sina principer: J. Browns »Estimate of the Manners and Principles of the Times» (1758).

Ett annat bidrag, »Peel and the Party System» av Norman Gash, vill visa, att Peels rykte som partiorganisatör är mycket överdrivet. Enligt den skiss, som lämnas i denna framställning och vilken har mycket som talar för sig, var Robert Peel överhuvud taget ingen partiman. Det väsentliga för honom var inte parti och partiprogram utan regeringsmaktens styrka och fasthet. Han hade inget intresse för de rent organisatoriska och tekniska sidorna av partiarbetet. Det konservativa partiets reorganisation efter parlamentsreformen 1832 är heller inte huvudsakligen ett verk av honom. Det första valet efter reformen utkämpade tories under Peels ledning i en

stämning av omotiverad optimism, som av en samtida beskrivits som »a fool's paradise». Peels kortvariga ministär 1834—35 kom däremot att verka som en betydelsefull stimulans på det konservativa partiarbetet, men det är ingenting som säkert tyder på att initiativet till den upprustning av den lokala organisationsapparaten, det livliga föreningsbildande, som skedde från slutet av 1834 till våren 1835, har utgått från Peel. Säkert är, att det samtidiga upprättandet av »the central registration committee» inte kan tillskrivas Peels initiativ. Peel har visserligen själv en gång talat om hur han bränt sina fingrar vid »organizing a party», men det får tydligen inte tas alltför bokstavligt. Peels stora insats för det konservativa partiets återhämtning, vilken är obestridlig, låg inte på det organisatoriska planet. Den bestod främst i att han lyckades dra över åtskilliga tidigare whigs, som stött parlamentsreformen, till de konservativa. Det grundläggande för Peel var som nämnts exekutivens styrka och auktoritet, men med den uppluckring av partiväsendet, som skett redan före parlamentsreformen, nämligen efter toryministären Liverpools avgång 1827, utgjorde partierna inte längre en tillfredsställande grundval för regeringsmakten. När det hade misslyckats att återställa det gamla mäktiga partiet från Liverpools dagar, återstod för en man av Peels åskådning som den naturliga utvägen att understödja den regering, som för tillfället fungerade, med bortseende från partihänsyn och endast på den grund att regeringen dock vore »ministers of the crown». — His Majesty's government must be carried on! — Peels »Tamworth Manifesto» riktades också till »den klass, som är mycket mindre intresserad av partistrider än av ordningens upprätthållande och en god regering». Konservatismens essentielle enligt Peels recept var »a governmental ethic and not a party interest», konkluderar Gash. Peel accepterade emellertid partier som nödvändiga medel i en parlamentarisk styrelse, men de måste vara regeringens tjänare, icke dess herre. Peel befann sig redan från början i motsättning till sitt partis extremister, och konflikten 1846 i spannmålstullfrågan, då han fick majoriteten av partiet emot sig, kom som en konsekvens av hans här antydda allmänna inställning. Partiets sprängning hade också förutsetts av flera samtida bedömare.

Efter 1846 togs Peels råd flitigt i anspråk av den nya ministären; han betecknas av Gash som »almost an unofficial member of Russell's cabinet». Samtidigt som den liberala regimen blev svagare, pekade utvecklingen under slutet av Peels livstid allt tydligare hän mot den koalition mellan liberaler och peeliter — varvid förutsattes att Peel skulle träda i spetsen för en ny regering —, som också efter Peels död blev verklighet i och med ministären Aberdeen 1852.

Olle Nyman.

Nye undersøkelser I *Storbritannia* har det vært sterk interesse for valgundersøkelser etter krigen. Her som i enkelte andre land har »Gallup»-forutsigelser av utfallet skapt litt av en sensasjon. Men ved siden av dette er selve valgene blitt underkastet objektiv vitenskapelig analyse på en tidligere ukjent måte. Arbeidet er blitt tatt opp ved Nuffield

College i Oxford, som i 1947 utga en bok om »The British General Election of 1945» av R. B. McCallum og Alison Readman. Her ble hele valgkampanjen belyst, kandidatene, pressens rolle, forutsigelsene og utfallet. Valgkampen stod jo for en stor del i Churchills tegn, men forfatterne understreker at det ikke er riktig å se utfallet som et nederlag for Churchill personlig. Det var et nederlag for det konservative parti, og velgerne anså stort sett partiet for å være »dårligere enn lederen». Arbeiderpartiets folk var ivrige etter å sitere Churchills egen kritikk av de konservative fra årene like før krigen, sier forfatterne. De er ellers varsomme med å legge for stor vekt på rent personlige momenter, og understreker at sosiale og økonomiske faktorer har vært avgjørende. I Birmingham, hvor Chamberlain-familien helt siden forrige århundre hadde hatt en dominerende innflytelse, skjedde det et voldsomt omslag i 1945, kraftigere enn noe annet sted i landet. Forfatterne skriver (s. 265): »Både Austin og Neville Chamberlain var borte, og de kunne vel heller ikke i noe tilfelle ha stoppet innsiget av radikalisme, som er naturlig for en stor industriby i våre dager». Her hadde det kanskje vært riktig å legge litt større vekt på det individuelle moment. Selve Neville Chamberlains personlige politikk før krigen, som kulminerte i Münchenavtalen med Hitler og senere viste seg å ha vært så fullstendig mislykket, kan vel ha bidradd nokså mye til å svekke familiens posisjon der den før var sterkest. Men ellers er det sikkert riktig av forfatterne å understreke at personlige momenter har spilt en underordnet rolle ved britiske valg. En skulle bare ønske at de hadde belyst virkningen av de sosiale faktorene bedre ved hjelp av statistikk.

Samme ønske sitter en igjen med etter lesningen av H. G. Nicholas' bok om »The British General Election of 1950» (Macmillan, 1951, 353 sider). Også den er blitt til ved Nuffield College. Den er utstyrt med et ganske fyldig statistisk tillegg, men opplysningene der er ikke innarbeidet i selve boka, som først og fremst handler om valgkampen og partienes propaganda, argumenter og programmer. Om dette kan være interessant nok, så gir det liten forståelse av selve det samfunnsmessige grunnlaget for britisk politikk. Samme svakhet preger en spesialstudie over »The General Election in Glasgow» (ed. S. B. Chrimes, 189 sider), som er blitt til i forbindelse med H. G. Nicholas' bok. Nå arbeides det visstnok med en ny publikasjon om det britiske parlamentsvalget i oktober 1951, og forhåpentlig kan undersøkelsene her bli lagt an etter mer sosiologiske synspunkter. Enkelte artikler i den nye »British Journal of Sociology», som blir utgitt av London School of Economics, viser at interessen for slike politisk-sosiologiske studier nå begynner å våkne i Storbritannia.

I britisk valgstatistikk foreligger jo et materiale langt bakover i tiden, som ennå bare er lite undersøkt. Den mest interessante studie over eldre statistikk er nok Edward Krehbiels artikkel »Geographic Influences in British Elections» (The Geographical Review, New York 1916). Krehbiel gir en inntrengende analyse av den geografiske og sosiale bakgrunn for parlamentsvalgene fra 1885 til 1910, med en rekke instruktive kart og tabeller. Mange av de konservative høyborgene utover landet er ennå de samme i dag som de var dengang, mens Arbeiderpartiet har overtatt de liberales

posisjon i industristrøkene, så det bare er i enkelte deler av Skottland og Wales de liberale har tilbake noen rester av sin gamle innflytelse. Hele denne utviklingen skulle det ha vært interessant å få belyst, og også eldre britisk valghistorie helt tilbake til 1700-tallet kan ha sin interesse til forståelse av visse politiske lovmessigheter (jfr. Statsøkonomisk Tidsskrift 1951, s. 222).

Sammenhengen mellom økonomi og politikk ved britiske valg har vært tatt opp til undersøkelse ved Universitetet i Lund, og er behandlet spesielt av Sven Grönhagen i hans bok »Økonomisk förlopp och allmänna val i Storbritannien 1850—1950». Den er utgitt etter det manuskript som forelå da forfatteren døde i 1951 og gir ikke inntrykk av å være særlig gjennomarbeidet. Spørsmålene er interessante nok, men de måtte undersøkes langt mer detaljert for å få virkelig klarhet over sammenhengen. Spesielt ville det være nødvendig å analysere de flytende stemmer, den del av velgermassen som svinger om fra ett valg til et annet. H. G. Nicholas nevner så vidt i sin bok (s. 296) at de flytende velgere i det siste særlig har vært å finne blant byenes middelstand. I en avisartikkel har han gitt litt nærmere detaljer (The Observer 23. 9. 1951). Og dette er et viktig punkt, som det kanskje blir avgjørende å komme til klarhet over hvis en vil forstå bevegelsene i britisk politikk.

Et annet land hvor ganske interessante studier av politiske valg har vært foretatt etter krigen, er *Italia*. Offisiell italiensk valgstatistikk er blitt tilstrekkelig detaljert til å gi et bilde av hvordan politiske oppfatninger varierer med de sosiale forhold fra distrikt til distrikt. Det er også publisert en oversiktlig to-binds »Compendio delle Statistiche elettorali» som dekker perioden 1848—1934. Videre har Ugo Giusti utgitt i bokform en undersøkelse av folkeavstemninger og valg fra 1860 til 1945, »Dai plebisciti alla Costituyente», og en mer inngående analyse av valget i april 1948, »Aspetti geografici e sociali delle elezioni». Den siste gir han også et sammendrag av i Bulletin de l'Institut International de Statistique (Bern 1950, s. 421): »Un essai de statistique électorale». Den sosiale bakgrunn for valgene trer ganske tydelig fram. De kristelige demokrater har overvekten i hele Sør-Italia og dessuten i en del landdistrikter i nord, særlig strøk der selveiende bønder er i flertall. I industribyene, spesielt de nordlige, ligger derimot overvekten hos folkedemokratene, d. v. s. kommunister med tilslutning av en del sosialister; og det samme gjelder for slike landdistrikter som rismarkene i Po-dalen med sine store masser av jordløse arbeidere.

I *Tyskland* er det gjort en del mindre valgstatistiske undersøkelser etter krigen, jfr. Allgemeines Statistisches Archiv, München 1950, s. 169. Ellers har nok *amerikanerne* fortsatt hatt ledelsen og vist stor aktivitet når det gjelder denne slags arbeider. I *Frankrike* er virksomheten etter krigen blitt samordnet på en effektiv måte av Fondation Nationale des Sciences Politiques, som blant annet i fjor startet »Revue Française de Science Politique». (En liste over franske og amerikanske arbeider er gitt i Beretninger fra Chr. Michelsens Institutt, bind XII, hefte 8.) I forskjellige andre land er også valgstatistiske undersøkelser blitt tatt opp i det siste, til dels i forbindelse med historiske studier eller med opinionsmålinger. Jeg kan

nevne et par små bidrag fra Norge, en artikkel om valgmannsvalgene 1815—50 i Historisk Tidsskrift 1951, s. 571, og skriftet »Litt om velgerne ved stortingsvalget i 1949», utgitt av Chr. Michelsens Institutt, Bergen 1951.

Sten S. Nilson.

Mandatfördelningen vid Delvis på grundval av det av 1950 års folk-andrakammarvalen. omröstnings- och valsätsutredning framlagda betänkandet¹ har ett nytt provisoriskt system för fördelningen av mandaten vid andrakammarvalen antagits av riksdagen. Den hittills tillämpade d'Hondts regel utbytes mot den s. k. uddatalsregeln med den modifikation, att det för mindre partier, särskilt inom smärre valkretsar, blir något svårare att erhålla det första (enda) mandatet än vad uddatalsregeln skulle inneburi.

I det framlagda betänkandet diskuteras olika fördelningssystem. Exempel dels av teoretisk art och dels från andrakammarvalen visa, huru olika fördelningssystem utfalla för de skilda partierna, men kommittén upp-tager icke olika fördelningssystem till alltför inträngande teoretisk diskussion, och läsaren får därför näppeligen klart besked, varför de olika systemen avvika från varandra. I tidigare offentliga utredningar² beröras dessa problem icke heller alltför ingående.

Den för mandatfördelningsförfarandet primärt avgörande frågeställningen är följande: skola mandaten fördelas inom varje valkrets för sig oberoende av resultaten inom andra valkretsar?

eller skall ett utjämningsystem mellan valkretsarna (tilläggsmandat) tillgripas så att mandatfördelningen mellan partierna slutligen blir densamma, som om riket hade betraktats som en enda valkrets?

Kommittén avvisar tanken på utjämningsystem och dess förslag är sålunda, att varje valkrets betraktas som en enhet. Detta system kräver rättvisare fördelningssystem inom valkretsarna än det senare, ty vid det senare systemet kunna orättvisor inom en valkrets utjämnas i efterhand.

Fördelningssystemen skola här behandlas med utgångspunkt från den förutsättningen, att varje valkrets bildar en sluten enhet och de fördelningssystem, som här skola behandlas, äro

- a) valkvotsmetoden med största överskottstal
- b) d'Hondts regel
- c) uddatalsregeln.

Vid sidan av dessa finnas en mångfald andra fördelningssystem, men om man uppställer den fordran att ett system skall vara lätt tillämpligt och begripligt torde inga andra system komma i fråga och de flesta av dem torde till sina resultat ligga mellan resultaten från de två här först-nämnda.

¹ SOU 1951: 58: »Det proportionella valsättet vid val till riksdagens andra kammare».

² T. ex. »Betänkande med förslag till proportionellt valsätt vid val till riksdagens andra kammare», Stockholm 1903, och »Proportionsvalsakkunnigas betänkande II», Stockholm 1921.

Utgångsförutsättningen kan formuleras som följer. En valkrets har tilldelats ett antal, R , mandat, vilka med ledning av röstsiffrorna skola fördelas på skilda partier. Tillsammans har avgivits N giltiga röster och de olika partiernas röstsiffror betecknas med N_i .

Mot varje mandat svarar egentligen N/R röster (= valkvoten v), och de skilda partiernas röstsiffror kunna skrivas som $N_i = v(k_i + d_i)$, där k_i är ett helt tal och d_i ett bråktal varierande mellan 0 och 1.

Summan av heltalen k_i blir icke densamma som R utan understiger detta tal med ett antal, som (enligt svenska förhållanden) i stort sett är hälften av antalet partier. Om 1950 års kommunala val betraktas som riksdagsmannaval, skulle summan av bråktalen i 16 valkretsar uppgå till 2, i 10 valkretsar till 3 och i en valkrets till 4. Vid 1948 års riksdagsmannaval uppgingó bråktalens summa i en valkrets till 1 och i en valkrets till 4 och till 2 eller 3 i de övriga 26 valkretsarna.

Enligt varje rimlig proportionell metod erhåller ett parti minst det antal mandat, som svarar mot dess ovan definierade heltal. Försåvitt icke ett stort antal partier finnas, av vilka flera äro ytterst obetydliga, gäller vidare att ett parti kan erhålla högst ytterligare ett mandat. Antalet mandat blir med andra ord antingen k_i eller $k_i + 1$.

Man skulle i anslutning härtill kunna tala om heltalsmandat och om bråktalsmandat eller överskottsmandat, och olika fördelningssystem skilja sig åt beträffande fördelningen av bråktalsmandaten.

Ur exakt proportionell synpunkt bör det system föredragas, vars mandatsiffror, summerade för samtliga valkretsar, för varje parti närmast överensstämmer med $\sum(k_i + d_i)$, och för vilket avvikelserna från dessa summor kan betraktas som rent tillfälliga storheter, vilka äro oberoende av om partiet är stort, medelstort eller litet. Med tillfälliga avvikelser menas här, att de icke i förväg kunna uppskattas för det enskilda partiet, utan vid ett valtillfälle gå än åt det ena hållet än åt det andra hållet.

Enligt 1950 års valsiffror skulle av de 230 mandaten 160 fördelas efter heltalsprincipen och de återstående 70 fördelas med ledning av överskottstalen.

Vid de tre nämnda fördelningssystemen, valkvotsmetoden, d'Hondts regel och uddatalsmetoden, kunna jämförelsetalen, efter vilka fördelningen av överskottsmandaten sker, skrivas som följande uttryck av talen k_i och d_i .

Valkvotsmetoden

$$d_i \text{ (eller } d_i - \frac{1}{2})$$

d'Hondts regel

$$\frac{N_i}{k_i + 1} = v \left(1 - \frac{1 - d_i}{k_i + 1} \right)$$

uddatalsregeln

$$\frac{N_i}{2k_i + 1} = v \left(\frac{1}{2} + \frac{d_i - \frac{1}{2}}{2k_i + 1} \right)$$

Beträffande bråktalen gäller i stort sett att de, utom för de allra minsta partierna, kunna betraktas som slumpartat varierande storheter inom intervallet 0—1 (detta gäller dock icke om samtliga valkretsar äro lika stora och om partiernas röstsiffror visa i stort sett samma proportioner i varje valkrets). Från de kommunala valen 1950 erhålles följande sammanställning över överskottstalens storlek.

Parti	Antal valkretsar där överskottstalen varit			
	0,00—0,24	0,25—0,49	0,50—0,74	0,75—0,99
Sd	9	3	7	9
Fp	6	4	7	11
Bf	8	3	6	10
H	6	5	11	6
K	16	6	4	2
Summa	45	21	35	38

Detta förhållande kan också illustreras, om överskottstalen d_i ses i relation till partiets relativa andel av valmanskåren inom valkretsen.

Vid valkvotsmetoden med största överskottet erhåller varje parti som nämnt först det antal mandat, som svarar mot det ovan definierade heltalet, och överskjutande mandat tillfalla partierna efter storleken av d_i . I stort sett avrundas vid denna metod de flesta tal d_i mellan 0,50 och 1,00 upp till 1 och de flesta bråktal under 0,50 avrundas nedåt till noll.

Enligt 1950 års valsiffror skulle de nämnda 70 mandaten tillfalla partier, vars överskottstal ter sig som följer:

Överskottstalets storlek	Antal partier med detta överskottstal	Antal mandat
0,00—0,24	45	—
0,25—0,49	21	3
0,50—0,74	35	29
0,75—0,99	38	38
Summa	139	70

Samtliga överskottstal av storleksordningen 0,75 skulle berättiga till mandat och det övervägande antalet mellan 0,50—0,74. Tre mandat skulle dock tillfallit partier med mindre överskottstal än 0,50.

Om man betraktar överskottstalen som slumpmässigt varierande storheter utan något som helst beroende av partiernas relativa storlek blir resultatet det, att valkvotsmetoden och största överskottstalet icke gynnar eller missgynnar något parti systematiskt, fränsett småpartier (i Sverige för närvarande blott det kommunistiska partiet), och de för hela riket er-

hållna mandattalen summerade över samtliga valkretsar skulle frånsett tillfälliga avvikelser motsvara det proportionella resultatet vid en hela riket omfattande valkrets.

Om än valkvotsmetodens tillämpning leder till resultat, som för samtliga valkretsar summerade ter sig rättvist, skulle dock dess tillämpning inom en enskild valkrets kunna leda till resultat, som, sett isolerade, synas vara uppenbart orättvisa och strida mot det proportionella valsättets idé. Orättvisan inom den enskilda valkretsen sammanhänger med att heltalsmandaten kräva full valkvot, medan överskottsmandaten stundom blott kräva obetydliga bråkdelar av valkvoten. Proportionerna mellan röst-siffror och mandat jämförda från parti till parti bli därför stundom orimliga. Ett parti med talen $k_i=1$, $d_i=0,40$ får ett mandat men ett parti med siffran $d_i=0,41$ får också ett mandat, trots att det förra partiets röst-siffra är tre gånger så stor som det senares.

d'Hondts regel bygger däremot uteslutande på en serie jämförelsetal, beräknade så att de ursprungliga röst-siffrorna divideras successivt med de hela talen och mandaten tillfalla partierna efter jämförelsetalens storlek. De sista utslagsgivande jämförelsetalen äro de som givits ovan.

d'Hondts regel kan betraktas som en metod med reducerad valkvot. Man konstruerar fram ett tal v' , som är något mindre än valkvoten v , och så beskaffat att summan av de heltal, som erhållas, när partiernas röst-siffror divideras med den reducerade valkvoten, uppgår till precis antalet mandat.

Eftersom man generellt har

$$N_i = v (k_i + d_i) = v' k_i + v d_i + (v - v') k_i$$

blir fördelningen av överskottsmandaten beroende på om uttrycket $v d_i + (v - v') k_i$ är större eller mindre än v' .

Avgörandet blir därför relationen

$$\frac{1 - d_i}{k_i + 1}$$

Ju mindre denna är, desto större utsikt har partiet till ett av överskottsmandaten.

Eftersom bråktalet d_i varierar slumpmässigt inom intervallet 0—1 oberoende av partiets storlek (och därmed även oberoende av talet k_i), blir givetvis talet $\frac{1 - d_i}{k_i + 1}$ i genomsnitt mindre ju större talet k_i är. De större partiernas jämförelsetal blir därför nu i regel större vid konkurrensen om överskottsmandaten, jämfört med valkvotsmetoden där enbart talet d_i är utslagsgivande. Vid en sammanslagning av resultaten för samtliga valkretsar får därför de större partierna mer mandat än vad den matematiska rättvisan berättigar till.

»Droops» system, baserat på en reducerad valkvot erhållen genom att antalet giltiga röster divideras med $R+1$, blir i enlighet härmed ett mellanting mellan valkvotsmetoden och d'Hondts regel.

d'Hondts regel har ytterligare en enkel innebörd. Uppdelar man rent slumpmässigt massan av röstande i grupper om vardera R personer, kunna

dessa gruppers sammansättning variera ur partifördelningsynpunkt. Sannolika kombinationer äro mindre sannolika, andra mera sannolika och den kombination, som har den största sannolikheten att inträffa, är den, som motsvarar fördelningen enligt d'Hondts regel. Den blir den för massan mest typiska, medan valkvotsmetoden motsvarar medeltalsprincipen. Om man blott har en isolerad valkrets leder därför d'Hondts regel till det mest typiska resultatet. Men det är en känd sak, att om man har flera delpopulationer (valkretsar) och utväljer från var och en av dem den mest typiska kombinationen, dessa tillsammans icke motsvara den typiska kombinationen från den totala populationen (riket).

Vid uddatalsmetoden divideras röstsiffrorna successivt med de udda talen, och den erhållna serien av kvoter blir utslagsgivande. Partiets jämförelsetal vid konkurrensen om det sista mandatet blir därför givet genom relationen

$$v \left(\frac{1}{2} + \frac{d_i - \frac{1}{2}}{2k_i + 1} \right)$$

Om ett parti skall erhålla något mandat utöver antalet k_i , blir först beroende av om bråktalet d_i överstiger en halv eller icke. Partier med bråktal överstigande 0,5 har alltid företräde framför partier med bråktal understigande 0,5. Däremot blir rangordningen på den övre halvan icke enbart beroende av bråktalets storlek utan även av talet k_i . Om tre partier vardera skulle ha bråktalet 0,67, går det minsta partiet framför det medelstora partiet och detta framför det största. På den nedre halvan blir förhållandet omkastat, och skulle tre partier ha samtliga bråktalet 0,33, går det största partiet framför det medelstora och det mindre partiet.

Men liksom vid valkvotsmetoden innebär uddatalsregeln i stort sett att bråktal över en halv berättigar till mandat och bråktal under en halv icke till mandat, och eftersom bråktalen kunna betraktas som slumpmässiga storheter inom intervallet 0—1, återspeglar det sammanslagna resultatet för samtliga valkretsar, fränsett tillfälliga avvikelser, den matematiska rättvisan. Uddatalsmetoden leder i stort sett till samma resultat som valkvotsmetoden (vid enbart två partier bli resultaten alltid fullt överensstämmande), men har den fördelen, att relationen mellan partiernas röstsiffror och relationen mellan partiernas mandat icke företer så stora disproportioner, som äro tänkbara vid valkvotsmetoden. Partier, som endast i undantagsfall komma över ett rösttal motsvarande en halv valkvot, få i jämförelse med valkvotsmetoden än svårare att erhålla ett mandat, men deras chanser vid valkvotsmetoden äro redan mycket små.

I detta sammanhang uppdyker också spärrfrågan, vilken i och för sig innebär ett avsteg från proportionalitetens idé. Ett valsysteem, som kan gynna och leda till uppkomsten av en mångfald små obetydliga partier, anses icke vara lämpligt. Valutredningen föreslog därför en spärr, så att för mandats erhållande skulle ett parti först ha erhållit ett antal röster = 60 % av valkvoten. Man kan ifrågasätta det berättigade i en spärrregel med utgångspunkt från valkvoten, eftersom denna icke motsvarar en viss bestämd procent av de röstande. I en stor valkrets såsom Stockholms stad med mer än 20 mandat innebär denna spärr ett procenttal av mellan 2—3 %

av de röstande, medan i en valkrets med fem mandat fordras 12% av de röstande för att partiet skall få deltaga i spelet. Enligt det tidigare har endast i undantagsfall en spärr = 50% av valkvoten betydelse och en spärr av 60% skulle enligt 1950 års röstsiffror ha betydelse i sex fall (H. 4 mandat, Bf 1 mandat och Fp. 1 mandat).

Den framlagda och godtagna propositionen har emellertid på denna punkt skärpt utredningens förslag och låter spärren komma in indirekt. Det första jämförelsetalet skall bildas genom att röstsiffran divideras med 1,4 men därefter användas enligt uddatalsregeln de udda talen 3, 5 etc. för bildandet av jämförelsetal. I stora valkretsar, där varje parti bergsäkert erhåller ett mandat, betyder ändringen till 1,4 i stället för 1 ingenting, men tredjedelen av valkretsarna har ett mandatantal av högst 6 mandat och där blir denna modifikation av viss betydelse. Om ett parti icke kommer upp till en röstsiffra motsvarande valkvotssiffran, kan dettas jämförelsetal enligt uddatalsregeln skrivas som följer:

$$v \left(0,5 + \frac{d_i - 0,5}{1} \right),$$

men enligt det godtagna förslaget

$$v \left(0,5 + \frac{d_i - 0,7}{1,4} \right).$$

Först vid en röstsiffra av 70% av valkvoten, d. v. s. i de minsta valkretsarna 14% av totalantalet röstande, får ett parti ett jämförelsetal över 0,5 v och blir i realiteten konkurrensdugligt.

Uddatalsregeln bygger på division med talen
1, 3, 5, 7, 9 etc.,

d'Hondts regel bygger på division med
1, 2, 3, 4, 5 etc.,

och förslaget bygger på division med talen
1,4, 3, 5, 7, 9 etc.

Det är icke talens absoluta storlek, som är utslagsgivande, utan deras relativa proportioner. Regeringsförslaget kan lika väl sägas bygga på en serie jämförelsetal erhållna efter division med talen

1, 2,143, 3,571, 5,000, 6,429 etc.

(de udda talen dividerade med 1,4), vilka ligga närmare heltalen (d'Hondts regel) än uddatalen (uddatalsregeln).

Det antagna systemet kan anses vara en typisk kompromiss, som leder till ett resultat beläget mellan resultaten från två teoretiskt grundade system, utan något eget teoretiskt berättigande.

C.-E. Quensel.

L I T T E R A T U R G R A N S K N I N G A R

ERNST WIGFORSS: *Minnen. I.* Före 1914. Sthm 1950. Tidens förlag. Pris kr. 9:75. *Minnen. II.* 1914—1932. Sthm 1951. Tidens förlag. Pris kr. 14:50.

Det är mycket sällan en memoarförfattare i detta land vunnit den läsande allmänhetens bevägenhet i så hög grad som Ernst Wigforss. I den politiska genren är hans succé utan varje motstycke. Första delen av hans *Minnen* har på halvtannat år tryckts i 45.000 ex., andra delen efter några månader i 32.000. Det kan nämnas att den politiska memoarlitteraturens klassiska verk hos oss, Louis De Geers *Minnen*, trycktes i en upplaga på 5.500, då de kom ut för i år jämnt sex decennier sen.¹ De reflexioner, som dessa siffror kan ge anledning till, hänför sig väl i första hand till läsvanornas utbredning förr och nu. I övrigt drar man sig för en jämförelse mellan ett par självbiografier, som representerar så vitt skilda epoker och stilideal. Det kan emellertid konstateras att de båda äger stora litterära förtjänster. Båda utmärker sig för uppriktighet och ger oförbehållsamma inblickar i såväl författarnas egna som deras skildrade samtidas personligheter. I detta avseende erbjuder dock Wigforss ett vida större intresse. Hans framställning har en resonerande och psykologiserande karaktär, som är helt främmande för De Geers torrt registrerande, litet krönikemässiga stil.

A andra sidan lider det inget tvivel att De Geers *Minnen* är långt mera givande än Wigforss', när det gäller skildringen av själva det politiska händelseförloppet. De Geers år för år fortlöpande, ofta detaljerade berättelse, som i stor utsträckning bygger på ett förstklassigt primärmaterial, har varit ovärderlig som källa för svensk historieskrivning om årtiondena kring representationsreformen. En fyndgruva av denna rikedom kommer nog inte Wigforss' *Minnen* att bli för sin tid. Själv framträder han också utan varje anspråk i den riktningen. Han gör inget försök, framhåller han, att skriva politisk historia utan bara att teckna ned sina minnen, och han har klart för sig att de ingenting annat är än enstaka öar i glömskans väldiga hav. Men han har inte skytt några ansträngningar att bygga ut minnena med fastare material. Några anteckningar har han inte fört, men däremot har han haft förmånen att för vissa avsnitt kunna gå tillbaka till de brev, som han skrivit till sina vänner eller själv mottagit från dem. Framställningen har i dessa delar fått en mycket tilltalande karaktär av »life and letters». En värdefull källa har han som flera andra funnit i de

¹ Först 1906 trycktes en andra upplaga av verkets båda delar, omfattande resp. 5.000 och 2.500 ex.

socialdemokratiska partiprotokollen. Han har ånyo stiftat bekantskap med de skrifter han en gång läst och med sin egen litterära produktion. T. o. m. intervjumetoden har han begagnat för att komplettera och verifiera. Han är ständigt på vakt mot sitt minne och sina övriga källor. Han har klart för sig att breven, vilkas innehåll tycks stå som ofrånkomliga realiteter, kanske endast speglar övergående stämningar. Han vet att den som går till ett sammanträde i ett fast beslut att stödja en viss kandidat efter några år kan få ett bestämt minne av att ha röstat på denne — även om vote-ringen i själva verket aldrig blev av.² Och han är medveten om att på samma sätt som böcker, människor och idéer gör intryck på oss, så händer det att vi söker upp dem, helt enkelt därför att de svarar mot vår egen förutfattade inställning. Som memoarskribent är Wigforss en trägen forskare och därtill forskare av en sträng källkritisk skola. Men mer än de ambitiösa resultaten i och för sig beundrar man hans förmåga att lägga fram dem på ett personligt och sällsynt charmerande sätt.

De båda memoardelarna har nått en sådan spridning och blivit så utförligt behandlade i dagspressen att det vore en överloppsgärning att här närmare redogöra för deras innehåll. Endast några kommentarer skall knytas till vissa av de mera utpräglade politiska avsnitten.

I berättelsen om ungdomstiden, som utan tvivel kommer att tillhöra vår klassiska litteratur, fäster man sig inte minst vid förf:s försök att reda ut hur hans politiska åskådning tog form och utvecklades. Hemmets miljö var inte proletär, snarare småborgerlig, men den ekonomiska otrygghet, vari en dåtida hantverkarfamilj levde, kunde tydligen bli en god groningsgrund för idéer om en socialistisk samhällsordning. Också den andliga atmosfären i hemmet vill Wigforss tillskriva betydelse i detta sammanhang. Föräldrarna bekände sig till en väckelsebetonad kristendom, och därmed följde, betonar han, en föreställning om människornas likvärdighet, när det gällde religiösa ting, som befordrade tron även på annan jämlikhet. Det ligger nära till hands att jämföra detta vittnesbörd med dem som avgivits av tre andra radikaler — f. ö. av sinsemellan mycket olika kynne — som kommit med memoarer under det sista året. Både Erik Palmstierna, Zeth Höglund och Jalmur Furuskog uppehåller sig vid den frikyrkliga religiositet, som präglade deras barndomshem. Företeelsen är väl närmast ett tecken på utbredningen och styrkan hos det senare 1800-talets väckelserörelser. Men uppenbart är att det i väckelsekristendomens opposition mot andliga och världsliga auktoriteter och dess krav på frigörelse och jämlikhet fanns element som måste medföra konsekvenser för det politiska tänkandet även hos dem i de nya generationerna, som kanske gjorde halt inför de religiösa premisserna.

Någon ungdomlig brytning med föräldrahemmets religiositet blev det nu inte i Wigforss' fall. Tvärtom tycks hans inställning ha bidragit till att under studentåren i Lund försena hans anslutning till D. Y. G., där Bengt

² Resonemanget hänför sig till riksdagsgruppens val av ordförande i januari 1927. Minnesbilderna skiljer sig starkt från varann hos flera gruppmedlemmar, som nu tillfrågats. Ytterligare vittnesbörd beträffande denna och andra punkter i Wigforss' framställning har avgivits i recensioner av R. Sandler i Morgon-Tidningen 17/9 1951 och R. Wagnsson i Reformatorn nr 39 1951.

Lidforss i mycket angav tonen. Man bör härvidlag inte glömma det tidiga och bestående inflytande, som Wigforss rönste av Viktor Rydberg. Detta var inte bara religiöst utan också politiskt. »Har det någonsin», så lyder en redan berömd sats i Minnenas första del, »i mina ådror flutit några droppar av det blod man kallar revolutionärt, har jag ärvt dem från Viktor Rydberg, inte från Karl Marx.» Med den kunskap vi numera har om Rydbergs ungdomsutveckling skulle samma sak kunna formuleras så att det är 1848 års idéer, som ligger till grund för Wigforss' radikalism, men inte som de tog sig uttryck i kommunistiska manifestet utan som de bröt fram i den borgerliga februarirevolutionen. Även i fortsättningen finner läsaren att Wigforss genom åren sökt sig till auktoriteter av kanske oväntat moderat kynne. Det är filosofer som Høffding och Hans Larsson, psykologer som William James och John Dewey, nationalekonomer och andra samhällstänkare som Hobson, Wells, Dickinson, Tawney och Keynes. Någon skarp gräns har han inte varit angelägen att dra mellan socialistisk och liberal teori, tvärtom är hans strävan efter syntes omisskännlig. Vad som under sådana förhållanden särskilt intresserar är att se, hur han tillgodosör sig dessa läror, att följa de ställningstaganden han vill grunda på dem. Ingen svensk politiker i vår generation har väl tillåtit en så närgående insyn i de idéer, som han velat realisera. Få har väl för övrigt haft en så genomtänkt åskådning att hänvisa till.

Wigforss understryker på flera ställen vilken roll likställighetskravet spelat för hans åsiktsbildning. Det är villkoren för människornas — och i någon mån folkens — samlevnad som hela tiden sysselsätter honom. Främst ekonomiskt och socialt. Hur han och den krets av unga radikaler, som han tillhörde, under 1900-talets första årtionden såg på kampen för den politiska likställigheten får man däremot veta mycket litet om. Kanske har han ansett att deras inlägg i striderna om rösträtten och regeringsmakten inte haft den originalitet att en redovisning varit nödvändig. Närmast får man intrycket att de konstitutionella problemställningarna för deras del var övervunna redan på ett tidigt stadium och att man medvetet inriktat sig på vad som skulle komma, sedan den politiska demokratin vunnit sin ofrånkomliga seger.

Det är först i det yttersta slutskedet, som författningskampen får sin belysning. Den brevväxling, som Wigforss i november och december 1918 förde med Östen Undén, som var medlem av Edéns koalitionsministär, är utomordentligt klagörande för både taktik och målsättning på radikalt socialdemokratiskt håll, och man hade gärna sett den helt återgiven in extenso. Redan nu var Wigforss färdig att ta steget från politisk till ekonomisk demokrati, och under de följande månaderna utformade han det efterkrigsprogram, som på Göteborgs arbetarkommuns vägnar lades fram för partistyrelsen i maj 1919. Det s. k. Göteborgsprogrammet har fått en central plats i memoaren, och Wigforss återkommer till det gång på gång i den fortsatta skildringen. Det är tydligt att han anser det grundläggande för sin kommande politiska gärning. Paradoxalt nog väckte det föga uppmärksamhet i partistyrelsen, när det där föredrogs av Axel Dahlström — Wigforss själv blev medlem först 1920. Men det är inte otänkbart att det på annat sätt kom att spela en roll redan i den samtida debatten. Så tidigt

som i mars 1919 hade Undén med tanke på planerna att förlänga vänster-samverkan, till vilka han intog en kritisk hållning, i brev begärt Wigforss' hjälp att skissera ett program, som vore socialistiskt, inte liberalt. Hans bön blev omedelbart uppfylld. Wigforss sände honom ett utkast, vars rikt-märke just var vad man från socialdemokratiskt håll borde anse sig skyl-dig att kräva, inte vad liberalerna tänktes acceptera. Det är tidigare känt att Undén kort därefter, i början av april, publicerade en anonym artikel i Social-Demokraten, där han som villkor för fortsatt samverkan ville sätta en överenskommelse efter synnerligen radikala riktlinjer.³ Det är lätt att konstatera att hans program på väsentliga punkter sammanfaller med delar av det senare Göteborgsprogrammet; t. o. m. vissa verbala överensstäm-melser kan påvisas. Wigforss har inte återgivit det utkast han sände Undén, men det kan inte vara alltför djärvt att dra slutsatsen att det gav denne åtskilliga goda uppslag för uppsatsen i Social-Demokraten.

Wigforss tog plats i första kammaren vid urtiman 1919. Med hjälp av breven belyser han vänstersamverkans svårigheter under slutskedet.⁴ Så-som antytts hörde han till dem som ansåg att den fyllt sin uppgift och som påyrkade vad man kallade en ren socialdemokratisk politik. Syftet nåddes till en del i mars 1920, då Brantings första ministär trädde till. Vid riks-dagsgruppens diskussion om den nya regeringens program bröt sig meningarna endast på en punkt, i fråga om värnpliktstidens längd under rådande provisorium. Den roll Wigforss spelade som ledare för vänster-oppositionen vid detta tillfälle har han tyvärr inte berört. Partiledningen hade förordat en rekryttjänstgöring på fyra månader, opponenterna ansåg tre månader fullt tillräckligt. Det heter i en samtida relation bl. a. att Branting »bemötte herr Wigforss synnerligen skarpt samt hotade att om hans åsikter skulle godtagas, kunde ingen soc.-dem. regering bildas», och att »Wigforss påpekade, huru P. A. Hansson, sedan han blivit designerad till krigsminister, ändrat ståndpunkt», vilket gav anledning till »ett för-bittrat replikskifte». Efter en fyra-fem timmar lång debatt samlade Bran-tings linje 44 röster och Wigforss' 16.⁵ En händelse som denna kan förefalla bagatellartad. Den belyser dock Wigforss' stridbarhet och kompromiss-fria ställningstaganden under dessa år. Den gör det också möjligt att förstå de i allmänhet inte exemplifierade karakteristiker, som han ger av Bran-ting och Per Albin Hansson och som i hög grad avviker från de konven-tionella.

Wigforss tycks lika litet som de övriga tillskyndarna av vänsterkontrak-tets uppsägning ha förutsett att detta steg skulle följas av en lång period av minoritetsparlamentarism. De problem, som denna form av regerings-utövning skapade, behandlas ingående i Minnenas andra del. Wigforss utvecklar på ett intresseväckande sätt de skäl som föranledde socialdemo-kraterna att trots till synes minimala vinster vara med i tävlingen om

³ G. Gerdner, *Det svenska regeringsproblemet 1917—1920* (1946), s. 64 ff.

⁴ Kompletterande uppgifter finns hos E. Wigforss, *Om Per Edvin före ko-handeln. I: Reformen och försvar. En bok till Per Edvin Sköld på 60-årsdagen* (1951), s. 192 ff.

⁵ G. Gerdner, *Socialdemokratiska riksdagsgruppen inför Brantings ministär-bildning 1920*, *Statsvet. tidskr.*, 1947, s. 195 ff.

regeringsmakten. Man bör dock ha klart för sig att han själv ingalunda hörde till de ständigt villiga. Efter nederlaget i kommunalskattefrågan på försommaren 1920 yrkade han energiskt på en regeringsförändring, men ministären Brantings egen önskan att stanna kvar blev utslagsgivande. »Vad inte nederlaget i skattefrågan förmått, åstadkoms av motgången vid andrakammarvalet i september.» Vid detta tillfälle, då partiledningen under hand förberedde en expeditionsministär, gjorde sig Wigforss till tolk för en liberal lösning av regeringsfrågan.⁶ Märkligare är att han efter 1921 års val, då stämningen i partistyrelsen så avgjort var för en socialdemokratisk ministär, alltjämt hänvisade till de liberala, »partiet i mitten».⁷

Inför den tredje socialdemokratiska ministärbildningen, 1924, hyste Wigforss inga betänkligheter. Han accepterade också utan tvekan anbudet om en taburett. Huvudfrågan var försvarsreformen, och dess läge var sådant att frisinnat stöd kunde påräknas utan organiserat samarbete; Carl Ekman hade redan på förhand ställt detta i utsikt. Om ministärens riktlinjer för övrigt uttalade Wigforss i partistyrelsen att man finge undersöka, om det fanns någon borgerlig framstegspolitik i landet att anknyta till. I annat fall hade man endast att »slåss för majoriteten».⁸ När försvarsfrågan stod inför sin lösning på våren 1925, återkom han till de båda alternativen i en diskussionsinledning, som han i partistyrelsen höll om det politiska läget. Han förordade nu klart en undersökning av utsikterna till en blockbildning med de borgerliga vänsterpartierna. Det befanns emellertid att stämningen var emot en sådan åtgärd, och ministären fortsatte sin verksamhet. Man har anledning att sammanställa Wigforss' här ådagalagda aversion mot ett vegeterande minoritetsregerande med hans syn på ministärens situation våren 1926. Han utvecklar hur den utmärktes av nederlag och återtag i en serie uppräknade väsentliga frågor. Han kunde ha tillagt att även dechargebehandlingen detta år visade, hur undergrävd regeringens ställning var.⁹ Redan i fråga om arbetslöshetsförsäkringen var ministären delad i valet av taktik, och detsamma tycks ha varit fallet när man senare stod inför ett avgörande i Stripakonflikten. Regeringens inre överväganden i sistnämnda fall är långt ifrån utredda, men Wigforss anser sig kunna slå fast att en kompromisslinje diskuterats, vars syfte var att förebygga kris. Han erinrar sig också att Per Albin Hansson på väg till den konselj, där demissionen skulle anmälas, ironiskt hälsade honom med orden: »Gomorrön, herr ministerdödare». Som episoden berättas yll den vara en antydning om att de två stått på skilda linjer i taktikfrågan. Med den kännedom man har om Wigforss' hållning under dessa år finns det ingen anledning att fränkänna honom den ståndpunkt, som memoarförfattaren nu i all försiktighet vill tillskriva honom.

Båda de regeringsalternativ, som Wigforss förfäktat 1924 och 1925, skulle han få anledning att återkomma till. Wohlinaffären 1929 ledde till ett

⁶ Socialdemokratiska partistyrelsens protokoll 13/10 1920.

⁷ Socialdemokratiska partistyrelsens protokoll 9/10—9/10 1921. Jfr E. Wigforss, *Minnen*, II, s. 245.

⁸ Socialdemokratiska partistyrelsens protokoll 17/10 1924.

⁹ Jfr A. Brusewitz, *Statsrådets ansvarighet*. I: Sveriges riksdag, 15 (1938), s. 372, 422.

närmande mellan socialdemokrater och frisinnade. Wigforss ställde sig avgjort positiv till ett samarbete. Högern betecknade han som huvudmotståndaren. »Hos de frisinnade finnes dock ett drag av demokratism, som ej kan suddas ut». ¹⁰ Till hans inställning medverkade uppenbarligen att han inte delade den personliga antipati mot Ekman som var vanlig inom partiet. Förhandlingar togs upp, från socialdemokratisk sida på grundval av ett programkast som utarbetats av Wigforss och Sköld, men de rann ut i sanden. Ekman ville inte binda sig. Han bildade 1930 sin andra ministär utan samråd med socialdemokraterna. För Wigforss blev denna händelse slutet på försöken att åter väcka vänstersamverkan till liv. När socialdemokraterna efter valsegern 1932 ånyo stod inför regeringsuppdraget, varken trodde eller önskade han att förhandlingarna med de frisinnade skulle leda till resultat. Den krispolitik socialdemokraterna hade engagerat sig för var också av den beskaffenhet att man hade att välja mellan att bilda en egen ministär och att helt avstå från regeringsmakten. Wigforss föredrog det förra, så som han utvecklade i partistyrelsen. Man hade skyldighet att presentera sitt program och »slås för majoriteten». Vad han härmed åsyftade var riksdagsupplösning och nyval, en väg som också anvisades av både den blivande statsministern Per Albin Hansson och en rad andra partistyrelseledamöter. Det var en taktik som han med samma formulering hade påyrkat redan åtta år tidigare. Nu såg han en möjlighet att få lägga kompromisserna åt sidan. Bokens sista sidor speglar den entusiasm han kände inför tillkomsten av en socialdemokratisk regering, som äntligen kunde få lägga fram sin egen politik.

Det nu sagda ger vid handen att de utkomna memoardelarna förutsätter en fortsättning. I själva verket utgör de på sätt och vis endast förstudier till skildringen av den sjuttonåriga finansministertiden. Det är glädjande att veta att den är under arbete. Man vill hoppas att denna mera närliggande tid skall kunna tecknas med fastare konturer utan att fördenskull personkaraktärstyper, idéanalyser och motvårdiskussioner behöver bli mindre inträngande. Om förf. lyckas med detta, har han gett oss ett verk som inte bara monumentalt höjer sig över den övriga moderna politiska memoarlitteraturen i vårt land — vilket tyvärr inte säger så mycket — utan även internationellt sett står i mycket hög klass. Professor Tingsten har i en berömmande anmälan väckt tanken att införliva memoaren med kurslitteraturen i ämnet statskunskap. Det är inte bekant, om hans tenterande kolleger kommer att ta rådet ad notam. Kanske det vore skada att göra studiet av ett så förtjusande personligt dokument till ett tvång. Boken kommer ändå att läsas av statsvetarna och vara tillerkänd en hedersplats på deras bokhyllor. Generation efter generation kommer att gå till Ernst Wigforss' Minnen för att förvärva frisk och äkta förstahandskunskap om parlamentarisk historia, politiskt intressespel och ideologiska brytningar under 1900-talets första hälft.

Gunnar Gerdner.

¹⁰ Socialdemokratiska partistyrelsens protokoll ¹²/₅ 1929.

FRITZ CRONER: *Tjänstemannakåren i det moderna samhället*. Gebers sociologiska bibliotek, Uppsala 1951. 506 sid.

Den svenska sociologien synes numera ha fått luft under vingarna. Medan Gustaf Steffens Sociologi (1910—11) i fyrtio år var den enda systematiska läroboken i vårt land, författad av en svensk, kan vi nu uppvisa både teoretiska läroböcker och empiriska specialundersökningar.

Fritz Croner har lämnat flera viktiga bidrag till den senare gruppen av undersökningar, och han har med stor koncentration och uthållighet ägnat sig åt att utforska de svenska tjänstemännen som social grupp. Redan 1939 gav han ut en diger volym om denna, »De svenska privatanställda», och även om hans empiriska material var begränsat, beroende på de anställdas obenägenhet att fylla i frågeformulär, var denna bok i många hänseenden en pionjärprestation.

I sin nya bok har Croner kunnat utvidga sitt forskningsområde. Han har sålunda strängt teoretiska avsnitt om tjänstemannabegreppet och om klassbegreppet, men han har också satt in tjänstemännen i historisk miljö, var till kommer ett stort avsnitt av statistisk karaktär. Boken innehåller slutligen en socialpsykologisk diskussion om tjänstemännens åsikter i några ur sociologisk synpunkt väsentliga frågor.

Förf:s tes är, att tjänstemännens starka tillväxt under de senaste decennierna är, inte bara ett moment i den starka omvandlingen av samhällsförhållandena, utan »det är denna utveckling, som är den egentliga innebörden i vår tids sociala revolution» (s. 427). Utbildandet av en tjänstemannaklass är det viktigaste och mest karakteristiska i en allmän social »rationaliseringsprocess» (s. 428). Man frågar sig här om inte förf. i någon mån »överdimensionerat» sitt ämne. I varje fall tror inte rec., att dylika påståenden har någon större sociologisk mening. Det är ganska populärt, och har varit det länge, att lokalisera »revolutioner» till historiska tidsavsnitt, där någon delprocess i skeendet visar större förändringshastighet än övriga delskeden. Den »industriella revolutionen» var ett sådant specimen — tills historikerna visade hur långt tillbaka rötterna till denna ekonomiska förändring gick. Att tjänstemännen själva skulle känna sig stå på någon social barrikad är en möjlig grundval för förf:s åsikt, men detta kan ju inte i och för sig tillmätas någon större sociologisk vikt. Med lika rätt kunde man välja ut den moderna idrottsrörelsen eller något annat relativt nytt socialt fenomen med tillräcklig numerär till »vår tids sociala revolution». Förf. kan inte sägas motivera varför just tjänstemännen är vår tids revolutionärer, även om en sådan frågeställning skulle tillmätas en rimlig innebörd.

Men låt oss till en början se vad han menar med tjänsteman! Att denna term inte är fullt entydig behöver ju i och för sig inte bekymra oss, då det i regel finns kontinuerliga övergångar mellan olika sociala grupper. Förf. inleder sin bok med en kritisk granskning av de definitioner, som föreligger i litteraturen. Ingen befinnes hålla måttet efter hans inträngande analyser. Slutsatsen blir »att någon definition i logisk mening inte kan åstadkommas» (s. 28). Detta leder emellertid inte — vilket det bort göra — till att förf. förkastar begreppet, utan han finner det entydiga logiska

innehållet ligga i »tjänstemannaarbetet». Såsom sådant anses utförandet av fyra funktioner:

- 1) den arbetsledande funktionen;
- 2) den konstruktiva resp. analyserande funktionen;
- 3) den förvaltande funktionen och
- 4) den merkantila funktionen.

Men då även företagare utför liknande funktioner, måste hans definition lägga huvudvikten vid »arbetstagare».

Tyvärre ges dessa bestämmingar utan någon utförlig motivering. Det säges att det ej skall vara en *logisk* definition utan en *sociologisk* (s. 31) — som om sociologiska definitioner inte behövde vara logiska! I själva verket faller förf. tillbaka på att detta »nu en gång är den allmänna uppfattningen». Det är givetvis riktigt, att de fyra tjänstemannafunktionerna i regel uppfattas i enlighet med Croners »funktionsteori», men är det logiskt försvarligt att i vetenskapen engagera en term, bara därför att de som använder den uppfattar den som entydig?

I den följande ekonomiskt-historiska utredningen, som f. ö. är mycket roande, spelar frågan om entydigheten hos begreppet tjänsteman en mindre roll. Man får en utmärkt skildring av hur företagarverksamheten i och med det ekonomiska livets växt spaltades upp mer och mer, hur släktingarna först fick sitta vid pulpeterna, men hur den växande personalen småningom fick en mycket vidsträcktare social rekrytering. Förf:s utredning av de nu levande tjänstemännens sociala härkomst är intresseväckande, även om den inte ger några överraskande resultat: tjänstemännen rekryteras i stigande grad från arbetarhem, men självrekryteringen är också stor. De högsta tjänstemännen kommer likväl främst från gruppen självständiga yrkesutövare. Croners förmodan, att detta beror på den högre utbildning, som dessa tjänstemän kräver, torde säkert vara riktig.

Dessa resultat är som sagt ej överraskande. När man läst förf:s avsnitt om »tjänstemannakoefficienten», dvs. antalet arbetare pr tjänsteman, och funnit att denna koefficient har en nedåtgående tendens, är det bara i sin ordning, att de yngre tjänstemännen i allt högre utsträckning rekryteras från arbetarhem.

Det stora mittpartiet av boken, den statistiska analysen av tjänstemannagrupperna, bygger i det stora hela på 1945 års folkräkning, och det är omsorgsfullt genomarbetat, i det att inte många frågor lämnas utanför betraktelsen.

Del III, »Tjänstemannakåren som social klass», innehåller mera kontroversiellt stoff. När förf. skall bestämma begreppet klass — och detta är synnerligen viktigt för honom, då ett av hans huvudresultat är att tjänstemännen är en »ny» klass — kritiserar han först med goda argument de tidigare klassteorierna. Att Marx' klassbegrepp, dvs. de fyra versionerna därav som finns, får en ingående analys och kritik, är välkommet, då detta nebulösa begrepp (eller något av begreppen) färgat och färgar t. o. m. många moderna sociologers klassdefinitioner. Men Croner kritiserar även de objektivistiska och de subjektivistiska teorierna, dvs. dem som använder sakligt ekonomiska kriterier resp. värderingar och »inställningar». Förf:s

egen definition får emellertid anses som ett försök att syntetisera dessa tre förkastade teorier. Han använder som klassbestämmande faktor:

- 1) likartade ekonomiska förhållanden;
- 2) likartad social status;
- 3) likartade sociala värderingar.

Betecknar nu detta något socialt entydigt? Croner svarar ej direkt på om man med denna definition kan placera alla människor i bestämda klasser, alltså ej heller på frågan om hur *många* socialklasser det finns. Men detta är i och för sig ingen brist hos en definition, ty därifrån kan givetvis ej härledas hur mycket som faller under begreppet. För förf:s huvudproblem är det emellertid olyckligt, att graden av »likartadhet» ej närmare bestämmes, något som gör att man känner sig osäker på vilka som skall anses tillhöra en och samma klass. Man får av hans definition inga kriterier för att avgöra om exempelvis generaldirektörer, professorer, handelsresande, butiksföreståndare och tidskrivare verkligen är så likartade, att de tillhör samma klass. Förf. menar att de tillhör tjänstemannaklassen, men man har ingen möjlighet att i hans text finna belägg för att t. ex. deras status och värderingar är så likartade att de ingår i en särskild klass.

När förf. säger, att det är betydelsefullt för en social klass att ha ett *namn* och att detta namn »accepterats av klassmedlemmarna, och den allmänna opinionen» (s. 280), frågar man sig varför tjänstemännen haft så många namn (funktionärer, anställda, förvaltningspersonal etc.), och varför tjänstemännen fått heta *kår*, något som enligt Croner är den vedertagna benämningen. Man är efter detta än mindre säker på att tjänstemännen är *en* klass! Eller kallar de sig *kår* för att skilja sig från klassen par préférence, arbetarna? En utredning av denna subtila fråga hade varit av intresse.

Härtill kommer att tjänstemännens klassmedvetande ej förefaller vara alltför starkt utvecklat. Förf. redovisar åtskilliga enkätsvar (s. 419), där just ett sådant medvetande efterlyses.

Men vare sig tjänstemännen är en klass eller ej, är de numera en så talrik grupp yrkesutövare (700 000—800 000), att deras utforskande ur olika synpunkter är av stort sociologiskt intresse. Och Croners bok skänker många upplysningar om denna grupp, samtidigt som den lämnar ett rikt material för framtidens sociologer. Våra randanmärkningar vill alltså på intet sätt förringa värdet av en både lärorik och underhållande bok. Dess kritiska punkter är gemensamma för hela den sociologiska litteraturen. Croner har haft modet att försöka nya lösningar på vetenskapliga frågor, vilkas fulla besvarande är en lång och mödosam uppgift. Det senare gäller särskilt de vanskliga spörsmålen om status och värderingar, frågor vilkas empiriska utforskande bara just har påbörjats.

Karl-Gustav Landgren.

BJÖRN AHLANDER: *Om rätt och rättstillämpning. Studier i juridikens idéhistoria och rättstillämpningens teori*. Almqvist & Wiksell. Stockholm 1952. Ak. avh. 162 s.

Man kan något schematiskt säga att det är två uppgifter som författaren till ovanstående avhandling ställt för sig — två uppgifter som delvis är intimt förknippade med varandra. Den första är att belysa korrelationen mellan rättsuppfattningen och ställningstagandet i olika tillämpningsfrågor hos ett urval av rättsfilosofiens klassiker. Den andra uppgiften kan sägas ha bestått i att söka påvisa hur olika teorier, främst på rättstillämpningens område, förbisett, i vissa fall rent av sökt dölja, den betydelse som personliga, moraliska och politiska värderingar har för många tillämpningsfrågor.

Avhandlingen består egentligen av två delar — en historisk och en systematisk. I den förstnämnda behandlar författaren de viktigaste rättsfilosofiska riktningarna alltifrån Thomas av Aquino fram till den amerikanska sociologiska juridiken och uppsalafilosofien och analyserar deras uppfattningar med hänsyn till ovanstående två problemställningar. Den andra avdelningen rymmer en elementär framställning av semantikens grunder och en tillämpning av semantikens resultat på olika rättstillämpningsteorier.

Det är givetvis stora svårigheter förenade med att ge en historisk översikt som omspannar en så pass stor tidrymd som Ahlanders avhandling. Att dessa svårigheter övervunnits visar författarens stora beläsenhet i rättsfilosofiens historia. Det är speciellt anmärkningsvärt att författaren lyckats så väl trots det begränsade utrymme han använt. Avhandlingen ger läsaren en klar uppfattning av rättsfilosofiens utveckling, och de många invecklade och egendomliga problem som man ofta möter vid studier i rättsfilosofiens historia har analyserats på ett instruktivt sätt. Avhandlingens senare avsnitt är en klargörande introduktion till semantikens teori och tillämpning, ehuru till en del väl problemfri.

Om i det följande de punkter i avhandlingen som kan diskuteras dominerar, får detta inte undanskymma uppskattningen av arbetet i dess helhet. Några inadvertenser i framställningen bör dock påpekas och på några punkter, främst i den historiska delen, bör några frågetecken sättas som kanske inte kan avlägsnas utan djupare källstudier. De synpunkter som här framlägges bör således närmast betraktas som en diskussion med utgångspunkt från några ställen i avhandlingen.

I sin behandling av 1600-talets rättsfilosofiska riktningar redogör Ahlander ganska utförligt för några delar av Hobbes' rättsfilosofi. Författarens framställning av den för hans undersökning viktigaste punkten, nämligen Hobbes' utläggning av lagtolkningsfrågan, är så vitt här kan bedömas korrekt och mycket upplysande. Däremot ger författaren en som det synes motsägande framställning av en sedvaneregels ställning i Hobbes' system. Ahlander säger: »En sedvanerregel får i Hobbes' system ingen bindande kraft därför att den varit iakttagen under lång tid. Endast om den godkännes av suveränen blir den en rättsregel» (s. 29). Några sidor senare säger dock författaren: »Att en regel är förnuftig innebär inte utan vidare att den är en rättsregel i ett visst samhälle. För att så skall vara fallet

måste den ha utfärdats som lagregel eller ingå i sedvanerätten i detta samhälle ... Den blir en rättsregel genom att den utfärdas eller tillämpas av myndigheterna» (s. 31). En sedvaneregeln blir således, enligt detta senare citat, en rättsregel genom att den tillämpas av myndigheterna, medan författaren förut sagt att en sedvaneregeln inte får någon bindande kraft, därför att den varit iakttagen under lång tid. Det förhåller sig förmodligen så, att den tanke, som uttryckts i det sist anförda citatet från Ahlander, är ett korrektare uttryck för Hobbes' uppfattning.

Den intressanta frågan om förhållandet mellan naturrätten och den positiva rätten tar även Ahlander upp och anför följande citat från Leviathan: »Naturrätten är därför en del av den positiva rätten i alla samhällen på jorden; och omvänt är den positiva rätten en del av naturens föreskrifter ... Positiv och naturlig rätt är inte rättssystem av skilda slag utan olika delar av samma rättssystem, av vilka en del är skriven och kallas positiv och en annan oskriven och kallas naturlig» (s. 29 f.). Citatet är kanske något olyckligt valt, då det knappast kan utsäga annat än att den naturliga och positiva rätten är ekvivalenta. Detta har förmodligen inte varit Hobbes' mening, utan han torde ha avsett att den naturliga rätten är ett vidare begrepp, vilket även framkommer i författarens egen framställning när det sägs, att naturrättsliga regler som inte godtagits av suveränen — d. v. s. inte ingår i den positiva rätten — i Hobbes' system närmast är att betrakta som etiska maximer (s. 30). Det måste således finnas naturrättsliga principer, som inte ingår i den positiva rätten, och exempel på sådana är just de moraliska maximerna. Att detta inte är en perifer tankegång hos Hobbes framgår av att han på andra ställen närmast sätter likhetstecken mellan moralagarna och naturrätten. Följande citat är ägnat att belysa detta: »Another division of Lawes, is into *Naturall* and *Positive*. *Naturall* are those which have been Lawes from all Eternity; and are called not onely *Naturall*, but also *Morall* Lawes; consisting in the Morall Vertues, as Justice, Equity, and all habits of the mind that conduce to Peace, and Charity».¹

Ahlander utgår emellertid även i sin fortsatta analys från det tidigare anförda stället i Leviathan och säger att denna tanke, d. v. s. att de naturliga och positiva rättssystemen är ekvivalenta, är svår att förena med Hobbes' teori att all rätt blott är uttryck för suveränens vilja (s. 30). Svårigheten kanske finns där, om man betraktar de båda rättssystemen som ekvivalenta, men om man tolkar Hobbes så att detta inte är fallet försvinner så vitt jag kan se motsägelsen. Om den positiva rätten ingår som en del i den naturliga rätten, kan den förstnämnda mycket väl vara uttryck för suveränens vilja. Den del av rätten som är positiv utmärkes av att den har bindande kraft i ett samhälle, och detta får den genom att den utfärdas av suveränen och sålunda blir uttryck för hans vilja. Det är alltså möjligt att undvika den av Ahlander påstådda motsägelsen i Hobbes' text.

I 1800-talets rättsfilosofi intar Savigny en central plats och hans teorier har, som Ahlander påvisar, haft en mycket stor betydelse. De flesta av de efterföljande rättsfilosofiska skolorna har i det ena eller andra avseendet

¹ *Leviathan or The matter, form and power of a common-wealth, ecclesiastical and civil*. Lond. 1651, s. 147 f.

åberopat sig på Savigny, och en orsak härtill är säkerligen den oklara utformning som många av hans teorier fått.

Beträffande det famösa begreppet »folkmedvetande» gör Ahlander påståendet att »Savigny gör i sin lära strängt taget inte något verkligt bruk av begreppet 'folkmedvetande'» (s. 60). Författaren betecknar detta begrepp som en ur propagandasynpunkt värdefull fras, som Savigny använder när han så finner lämpligt. Det är mycket troligt att detta begrepp inte har någon viktigare funktion att fylla i Savignys system i dess helhet, men Ahlanders framställning av valda delar av Savignys teorier har nog med hänsyn till detta påstående fått en olycklig form.

I sista stycket på samma sida säger författaren nämligen att »Savigny räknar med tre rättskällor, lag, rättspraxis och rättsvetenskap», och att Savigny uppfattar dessa som rättskällor »*därför att de är organ för folkmedvetandet*». Uppenbarligen har således detta begrepp en funktion i Savignys system. Att han även gör bruk av det på annat sätt framgår lite senare i Ahlanders framställning. Denne redogör för hur enligt Savigny domaren förvärvar kunskap för att veta hur han skall komplettera en gammal rättsregel eller göra en ny. »Savigny har två oförenliga tankar om hur domarna förvärvar denna kunskap. På ett ställe säger han att de kan nå fram till den genom att analysera folkmedvetandets innehåll och ge begreppslik form åt dettas åskådliga föreställningar. I andra sammanhang företräder han en mera rationalistisk uppfattning» (s. 64). Domaren kan alltså argumentera utgående från begreppet folkmedvetande, vilket är ytterligare ett belägg för att detta begrepp verkligen fyller en funktion i Savignys system.

En egendomlighet har vidare insmugit sig på ett annat ställe. Författaren säger i anslutning till det förut anförda stycket (s. 60) att begreppet folkmedvetandet är utan sakligt innehåll. Om man med detta i minnet läser det senast anförda citatet, är det svårt att förstå hur de två teorier som Savigny har om hur en domare i vissa fall förvärvar kunskap kan vara oförenliga. Den ena teorien vilar ju på begreppet folkmedvetande, och om detta är utan sakligt innehåll, är det svårt att se hur detta över huvud taget kan vara oförenligt med något.

Från Savigny går författaren vidare till en redogörelse för positivismen och begreppsjuridiken, och man fäster sig här främst vid hans klagande framställning av den senare riktningen. Enligt begreppsjuridiken gick alltid frågan, om ett konkret fall skulle hänföras under en bestämd rättsregel, att entydigt besvaras — detta även om juristen lämnades helt utan stöd av lag eller rättspraxis. Man tänkte sig att man genom att skaffa sig en djupgående kunskap om de juridiska begreppens väsen alltid kunde ta reda på under vilket begrepp vissa givna fakta skulle hänföras. Denna juridiska metod är, som Ahlander påpekar, en kvarleva från Grotius och den rationalistiska naturrätten. Ahlander uppvisar, hur de juridiska begreppen liksom alla andra begrepp är vaga och att »begreppsjuridiken innebär en falsk intellektualisering av den juridiska verksamheten» (s. 71). Argument av den begreppsjuridiska typen — säger Ahlander i en slagkraftig formulering — »utgör spegelfäkteri bakom vilket juristen döljer, att han fattat

ett beslut, som i realiteten bestämts av hans etiska och politiska värderingar» (s. 71 f.).

Efter att ha ägnat korta avsnitt åt Kelsens rena rättslära och några moderna naturrättsligt färgade åskådningar övergår Ahlander till en analys av Pounds sociologiska juridik. Han utgår från distinktionen mellan egentliga och oegentliga böra-satser — de senare är sådana som alltid kan översättas till teoretiska satser, t. ex. satsen »du bör göra A för att förverkliga B» är en oegentlig böra-sats om den är ekvivalent med satsen »endast om A föreligger, så föreligger också B» (olyckligtvis har ordet »endast» i den sista satsen bortfallit i förf:s framställning (s. 95). Ahlander visar sedan hur Pounds uppfattning av juristens uppgift som »social engineering» är vilseledande. Med detta begrepp avser Pound dels en undersökning av de olika intressen som samhället måste ge rättsligt skydd, dels att ange medlen för att tillgodose dessa intressen och att väga dem emot varandra (s. 94). Författaren påvisar emellertid att man inte kan komma till något sådant resultat utan att stödja sig på värderingar, d. v. s. egentliga böra-satser. »Teleologiska diskussioner, tankeutbyte om mål och medel i politiska, juridiska och samhällliga frågor överhuvud har praktiskt taget alltid sin djupaste grund i en oenighet ifråga om värderingar, som ofta avspeglas i teoretiska motsättningar» (s. 96).

I den systematiska avdelningen redogör Ahlander bland annat för de principiella problem som uppstår, när domaren i sin ämbetsutövning möter fakta vilkas rättsliga bedömning är oviss. Lagtextens ord och uttryck måste då preciseras eller göras entydiga för att domaren skall kunna avgöra om det givna fallet kan subsumeras under en bestämd regel. De s. k. lagtolkningsprinciperna är metoder med vars hjälp man i tveksamma fall sökt fastställa innebörden i lagstadganden. Man brukar räkna med två sådana tolkningsprinciper: den subjektiva och den objektiva lagtolkningsprincipen. Författaren säger att »enligt den subjektiva lagtolkningsprincipen skall juristen alltid sträva efter att klarlägga *lagreglernas avsedda mening* och lägga denna till grund för sitt handlande» (s. 128). Domaren skall i de tveksamma fallen »rätta sig efter vad lagstiftaren velat uttrycka». Beträffande den objektiva lagtolkningsprincipen innebär denna att »lagens mening enligt rådande allmänt eller juridiskt språkbruk skall vara vägledande för domstolarna» (s. 129).

Ahlander påpekar att den reella motsättningen mellan dessa tolkningsprinciper ofta är ganska minimal men att de dock kan komma i konflikt med varandra. Rättsfilosofien kan då inte fälla något avgörande mellan dem. Men förhållandet ligger annorlunda till vid själva rättstillämpningen. Författaren säger härom: »När tolkningen emellertid — såsom är fallet inom rättstillämpningen — syftar till att fastställa *en generell regel, ägnad att tjäna såsom översats i en juridisk slutledning*, är emellertid läget ett annat. Om en slutledning skall kunna innebära en motivering för ett ställningstagande, som sker *just nu*, måste tolkningen syfta till att klarlägga denna regels mening *just nu*. Tolkningen måste m. a. o. mynna ut i påståendet, att en viss regel just nu har en sådan mening, att det konkreta fallet kan hänföras under regeln. En tolkning som har denna funktion måste därför syfta till att klarlägga den mening, som enligt nu rådande allmänt

eller juridiskt språkbruk tillkommer rättsregler eller rättsliga ord och uttryck» (s. 129 f.).

Författarens tanke innebär, som framgår av den andra meningen i det citerade stycket, att översatsen i slutledningen måste ange innebörden i lagstadgandet vid den tidpunkt då domen fälles. I den fjärde meningen sluter författaren, att enbart en tolkning som klarlägger lagstadgandet enligt nu rådande allmänt eller juridiskt språkbruk kan uppfylla det på översatsen ställda kravet. Genom att författaren använder uttryckssättet »nu rådande allmänt eller juridiskt språkbruk», som han även använt för att definiera den objektiva lagtolkningsmetoden, får man den uppfattningen att hans resonemang är ett argument mot den subjektiva lagtolkningsmetoden. Denna senare skulle inte kunna angiva meningen »just nu». Så är väl emellertid inte fallet, ty innebörden av den subjektiva lagtolkningsprincipen måste väl vara, att sedan det är klarlagt vad lagstiftaren velat uttrycka med lagen, lagen har denna mening vid alla tidpunkter (till dess lagen försättes ur kraft) och således även »just nu».

Som förut sagts är en grundtanke i avhandlingen att söka visa upp hur domarens egna etiska och politiska värderingar ofta ligger bakom ställningstaganden, som är tänkta som rent teoretiska. Det framkommer också på flera ställen både i den historiska och den systematiska delen, hur vissa begrepp och uttryckssätt många gånger tjänat syftet att dölja värderingar. Sådana begrepp är t. ex. »lagens mening», »rättens innehåll», »sakens natur» och liknande. När man möter dessa begrepp i en framställning har man alltså all anledning att vara på sin vakt. Det måste framhållas som en stor förtjänst hos avhandlingen att Ahlander så klart belyst det camouflage som begrepp av detta slag utgör och hur de har missbrukats. En faktor, som ytterligare förhöjer nöjet av att läsa det här anmälda arbetet, är författarens stora språkliga skicklighet. Med sina ofta mycket träffande uttryck och sitt klara formuleringssätt har han i hög grad förmågan att framställa även invecklade tankar på ett enkelt och njutbart sätt utan att därför göra avkall på stringensen.

Lars Boman.

Suomen Lainopillinen Kirjallisuus (Finlands juridiska litteratur) 1809—1948. Helsingfors 1951. 1047 s.

Denna mäktiga bibliografi upptager all inom Finland tryckt och utkommen juridisk litteratur under angivna tidrymd samt dessutom utomlands tryckta juridiska framställningar rörande Finland ävensom av finländare utomlands publicerade hithörande arbeten. Titlarna äro angivna å resp. originalspråk (även ryska), men innehållsförteckning och avdelningsrubriker, jämte förord och anvisningar, å finska, svenska och franska. Bibliografien är sålunda fullt internationellt användbar.

Det stora verket är utgivet av Soumalainen Lakimiesyhdistys (Finlands juristförening) enligt beslut vid dess 40-årsfest 1938, men utgåvan fördröjdes av de mellankommande krigen. Ekonomiskt stöd har lämnats, förutom av

lotterimedel, av åtskilliga företag i Finland samt av svenska Institutet för rättsvetenskaplig forskning (grundat av Knut och Alice Wallenbergs Stiftelse) och av Svensk juristtidning. Redaktionskommittén har utgjorts av initiativtagaren professor V. Merikoski och professorerna Kaarlo Kaira och Arvo Sipilä. Redaktionsarbetet har huvudsakligen åvilat jur. lic. V. Reinikainen. Föreningen avser att utgiva supplement vart femte eller tionde år.

Bibliografien är uppställd systematiskt och beträffande rättsvetenskapens olika områden (rättsfilosofi, rättshistoria, civilrätt o. s. v.) i den ordning ämnena ingå i den juridiska undervisningen (vilken något skiljer sig från ordningsföljden hos oss). Ett fullständigt författarregister och ett utförligt sakregister möjliggör för läsaren att lätt finna sig tillrätta. Såvitt en lekman kan bedöma har all tänkbar omsorg förenats med modärna bibliografiska principer.

Finlands jurister äro att lyckönska till fullbordandet av denna i sanning imponerande bibliografi, vartill motsvarighet saknas hos oss. Att döma av ett meddelande i Svensk juristtidning (1952, s. 320) ha vi emellertid att emotse även en svensk juridisk bibliografi, vartill ekonomiskt stöd lämnas av Institutet för rättsvetenskaplig forskning. Den förhoppningen kan uttalas, att detta arbete må bli en värdig pendant till vad som så förtjänstfullt åstadkommit i vårt gamla broderland.

Erik Fahlbeck.

TIDSKRIFTSÖVERSIKT

Ekonomisk revy. Utg. av Svenska bankföreningen. **Årg. 9: 1952. Nr 3.** *Montgomery, A.*, Internationell och inhemsk inflation, s. 193—200. — *Browaldh, T.*, Public relations-problemet inom affärsbankerna, s. 201—209.

Finsk tidskrift. Kultur, ekonomi och politik. **T. 152: 1952. H. 4.** *Knoellinger, C. E.*, Nya paroller för vår ekonomiska politik, s. 149—154.

Förvaltningsrättslig tidskrift. **Årg. 14: 1951. H. 4.** *Persson, F.*, En flyktingarnas magna charta, s. 212—220. — **H. 6.** *Petrén, G.*, Förvaltningsrättsskipning i Förbundsrepubliken Tyskland, s. 327—337.

Landskommunernas tidskrift. Organ för Svenska landskommunernas förbund. **Årg. 33: 1952. Nr 5. maj.** *Larsson, S.*, Polisväsendets organisation, s. 209—210. — *Eklom, S.*, Förslaget till ny kommunallagstiftning, s. 211—225. — *Bredal-Bauer, J.*, Ändringar i rikets indelningar vid årsskiftet 1951—1952, s. 237—241. — **Nr 6—7. juni—juli.** *Uhlin, K. E.*, Den nya kommunindelningens verkan å donationer, s. 265—275.

Liberal debatt. Utg. av Sveriges liberala Studentförbund. **1952: Nr 2.** *Balgård, M.*, Socialliberal självrannsakan, s. 41—46. — *Öhlin, E.*, Folkomröstning och parlamentarism, s. 47—49. — *Eriksson, F.*, Valsättet inför avgörandet, s. 60—64. — *Berg, E.*, Charles A. Beard, s. 69—73. — **Nr 3.** *Gellerman, O.*, Oppositionens problem, s. 81—84. — *Dahlén, O.*, Socialliberal självrannsakan, s. 85—87. — *Freeman, L.*, Folkpartiets tillkomst, s. 89—92.

Politisk tidskrift. Utg. av Svenska landsbygdens ungdomsförbund. 1952. Nr 4. Vem ska' vi välja? s. 97—99. — *Lindegren, K.*, Storpolitik våren 1952, s. 102—105. — Nr 5. *Hedlund, G.*, Koalitionen och oppositionen, s. 133—137. — *Wahlund, S.*, Valmatematik, s. 137—142. — *Lindegren, K.*, Folkomröstning, s. 146—149.

Seandia. Tidskrift för historisk forskning. Band 21. Årg. 1951—1952. H. 1. *Skyum-Nielsen, N.*, De aeldste privilegier for klostret i Væ. Et nyfund, s. 1—27. — *Nørregaard, G.*, Freden i Kiel 1814, s. 28—43. — *Christensen, A. E.*, Erik af Pommerns danske kongemagt, s. 44—60.

Svensk tidskrift. Årg. 39: 1952. H. 4. *Sundberg, H. G. F.*, Anmärkningsprocess och rättssäkerhet, s. 202—206. — *Petzäll, E.*, Lutherdom och politik, s. 223—226. — Dagens frågor: Statens säkerhet contra enskild frihet. — Den skrupelfria valmetoden. — Folkomröstning, s. 235—244. — H. 5. *Hafström, G.*, President Ryti och Ribbentrop-pakten, s. 252—275. — *Heckscher, G.*, Byråkratiseringstendenser inom nutida svenskt samhällsliv, s. 276—282.

Svenska stadsförbundets tidskrift. Organ för Sveriges städer, köpingar och municipal-samhällen. 1952. H. 4. *Sanne, S. D.*, Förslaget till ny kommunallag, s. 179—192.

Sveriges landstings tidskrift. Utg. av Svenska landstingsförbundets byrå. Årg. 39: 1952. H. 3. *Curtman, C. W.*, Landstingen och de partiellt arbetsföra, s. 65—70. — Förslag till kommunallag m.m., s. 76—81.

Tiden. Socialistisk kritik och politik. Utg. av Sveriges socialdemokratiska arbetarparti. Årg. 44: 1952. Nr 4. *Sterner, R.*, De underutvecklade länderna, s. 193—198. — *Michanek, E.*, Den ovårdade ungdomen, s. 199—205. — *Renning, A.*, Konstruktivt missnöje efterlyses, s. 206—212. — *Cederwall, G.*, Mönsterlandet Belgien, s. 213—219. — Nr 5. *Björk, K.*, Monarkier och republiker, s. 257—261. — *Severin, F.*, Direkta och indirekta skatter, s. 262—268. — *Nästlund, E. B.*, Proletariseras akademikerna? s. 269—272. — *Landström, S. S.*, Samhällsläran på gymnasiet, s. 273—278. — *Groll, L.*, Kommunismen inför domstol i USA, s. 293—297.

Gads danske magasin. Årg. 46: 1952. Nr 4. *Hansen, P.*, Tvedragtens gyldne æble, s. 243—250.

Historisk tidsskrift. Oslo. Bd. 36: 1952. H. 1. *Semmingsen, I.*, Ludvig Daae og de politiske gruppdannelser i 1870-årene, s. 1—28. — *Mathisen, T.*, Nøytralitetstanken i norsk politik fra 1890-årene og til Norge gikk med i Folkeforbundet, s. 29—59.

Internasjonal politikk. 1952. Nr 3. *Elster, T.*, India leter etter en vei, s. 53—61. — *Frydentund, K.*, Felles-tyske valg? s. 62—64. — *Bull, E.*, Hvordan stemmer franskmennene? s. 64—69. — Nr 4. *Sverdrup, J.*, Britisk politikk og krisen i arbeiderpartiet, s. 81—84. — Nr 5. *Moe, F.*, FN i dagens situasjon, s. 100—104. — *Schou, A.*, Internasjonale idéer hos franske opplysningsfilosofer, s. 112—119. — Nr 6. *Greve, T.*, Partier og politikk i Øst-Tyskland, s. 135—138. — *Rasmusson, K.*, Nominasjon og presidentvalg i USA, s. 139—140.

Nordisk administrativ tidsskrift. Årg. 32: 1951. H. 4. *Os, A.*, Forvaltningsdomstoler, s. 207—217. — Diskussionsindlæg vedrørende politisk kontrol med tjenestemændene, s. 225—228. — *Lorentzen, S.*, Om statstjenestemenn og personalpolitikk i England, s. 229—237. — *Hambro, E.*, Noen bemerkninger om mellomfolkelige funksjonærer, s. 238—241.

Nordisk tidsskrift for international ret og Jus Gentium. Vol. 22: 1952. Fasc. 1. *Spiropoulos, J.*, Udkast til lovbog om forseelser mod freden og menneskeheden sikkerhed, s. 9—33. — *Ross, A.*, Magtpolitikken kendsgerninger og de Forenede Nationers ideologi, s. 34—48. — *Acta Scandinavica Juris Gentium: Schwarzenberger, G.*, Scope and limits of international legislation, s. 6—14.

Samtiden. Tidsskrift for politik, litteratur og samfundsspørsmål. **Årg. 61: 1952. H. 5.** *Torsvik, T.*, Bonn og Europa-hæren, s. 281—290. — *Aretander, I.*, Statsminister Ole Richters død og aksjonene for å hindre den, s. 316—331.

Tidsskrift for Rettsvitenskap. Årg. 65: 1952. H. 1. *Kruse, F. V.*, Til Ørstedes Minde, s. 1—27. — *Ojstad, H.*, Om deskriptive definisjoner av begrepet rettsregel, s. 38—83. — *Os, A.*, Noen ord om FN's folkerettskommisjon, s. 84—102.

Økonomi og Politik. Udg. af Institutet for Historie og Samfundøkonomi. **Årg. 25: 1951. Nr 4.** *Åkerman, S. J.*, Aktuell svensk penning- och finanspolitik, s. 237—249.

International social science bulletin. Publ. quarterly by UNESCO. **Vol. 4. No 1. Spring 1952.** *Federalism: Problems and methods. Rivero, J.*, Introduction to a study of the development of federal societies, s. 5—44. — *Aron, R.*, A suggested scheme for a study of federalism, s. 45—54. — *Landecker, W. S.*, The dynamics of political integration in federal systems, s. 55—70. — *Scott, F. R.*, A survey of canadian federalism, s. 71—88. — *Easton, D.*, Problems of method in american political science, s. 107—123. — *Kogekar, S. V.*, The present status of political science studies in India, s. 124—129.

Journal of the history of ideas. Vol. 13: 1952. No 2. *Ehrenpreis, I.*, Swift on liberty, s. 131—146. — *Blau, J. L.*, Tayler Lewis: True conservative, s. 218—238. — *Goldman, E. F.*, Origins of Beard's Economic origins of the constitution, s. 239—249.

The american journal of international law. Vol. 46: 1952. No 2. *Sørensen, M.*, Federal states and the international protection of human rights, s. 195—218. — *Lawson, R. C.*, The problem of the compulsory jurisdiction of the world court, s. 219—238. — *Yuen-li Liang*, The question of domestic jurisdiction in the anglo-iranian oil dispute before the Security Council, s. 272—282.

The american political science review. Vol. 46: 1952. No 1. *Mason, A. T.*, American individualism: Fact and fiction, s. 1—18. — *Ehrmann, H. W.*, The french peasant and communism, s. 19—43. — *Frenkel-Brunswick, E.*, Interaction of psychological and sociological factors in political behavior, s. 44—65. — *Waldo, D.*, Development of theory of democratic administration, s. 81—103. — *Shields, C. V.*, The american tradition of empirical collectivism, s. 104—120. — *Irish, M. D.*, Recent political thought in the South, s. 121—141. — *Fellman, D.*, Constitutional law in 1950—1951, s. 158—199.

The annals of the american academy of political and social science. Vol. 280: 1952. March. *Kefauver, E.*, Past and present standards of public ethics in America: Are we improving? s. 1—8. — *Salter, J. T.*, The voters natural bent, s. 9—17. — *Schattschneider, E. E.*, Political parties and the public interest, s. 18—26. — *Schuman, F. L.*, International ideas and the national interest, s. 27—36. — *Goldman, E. F.*, The presidency as moral leadership, s. 37—45.

The english historleal review. Vol. 67: 1952. No 263. *Lady de Villiers*, Parliamentary boroughs restored by the House of Commons, 1621—1641, s. 175—202.

The journal of modern history. Vol. 24: 1952. No 1. *Allen, M. B.*, P. J. Proudhon in the revolution of 1848, s. 1—14. — *Maehl, W.*, The triumph of nationalism in the german socialist party on the eve of the first world war, s. 15—41. — *Stavrianos, L. S.*, The

greek national liberation front (EAM): A study in resistance organization and administration, s. 42—55. — No 2. *Galbraith, J. S.*, The pamphlet campaign on the Boer war, s. 111—126. — *Kollman, E. C.*, Walther Rathenau and german foreign policy: Thoughts and actions, s. 127—142.

The review of politics. Vol. 14: 1952. No 2. *Caponigri, A. R.*, Don Luigi Sturzo, s. 147—165. — *Evans, J. W.*, Jacques Maritain's personalism, s. 166—177. — *Barghoorn, F.*, Stalinism and the russian cultural heritage, s. 178—203. — *Pap, M.*, Soviet difficulties in the Ukraine, s. 204—232. — *Ingrim, R.*, The conversion to the balance of power, s. 233—243. — *De Santis, V. P.*, Republican efforts to «crack» the democratic South, s. 244—264.

The round table, a quarterly review of politics of the british commonwealth. No 167. Wrecking a constitution, s. 195—199. — Britain and european federation, s. 211—218. — Lame duck politics. The american presidential candidates, s. 228—233.

World politics. Vol. 4: 1952. No 3. *Speier, H.*, International political communication: Elite vs Mass, s. 305—317. — *Micaud, C. A.*, Organization and leadership of the french communist party, s. 318—355. — *Pogue, F. C.*, Why Eisenhower's forces stopped at the Elbe, s. 356—368. — *Deutscher, I.*, The french revolution and the russian revolution: Some suggestive analogies, s. 369—381. — *Furniss, E. Jr.*, The contribution of Nicholas John Spykman to the study of international relations, s. 382—401.

The Yale review. Publ. quarterly by Yale university press. Vol. 41: 1952. No 3. *Carleton, W. G.*, Germany seven years after defeat, s. 321—335. — *Childs, M.*, The republican opportunity, s. 336—347.

Revue du droit public et de la science politique en France et a l'étranger. 58^{me} Année: 1952. No 1. *Puget, H.*, L'apport de Montesquieu a la Science politique et au droit public, s. 5—17. — *Wolf, E.*, La validité des actes d'un gouvernement de fait, s. 39—104. — *Boulouis, J.*, Les rapports de l'Assemblée consultative et du Comité des ministres du Conseil de l'Europe, s. 105—134. — *Visscher, P. de*, La jurisprudence du Conseil d'État en 1951, s. 135—144. — *Loewenstein, K.*, L'Allemagne soviétique, s. 145—163. — *Liet-Veaux, G.*, Délégation, vacance et interim a la Présidence du Conseil des Ministres, s. 164—175. — *Lemasurier, J.*, Difficultés relatives à l'interprétation des articles 91 et 92 de la Constitution, s. 176—186.

Revue politique et parlementaire. Année 54: 1952. No 618. *D'Herouville, H.*, Population et matières premières, s. 113—126.

Archiv des öffentlichen Rechts. Band 77. H. 4. *Loewenstein, K.*, Verfassungsrecht und Verfassungsrealität. Beiträge zur Ontologie der Verfassungen, s. 387—434. — *Scheuerle, W. A.*, Sowjetrussische Theorie der Rechtsquellen, s. 435—451.

Deutsche Rundschau. Jahrg. 78: 1952. H. 5. *Hocke, G. R.*, Italien am Kreuzweg, s. 433—446. — *Guilon, J.*, Wege und Irrwege des französischen Sozialismus, s. 452—457.

Historische Zeitschrift. Bd. 173: H. 2. *Stroheker, K. F.*, Platon und Dionysios I von Syrakus, s. 225—296. — *Wittram, R.*, Peters des Grossen Verhältnis zur Religion und den Kirchen, s. 261—296.

Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaften. Bd. 108: 1952. H. 2. *Bernácer, G.*, Keynes, kritisch gesehen, s. 193—206.

Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht. Bd. 4: 1951. H. 2. *Kunz, J. L.*, Hans Kelsen, zum 70. Geburtstag, s. 113—120. — *Moser, S.*, Platons Begriff des Gesetzes, s. 134—158.

H. M.

TILL REDAKTIONEN INSÄND LITTERATUR:

- AHLÄNDER, BJÖRN, Om rätt och rättstillämpning. Akad. avhandl. Uppsala 1952. Almqvist & Wiksell.
- Bulletin de la Commission royale d'histoire. CXVI. Brüssel 1951.
- Diario oficial de la Republica Oriental de Uruguay. 7de Marzo de 1952.
- Förteckning över Riksdagsbibliotekets nyförvärv år 1951. Sthlm 1952.
- HECKSCHER, GUNNAR, Svensk statsförvaltning. Studieförbundet Näringsliv och samhälle. Sthlm 1952.
- Helsingfors stads statistik. I. Hälso- och sjukvård 1948. Hförs. 1951. — VI. Undervisningsväsen 1945/46—1946/47. Hförs. 1952.
- HOLM, TORSTEN, Den demokratiska världens organisationsproblem. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie.) Sthlm 1952.
- JOHANSSON, HILDING, Folkrörelserna. Lund 1952. Gleerups.
- Månadsstatistik över handeln. 1952. Nr 2. Utg. av Kommerskollegium, Sthlm 1952.
- Riksdagens revisorers berättelse. Del II. Förklaringar. Sthlm 1952.
- SCHNEIDLER, ERICH, Pricing and Equilibrium. London 1952.
- Stockholms stads statistik. — I. Statistisk Årsbok för Stockholms stad. 1951. Sthlm 1952. — III: 1. Stockholms stads hälsovård 1950. Sthlm 1951. — V. Allmänna bostadsräkningen i Stockholm 5/11 1945. Sthlm 1951. — XIV. Allmänna val i Stockholm 1950. Sthlm 1952.
- Sveriges officiella statistik. Befolkningsrörelsen år 1948. Av Statistiska centralbyrån. Sthlm 1952. — Bostäder och hushåll. Enligt allmänna bostadsräkningen 1945 och därtill avslutna undersökningar. Av Kungl. Socialstyrelsen. Sthlm 1952. — Industri år 1949. Av Kommerskollegium. Sthlm 1952. — Kooperativ verksamhet år 1949. Av Kungl. Socialstyrelsen. Sthlm 1952.
- The Constitution of India. (As modified upto 1st September 1951). New Delhi 1951.
- Ungdommen og arbejdslivet. Betænkning afgivet af Ungdomskommissionen. Kbhvn 1952.
- Ungdomskommissionen. En oversigt over dens arbejde. (Socialpolitisk Forenings småskrifter nr 11.) Kbhvn 1951. Det danske forlag.
- WITTENBERG, ERICH, Ett akademiskt justitiemord? Lund 1951.
- Åbo Akademi — Handelshögskolan vid Åbo Akademi. Katalog vårterminen 1952. Åbo 1952.

Fortlöpande nummer av följande tidskrifter:

- Allsvensk Samling, Balans, Ekonomisk Revy, Ekonomiska Samfundets tidskrift (Hförs), Europa, Finsk Tidskrift, Från departement och nämnder, Förvaltningsrättslig Tidskrift, Historisk Tidskrift, Internasjonal Politikk (Bergen), International Labour Review, Kartellregistret, Kommersiella Meddelanden, Landskommunernas Tidskrift, Medborgaren, Mercator (Hförs), Nationalökonomisk Tidsskrift, Nordisk Försäkringstidskrift, Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, Nordisk Tidsskrift for international Ret (Kbhvn), Nytt från FN's arbetsfält, Political science quarterly, Skandinaviska Banken (Kvartalskrift), Social Tidskrift (Hförs), Sociala Meddelanden (Sthlm), Socialt Tidsskrift (Kbhvn), Statistisk Månadsskrift (Sthlm), Statistisk Månadsskrift (Kbhvn), Statsökonomisk Tidsskrift (Oslo), Sunt Förnuft, Svensk Juristtidning, Svensk Tidskrift, Svenska Socialförbundets Tidskrift, Svenska Stadsförbundets Tidskrift, The Department of State bulletin, Theoria, Tiden, Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund, Tidskrift utg. av Juridiska Föreningen i Finland, Tidsskrift for Rettsvitenskap, Tidsskrift for Udenrigspolitik (Kbhvn), Utrikespolitik, Weltwirtschaftliches Archiv, Vi, Vårt forum, Økonomi og Politik, Nya Argus, The american political science Review, Diakonen, Der Wähler, Statistisk Tidskrift.

SKRIFTER UTGIVNA AV FAHLBECKSKA STIFTELSEN:

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. 1920. Pris kr. 4:—
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skåfemarknaden. 1922. Pris kr. 3: 50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3:—
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsätthet. 1925. Pris kr. 5:—
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. 1925. Pris kr. 1: 25.
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4: 50.
- VII. CURT ROHTLIEB: Johan Fischerström. 1926. Pris kr. 1: 50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nådefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2: 75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. 1927. Pris kr. 8:—
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början. 1928. Pris kr. 12:—
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering; och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10:—
- XII. GUNNAR BOMGREN: Sekretä utskottet 1723—1736; 1928. Pris kr. 4: 50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska författningskrisen. 1929. Pris kr. 10:—
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3:— Slutsäld.
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget. Studier över konstitutionell fullmaktslagstiftning. 1930. Pris kr. 7:—
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6:— Slutsäld.
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom AXEL BRUSEWITZ. 1930. Pris kr. 12:—
- XVIII. F. J. LINDERS: Bidrag till kännedomen om den kommunala beskattningen ... i Sveriges landskommuner under åren 1918—1928. 1933. Pris kr. 6:—
- XIX. JOHAN ÅKERMAN: Konjunkturteoretiska problem. 1934. Pris kr. 4:—
- XX. S. D. WICKSELL: Befolkningsrörelsen i Sveriges härader, tingslag och städer 1911—1925 samt i Sveriges bygder 1901—1925. 1934. Pris kr. 5:—
- XXI. KARL ARVID EDIN: Undersökning av abortförekomsten i Sverige under senare år. Verkställd på uppdrag av medicinalstyrelsen. 1934. Pris kr. 2: 25.
- XXII. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan i en medelstor svensk stad. 1936. Pris kr. 2: 50.
- XXIII. PAUL DAHN: Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst. 1936. Pris kr. 15:—
- XXIV. JOHAN ÅKERMAN: Ekonomisk kausalitet. 1936. Pris kr. 5:—
- XXV. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan inom ett utvalt svenskt landsbygdsområde (Motala fögderi). 1937. Pris kr. 2: 50.
- XXVI. LARS FRYKHÖLM: Översikt över riksdagshandlingar samt författnings- och rättsfallssamlingar. 1939. Pris kr. 2: 50.
- XXVII. CARSTEN WELINDER: Företagens inkomstbeskattning. 1941. Pris kr. 8:—
- XXVIII. HANNES HYRENIUS: Studier rörande den utomäktenskapliga fruktsamhetens variationer. 1941. Pris kr. 3: 75.
- XXIX. IVAR SUNDBOM: Modern handels- och valutapolitik. 1941. Pris kr. 6:—
- XXX. GUSTAF OLSSON: 1935 års indiska författning. 1942. Pris kr. 4:—
- XXXI. R. ERICH: Studier i internationell rättskipning. 1943. Pris kr. 3: 50.
- XXXII. FREDRIK LAGERROTH: Den svenska landslagens författning i historisk och komparativ belysning. 1947. Pris kr. 19:—
- XXXIII. RAGNAR OLSSON: Riksdagsmannavalen till böndeståndet under den senare delen av frihetstiden. (1749—1772). 1948. Pris kr. 7: 50.
- XXXIV. FREDRIK LAGERROTH: Tyskt och nordiskt i Danmarks författningsutveckling 1660—1849. Till 100-årsminnet av Junigrundlovens tillkomst. 1949. Pris kr. 7: 50.
- XXXV. NILS NILSSON-STJERNQUIST: Riksdagen och kronans fasta egendom. Tolkningen och tillämpningen av § 77. regeringsformen. 1950. Pris kr. 15:—
- XXXVI. Studier tillägnade Fredrik Lagerroth. 1950. Pris kr. 20:—
- XXXVII. UNO LINDGREN: Heraldik i svenska författningar. 1951. Pris kr. 12:—